

A h m e d i

ve

DÂSİTAN-I TEVÂRİH İ MÜLÜK-İ ÂL-İ OSMAN

Nihad Sami Banarlı

I

Bazı avrupalı müsteşriklerin ileri sürdükleri gibi «Anadolu'da Osmanlı imparatorluğu'nun kurulduğu XIV üncü asırdan kalan Türk dili yadigârlarının nadir denilecek kadar az olduğu» hakkındaki kanaatler, bilhassa Prof. Fuad Köprülü'nün değerli araştırmalarından sonra artık bütün kıymetlerini kaybetmiş bulunmaktadırlar [1].

Ancak türk şair ve bilginlerinin, ilim ve edebiyat sahalarında doğrudan doğruya Fars ve Arab dillerini kullandıkları, devlet işlerinin İran ve Arab dilleri ile yapıldığı devirlerden sonra, Selçuk devletinin dağıldığı ve Osmanlı İmparatorluğunun kurulduğu asırlardaki «Türkçeye dönüş» hareketlerinin [2] eserleri olan bu devir yadigârları - adetçe ne kadar artsalar - Türk dili ve tarihi bakımından çok kıymetli birer vesika olmaktan uzak kalamazlar.

Uzun zamanlar halk ve halk edebiyatı dili olmaktan ileri geçemiyen Türkçenin tekrar devlet dili oluşu ve Osmanlı Türkçesini meydana getirişi tarihine ait olan bu eserler bilhassa Türk dilinin geçirdiği değişiklikleri ortaya koyuş bakımından yapılacak tetkikler için büyük bir ehemmiyet taşımaktadırlar. Bunun içindir ki XIV üncü asır Anadolu Türkçesini en iyi

(1) Thury) o z s e f , XIV üncü asır Türk dili yadigârları (Millî Tettebbular Mecmuası C. 2, S. 81 - 133). Burada Thury Y o z s e f'in XIV üncü asır Türk dili yadigârları olarak gösterebildiği 5 - 6 esere mukabil, Türk edebiyatı tarihinin Türk bilginleri tarafından araştırılması sonunda elde edilen eserler, Thury J o z s e f'le, Gibb, le ölçülemeyecek kadar mühim bir yekûn tutmaktadır (Bakınız : Or. Prof. Dr. Fuad Köprülü, Anadolu Türk dili ve edebiyatının tekâmülü, Yeni Türk Mecmuası, No. 4, S. 281 - 292, 1933).

(2) Anadolu la Türkçenin ilim ve edebiyat dili olmak için Arap ve Fars dilleriyle giriştiği mücadeleler ve sebepleri için gene Fuad Köprülü'nün şu eserlerine müracaat edilmelidir : Türk edebiyatı tarihi, 1926. S. 294. Ve Anadolu Türk dili ve edebiyatının tekâmülü (Yeni Türk Mecmuası, C. 1. Sayı. 4, S. 277).

kullananlardan biri olan Ahmedî'nin 8250 beyitlik İskendernâme isimli büyük eseri Türk dili araştırmaları için çok zengin bir hazine sayılmaktadır.

Ahmedî'nin İskendername'si, Dil bakımından olan bu büyük değerinden başka, içinde Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu tarihine ait bir kısım bulundurması bakımından da ayrı bir kıymet taşır. داستان توارخ ملوک آل عثمان adını taşımakta olan bu kısım, Ahmedî'nin muasırları tarafından yazılan fakat elimize geçemiyen birkaç eser istisna edilirse Osmanlı tarihine ait ilk Türkçe manzum kronik, olmak değerini muhafaza etmektedir [1] M. 1390 H. 792 tarihinde tamamlanmış olan İskendernâme'nin mevzuunu Ahmedî, İran edebiyatından almıştır. Fakat asrının yalnız büyük bir şairi değil, aynı zamanda büyük bir âlimi de olan sanatkâr bu eserini türlü efsaneler, dinî, içtimâî düşüncelerle birlikte İslâm dinî tarihine, Abbasîler ve İlhanlılar tarihlerine ait zengin mısralarla da süslemiş, en mühim olarak da kendi asrının Osmanlı tarihine ait bir kısım ilâve etmiştir. İşte Osmadlı İmparatorluğunun kuruluşu mevzuu üzerinde hayli ehemmiyetli bir vesika olan bu Osmanlı tarihine ait kısımdır, ki şu küçük araştırma ve çalışmamızın esasını teşkil etmektedir.

Türkiyede Ahmedî ve İskendernamesi hakkında daha önce, Necib Asım tarafından bir makale neşredilmiş, bu makalenin sonuna da muharrir tarafından Şiraz'da 966 da yazılmış olduğu bildirilen fakat nerede bulunduğu kaydedilmeyen bir nüshanın Osmanlı tarihi kısmı ilâve edilmişti [2].

Ancak çok eksik olan ve diğer yazmalarla mukayese yapılmadan neşrolunan bu metin gerek dil ve gerek tarih bakımından hiç bir ilmî araştırmaya kaynak olamayacak kadar kusurlu bulunuyordu. Ahmedî İskendernâ-

(1) Ahmedîden önce Ahmedînin muasırı olarak Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu tarihine ait eser yazmış olan üç şahıs daha vardır. Bunlardan birincisi; Enverî'nin Düsturnâme'sinde kendisinden bahsedilen „Semerkandî“, isimli bir tarihçidir ki değerli tarihçimiz Mükrimin Halil, «Düsturnamei Enveri» mukaddimesinde fazla izahat verememekle beraber onu bize ilk defa tanıtmış bulunmaktadır (Bakınız: Düsturnamei Enverî, S. 6 ve Mükrimin Halil tarafından yazılan mukaddime, S. 6.

İkinci Osmanlı tarihçisi, Aşık paşazadenin ve bilhassa Kâtip Çelebi'nin verdikleri malûmata göre «Yahşî Fakih» veya «Bahşî Fakih», isimli bir kimsedir. Kâtip çelebi كشف الظنون unda (C. I, S. 218) bu müverrihten şu şekilde bahsetmektedir:

«تاریخ آل عثمان» لدرویش احمد بن یحیی بن سلیمان بن عاشق یا عا وهو من التوارخ القديمة التركية الواسیه ذکر فیہ انه اخذه عن کتاب الشیخ بشقی فقیه اربع فیہ ماسمه من والده الیاس وهو من ائمة سلطان اورخان»

Bu ifadeden Bahşî Fakih'in Osmanlı imparatorluğunun kurulduğu ilk asırda yaşadığı açıkça anlaşılmaktadır. Üçüncü tarihçi, Ahmedî'nin kardeşi Hamzavî'dir. Müverrih Âlî bu zatın جامع المکتونات isimli bir Osmanlı tarihi yazmış olduğunu haber vermekte ise de (C. 5, S. 129) diğer iki muharririn eserleri gibi bu kitaba da henüz hiç bir yerde tesadüf edilememiştir.

[2] Taihi Osmanî Encümeni Mecmuası, C. 1, S. 41, 1910.

mesi, Necip Asım'dan başka; mühim olarak; Thury Jozsef, [1] tarafından tetkik edilmiş ve Brockelmann'ın filolojik bir araştırmasına mevzu olmuştur [2], Ancak bu araştırmalar, İskendernâmedeki Osmanlı tarihine ait kısmın muhtelif yazmaları karşılaştırmak yolu ile, mümkün olduğu kadar kusursuz bir nüshasını elde etmek gayesini gütmedikleri gibi gene bu kısmı, Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu tarihine ait başka kaynaklarla karşılaştırmak yolu ile de eserin tarihi değerini tam olarak ortaya koymaktan uzak bulunyorlardı.

Ben burada önce Ahmedî'nin şahsiyeti ve İskendernâme'si üzerinde umumî araştırmalar yaptım. Bu mevzu üzerinde eski Osmanlı kaynaklarıyla son devirlerdeki Türk ve Garb âlimlerinin ekseriya birbirini tutmayan malûmat ve düşüncelerini, doğruya çok yaklaştığını ümit ettiğim bir şekilde birleştirmeğe çalıştım. Bundan sonra, Türkiye ve bilhassa İstanbul kütüphanelerinde bulunabilen bütün İskendernâme nüshalarını elden geçirdim. Ayrıca Avrupa kütüphanelerinde bulunan nüshaları hakkında malumat edindim.

Berlin, Bursa, İstanbul, Konya kütüphanelerinde bulunan ve İskender efsanelerinden başka Osmanlı tarihi, ni de ihtiva eden onbir yazma nüsha ile Necip Asım tarafından neşredilen Şiraz nüshasının داستان توارخ ملوك آل عثمان kısımlarını birbiriyle karşılaştırarak bu gün için en mükemmel nüsha olduğunu tereddütsüz iddia edebileceğim bir *Edition critique* meydana getirdim [3].

Böylelikle elde ettiğim metindeki öz türkçe kelimelerin hem metindeki müteaddit yerlerini; hemde bu yerlerdeki türlü kullanışlarına göre olan manalarını gösteren bir liste yaptım.

Ahmedî tarihinin, tarihi karakterini göz önünde bulundurabilecek bir hulâsasını çıkardıktan sonra, bilhassa: داستان توارخ ملوك آل عثمان 'ın, Osmanlı imparatorluğunun kurulduğu asra ait verdiği malûmat ile ortaya koyduğu ehemmiyetli meseleleri tetkik ederek ve Ahmedî tarihini ilk asırların diğer kaynaklarıyla de karşılaştırarak eserin Türk tarihi bakımından olan diğer ve derecesini göstermeğe çalıştım.

Bütün bu çalışmalarım esnasında sevgili arkadaşlarım Orhan Şaik Gökay ile Nihâl Atsız'ın ve Nermîn Yaltı'nın çok kıymetli yardımlarını gördüm. Ayrıca Abdülbaki Cölpınarlı ve Adnan Cahit'te benden yardımlarını esirgemediler. Burada, gerek kendilerine gerek bütün çalışmalarımın daimî rehberi olan üstadım Fuad Köprülü'ye şükranlarımı bildirmeyi bir borç tanıdım.

(1) Thury Jozsef. Millî Tettebbular Mecmuası, Sayı. 4.

(2) Brockelmann, Z. D. M. G, 73, 112. 1919.

(3) Necip Asım'ın neşrettiği Osmanlı tarihi parçalarının Revan Köşkü kütüphanesindeki 812 numaralı İskendernâme nüshasından alındığı yaptığım karşılaştırmalardan anlaşılmıştır ki, karşılaştırdığım nüshalar arasında bu nüshanın aslı da bulunmaktadır.

Ahmedi

HAYATI - ŞAHSİYETİ - ESERLERİ

Büyük «İskendername» sinin birçok yerlerinde «Ahmedi» namını taşıdığını defalarca söyleyen şâirin asıl isminin تاج الدين ابراهيم olduğu hakkında kayıtlar da vardır [1]. Doğduğu yer için de şark menbalarının verdikleri bilgiler, birbirini tutmamaktadır. Lâtîfî [2] ve Âlî [3] Sivasslı olduğunu söylüyorlar. Taşköprüzade [4] «Vilâyeti Geremiyan'dandır» diyor. Tahir Bey ise [5] Lâtîfî'nin rivayetini doğru bulmuyarak, Amasyalı olduğunu ileri sürüyor. Tahir Beyin bu fikri «Eslâfın nakli gibi» kaydına rağmen şâirin 815-1412 yılında Amasya'da ölmesinden doğmuş olmalıdır. Ancak hiç kimse doğduğu yerde ölmek mecburiyetinde olmadığı gibi; Murad. I, Beyazıd. I, Emir Süleyman ve Mehmed I devirlerinde yaşayan şairin gençliğinde Mısır'da tahsil ettiği [6] ve tahsil dönüşünde Geremiyan oğullarının yanında çalıştığı, hattâ «İskendername» sini «Murad Han Gazi devrinde Boy beylerinden — Geremiyan Beyi—Mir Süleyman namına» [7] yazmış olduğu düşünülürse; ve bu düşünceye Ahmedi'nin bu büyük eserini bir aralık Geremiyan'da vâililik yapan Şahzade Beyazıdın teşviki ile telif veya ikmal ettiği kılığındaki sözleri de ilâve olunur.

[1] Babinger, (G. O W.) de bu fikirde bulunuyor. Ve J. H. Mordtmann'ın Der Islâm, XV - 1926 - 90 daki kaydına bakarak : başkalarına göre «Taceddin Ahmed bin İbrahim bin Hızır» tesmiye edilmiş olması da muhtemeldir. diyor. Rieu kataloğunda شقاق نعمانيه ye dayanarak «Taceddin Ahmed bin İbrahim - el - Ahmedi» deniyor. S: 162. Tahir Bey de Osmanlı Müelliflerinde şâirden bahsederken «Taceddin İbrahim bin Hızır» adını veriyor.

[2] Lâtîfî Tezkeresi, S. 82.

[3] Âlî. ذكره الاخبار. C. 5, S. 128.

[4] Mecdi شقاق نعمانيه tercümesi, S. 70-71.

[5] Tahir Bey. Osmanlı Müellifleri.

[6] «Bu Ahmedi'dir ki iptidai hâlde Molla Fenâri ve «Fenni tıpta şifa» kitabının müellifi Hacıpaşa ile şirket üzere diyarı Rum'dan Mısır'da cemolub Şeyh Ekmelel huzurunda istifadei ulûma meşgul imişler». Aşık Çelebi مشاعر الشعراء تذكرة Üniversite Türkçe Yazmalar Kütüphanesi 1820 numarada mukayyed nüsha, Varak. 47.

[7] Lâtîfî Tezkeresi, S. 82.

sa [1] Geremiyana bu derece bağlı olan sanatkârın Amasyalı değil, Sivaslı olması bile oldukça uzak bir ihtimal halinde kalır.

Nerede doğmuş veya ölmüş olursa olsun Ahmedi'nin XIV üncü asrın ikinci yarısında yetişen Anadolu şâirleri arasında en ileri yeri aldığı ve yalnız şiir sanatında değil, ilimde ve nüktedanlıkta da muasırlarını bir hayli geride bıraktığı muhakkaktır.

Şâirin, şark kaynaklarında adı geçen muhtelif eserleri 8000 beyiti aşan müretteb divanı ve yine sekiz bin iki yüz elli beyitlik büyük İskendername'si nihayet, son zamanlarda Üniversite kütüphanesi türkçe yazmaları arasında bularak meydana çıkardığımız takriben 5000 beyitlik Cemşid ve Hurşid isimli eseri onun, asrının en verimli bir şâiri ve en bilgili bir şahsiyeti olduğunu açıkça göstermektedir.

Ahmedi'nin hendese, hikmet ve tıp ilimleriyle meşgul olduğu; gerek eserlerindeki bu bilgilerle yüklü mısralarından gerek İbnîsînâ'dan manzum olarak tercüme ettiği مسائل قانون و شفا isimli eserinden anlaşılmaktadır [2].

Lâtifi, Ahmedi'nin o asrın شاعر بر معارف olduğunu, beğenen ve medheden bir üslûbla kaydetmektedir: «Murad Han Gazi devrinde Boy Beylerinden Mir Süleyman'ın madih ve vasıfı idi ve ol asrın şairi pür maarifi idi. İskendername yi mezburun namına demiştir. Ve ilmi zahir ve bâtında âfâk ve enfûsî teşbiyh ve temsil ile hendese ve heyetten ve ilmi nücum ve hikmetten çok meânî ve maarif harc ve derc etmiştir [3].»

Babinger'de Ahmedi'nin İskendername'sinden bahsederken eserin Makedonyalı İskender'in masallarını ihtiva ettiğini fakat mevzudan çıkarak manevî ilimlerin bir ansiklopedisi şeklini aldığını söylüyor [4]. Bununla beraber o asırlarda yazılan bu çeşid eserlerde «ibrazı hüner ve ma'rifet etmek» bir moda halinde bulunduğu için Ahmedi eserindeki bu vahdetsizlik yüzünden kabahatlı sayılamaz.

Bir de, burada bir arasöz olarak kaydedelim, ki İskendername Babinger'in zannettiği gibi parmak sayısı ile değil Aruzla ve Aruzun «فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن» vezni ile yazılmıştır [5].

(1) İskendername. Revan köşkü nushaları: 812. 37-B. 38-A. —813. 9-B. 10-A. ve Thury Jozsef nüshası. Bakınız: Millî Tettebbular Mecmuası, cild. 2. Sahife. 81 ve müteakib.

(2) Lâtifi Tezkeresi, S. 82. Ayrıca Sehi Bey de Ahmedi'nin «چشمه و خورشید» adlı bir kitap dahi nazmetmiş olduğunu söylemektedir (تذکره هشت بهشت Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kısım. 2540). Ben bu kitabın şimdilik yegâne olan nüshasına yeniden tesadüf etmiş bulunuyorum.

(3) Lâtifi. S. 82.

(4) Babinger. *Ceschichte Schreiber der Osmanen und ihre werke.*

(5) Babinger, verdiği mâlûmatın birçoğu ile beraber bu yanlış kaydı da Süsseim'in *Encyclopédie de L'Islam* daki (C. I, S. 210) Ahmedi maddesinden almıştır.

Ahmedî'nin tahsilini Mısır'da yapmış olduğu üzerinde kaynaklar, birleşmektedirler. Şu halde en kuvvetli ihtimal ile - Geremiyânî olan şair, gençliğinde Molla Fenâri ve Hacıpaşa ile birlikte Mısır'a gitmiş ve orada شيخ الكل الدين adlı bir âlimin yanında tahsil görmüştür [1].

Bundan sonra tekrar Geremiyân'a dönen şair, Geremiyân oğullarından Emir Süleyman ile tanışmış [2] hattâ onun hocası olmuştur [3]. Divanındaki şiirlerin birçoğunu ve İskendername'sini burada yazan şair, bu büyük eserini de Mir Süleyman için kaleme almıştır [4].

Ancak Murad - I in Geremiyân'ı elde edişi üzerine Ahmedî, İskendername'sini Geremiyân'daki valiliği esnasında tanıştığı Birinci Beyazıd'a takdime karar vermiş ve ondan gördüğü teşvik ve iltifattan da cesaret alarak daha 792 de ikmâl etmiş bulunduğu İskendername'ye Osmanlı Tarihine aid bir kısım katmaya başlamıştır.

Fakat her baş vurduğu büyüğün az sonra kötü akıbetlere uğradığını görmek talihsizliği bu sefer de kendini göstermiş ve Aksak Temür-Beyazıd hâdisesi yüzünden İskendername Beyazıd'da da takdim edilememiştir.

Ahmedî bu sıralarda : ihtimal şiir ve ilim sahalarındaki şöhreti yüzünden ve belki de bunlara inzımmam eden ; sözü sohbeti yerinde, nükteci bir insan oluşu dolayısıyla, Aksak Temürle de tanışmış veya ona tanışılmıştır [5].

Böylelikle Temürlengin iltifatlarına da mazhar olduğu anlaşılan şair, daha sonra Osmanlı saltanatının yeniden kurulabileceğini anlatan kardeş savaşları esnasında Yıldırımın büyükoğlu Emir Süleyman'a intisap etmiş ve artık her tarafı ikmâl edilmiş olan İskendernameyi de - Süleyman'ın kısa süren saltanatına rağmen (1402 - 1410) - ona takdim edecek zaman bulabilmiştir.

Halbuki ; İskendername'nin مسدس بحر رمل 'te nazmı kaydı „Aşık Çelebi“ de Aşıkça yazılıdır : «Hamza ve Ahmed nâm karındaşlar peyda olub Hamzâvî ve Akmedî tehallus edinib Ahmedî İskendername'yi مسدس بحر رمل 'te nazmetmiştir.» S. 47.

[1] Aşık Çelebi. تذكرة مشاعر الشعراء Üniversite Kütüphanesi türkçe Yazmalar Kısımı. 2406. Varak 47-2. Ve Âli. كتبة الاخبار S. 128 Ve Meedî, شقائق نعمانيه tercümesi. S. 70 - 71.

[2] Lâtifi Tezkeresi. 82.

[3] شقائق نعمانيه 70 - 71

[4] Lâtifi : 82 : Babinger. G. O. W.

[5] Âli, Ahmedî'den bahsederken (5, 128. كنه الاخبار) «اما محاوره من شعر كويلىكنه : غالب و مجلس صحبت ملوك و اكابر هموره طالب و راغب اولغله...» güzellik dolayısıyla devrinin büyükleri tarafından nasıl aranıldığını kaydediyor. Ve bu münasibetle Aksak Temür ile Ahmedî arasında geçen bir vakayı ve Ahmedî'nin bir müktesini anlatıyor.

Âli'den başka Aşık Çelebi de ve Taşköprüzade'de kayıtlı bulunan bu hâdise bugün halk arasında Nasreddin Hoca'ya atfolunmaktadır. Ancak Aksak Temürle Hoca Nas-

Süleyman'ın 1410 daki feci akıbetinden sonra Ahmed'i Çelebi Mehmed'in saltanatını da görmüş hatta Mehmed için de bir kaside hazırlamıştır [1]. Ahmedî'nin Mehmed'e intisab ettiği, son araştırmalarımızla meydana çıkan Cemşid ve Hürşid isimli eserinden de anlaşılmaktadır. Hicri 806 da Emir Süleyman namına ve onun arzusu üzerine yazılmış olduğunu istidlâl ettiğim bu eserin, Emir Süleyman'ın ölümünden sonra baş tarafına *سلطان محمد در مدح* başlıklarıyla bazı ilâveler yapılarak Mehmed'le de takdim edildiği veya takdim edilmek istenildiği göze çarpmaktadır [2]. Şark kaynakları san'atkarın Amasya'da öldüğü hakkında iştirak etmektedirler. (815 - 1412). Böyle olduğu halde Prof. İsmail Hakkı, Kütahya şehri isimli eserinde Ahmedî'nin Kütahya'da vefat ettiğini ısrarla söylüyor [3].

Filhakika Kütahya *Vahid paşa kütüphanesi* memuru H. Aydın'dan aldığım bir mektupta «Şair Ahmedî'nin mezarı şimdilik Kütahya'da malûm değildir» denilmesine ve Âli'nin şair hakkında «Sivas vilâyetinden olduğuna şüphe yoktur» [4] diye ısrar etmesine rağmen, hayatının ilk zamanlarında her yerden çok Germiye'ye bağlı olduğu göze çarpan Ahmedî'nin ölümünün de Germiye'nin beyliğinin payitahtı olan Kütahya'da vuku buluşu rivayetini oldukça manalı bir malûmat olarak karşılamak lâzımgelmektedir.

reddin'in tarihî imkânsızlık dolayısıyla bir araya gelemeyecekleri düşünülürse bu güzel nüktenin Ahmedî'ye aidiyeti bir kat daha kuvvetlenmiş olur.

Hadise şudur :

Ahmedî Amasya'da Temür'e bir kaside takdim ediyor. Ve kasidesi ile birlikte sözü, sohbeti de Temür tarafından beğeniliyor. Bir gün bir hamam sohbeti yapıyorlar. Hamama birçok güzeller getiriliyor. Temür, bu güzelleri birer birer Ahmedî'ye göstererek : « — Şunlara bir kıymet biç!» diyor. Ahmedî, bu güzellerin güzelliğine göre kimisi gümüş, kimisi altın, kimisi mücevher, kimisi de dünya değer.. diyerek hepsine ayrı ayrı kıymetler biçiyor.

Ahmedî'nin güzel seçmekteki anlayışı Temür'ün hoşuna gidiyor. Ve : « — Molla ! Sen iyi kıymet biliyorsun. Benim kıymetimin ne olduğunu da söyleyiver.. » diyor. Ahmedî Temür'e seksen akçe fiat biçiyor. Temür : « — Behey Ahmedî, bu ne insaftır ki bana seksen akçe kıymet bağladın. Yalnız belimdeki futa seksen akça eder.. » deyince. Ahmedî : « — Za'aten benim de kıymet biçtiğim bu futadır. Yoksa sen, iki pul etmezsin.. » diye cevap veriyor.

Fakat bu güzel cevap büyük kumandanı kızdırmıyor. Bilâkis Temür Ahmedî'yi yeni ihسانlara boğuyur.

1) Fuad Köprülü. *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının tekâmülü*, Yeni Türk Mecmuası, sayı : 4, s. 291.

2) Bakınız : Ahmedî'nin *Cemşid ve Hürşid*'i. Bu araştırmamızın ileriki bahislerinde.

3) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya şehri*, S. 216.

4) *كنة الاخبار*, C. V, 128. Ayrıca Tahirbey'de Osmanlı müellifleri'nde : 815 de Amasya'da irtihal eyledi ise de mezarı malûm değildir. diyor.

İSKENDERNAME KİMİN NAMINA YAZILMIŞTIR ?

Şark kaynaklarının verdikleri malûmata dayanarak eriştiğimiz bu neticeye vardıktan sonra dahî, İskendername'nin kimin namına yazıldığı ve bilhassa esas mevzuumuz olan Osmanlı tarihi kısmının, esere ne zaman ve ne münasibetle ilâve edildiği meseleleri üzerinde bir müddet daha durmayı faydasız bulmuyorum.

Ahmedî, elimizdeki İskendername yazmalarının bazılarında bakılacak olursa, kitabının başlarında, İskendernameyi «Bayezid İbni Murad bin Urhan» namına yazdığını açıkça söylemektedir :

کفتار در مدح سلطان بایزید

نظم قیالوم سکندر نامه
شاهه ایلالوم آتی اول تاجور
اول بلور سوز قیمتن رأساً برأس
بایزید بن مراد اورخان
ملکت تاجی نیک اولدر زیوری

.....
مشکدن کافوره جکدم بن رقم
پس شه آدینه مخلص ایدالوم [1]

مشکبار ایلایو بنی خا
چون مراتب اول اول نظم کهر
هم سخن دان در وهم کوهشناس
اول سلیمان زاده شاه جهان
اولدرر جمله ملوکک سروری

.....
چوق سکندرنامه اورب قلم
هر سوزی کاندە مخلص ایدالوم [2]

Bu parça Revan köşkü kütüphanesindeki 812 numaralı İskendername nushasından alınmıştır (Varak. 37/b-38/a.).

Ayrıca gene aynı kütüphanede 813 numaralı yazmanın (9/b. ve 10/a varaklarında da bazı ufak intinsah farklarıyla yazılı bulunan bu beyitler, Thury Jozsef'in kendi elindeki nushada da mevcut bulunmaktadır. (Millî Tettebular Mecmuası, C. 2, S. 81-133) Ve bu beyitlerin Thury Jozsef nushasındaki yazılışı da şöyledir :

(1) Revan köşkü kütüphanesi. No. 812, Varak. 37/a. 38/b. کفتار در مدح سلطان بایزید
اول ملک اسکندر ثانی دور

اشبو تحفه انکا اوزاتی دور

هم برابر دی قتمده حالکودر

کوهری قیلد وهم کان کهر

بیلمز ایدم پرده نوك سري در

پریتله بنی اوش ناهور (ا کسیدر.)

Beyitleri yazılıdır ki ilk heyeti gerek Thury Jozsef nushasında gerek daha birçok İskendername yazmalarında yukardaki beyitlerle bir arada bulunan bu kısma ait در بیان میرسلیمان بایزید başlığının sonradan ilâve edilmiş olduğu akla çok daha uygun gelmektedir.

(2) کاندە : ki anda — ki onda.

اول سلمان زاده شاه جهان
چون سکندر نامه به اوروب قلم
هس سوزی اندام مخلص ایدلوم
کاول ملک اسکندر ثانی درز
لطفی در آیتک بانکاسوز سوبلادن

بایزید بن مراد بن اورخان
مشکدن کافوره چکدم بن رقم
پس شاه آدینه مخلص ایدلوم
اشبو تخفه آ نکا ارزانی درز
اشبو زیبادرلری نظم ایلدن

Böyle olunca ve bu kadar açık bir ifadeden sonra bir an Thury Jozsef'in kendi elindeki nushaya bakarak verdiği hükmü doğru bulmamak mümkün değildir: "Ahmedi, bu kitabı Beyazıd'ın teşvik ve tavsiyesi üzerine yazmış, şu halde onun muhitinde yaşamıştır. Filhakika, Beyazıd I tahta geçmeden önce yani 1390 dan önce bir zamanlar Germiyan vilâyeti valiliğinde bulunmuştu. Ahmedi de o zamanlar ve Germiyan'da şehzade ile temas etmiş olmalıdır [1]».

Ancak kenim gördüğüm ve karşılaştırdığım müteaddit İskendername yazmalarının ekserisinde Revan köşkü yazmalarındaki ve Thury Jozsef teki bu açık mısralara tesadüf edilememesi; meselenin rengini epey değiştirebilecek bir mahiyet arz etmektedir. Gerçi bizim tetkik ettiğimiz nushaların pek çoğunda yukarıdaki mısraların bir kısmı aynen veya ufak istinsah ayrıklarıyla mevcut bulunmaktadır.

چون سکندر نامه به اوروب قلم
هس سوزی کانه مخلص ایدلوم [2]
کاول ملک اسکندر ثانی دورر [3]
لطف در انوک بکا سوز سوبلادن
بلمزایدم ایکی بردن ندر
تریتله اوش بی اول نامور

مشکدن کافوره چکدم بن رقم
پس شه آدینه مخلص ایدلوم
اشبو تخفه اکا ارزانی دورر
اشبو زیبا درلری نظم ایلدن
هم برابر دی قنمده خاکودر
جوهری قلبی وهم کان کهر

Üniversite Yıldız kütüphanesi tarih kısmı 106 numarada mukayyed İskendername nüshasından aldığımız bu satırlar (Verak 4 Sayfa. 2) daha bir çok İskendername yazmalarında aynen mevcuttur [4]. Ancak bunları hiç birisinde kendisinden ve Ahmedi'ye olan büyük lutuflarından bahsölunan bu «Şahı cihan» ın asıl ismi zikrolunmamıştır. Bu nushalarda

[1] Millî Tettebbular Mecmuası'nda Prof. Rağıb Hulûsi'nin tercüme ve neşrettiği 5 birinciteşrin 1903 te Macar Ulûm akademisinde Thury Jozsef tarafından okunan: XIV üncü asır Türk dili yadigârları isimli konferanstan naklen.

2) کانه: ki ande. ki onda.

3) کاول: ki ol.

4) Tarafından görülen ve karşılaştırılan bütün nushalar, nusha tavsifleri ile birlikte bu bahislerin sonunda gösterilmiştir.

بایزید بن مراد بن اورخان

اول سلیمان زاده شاه جهان

Beyti yazılı değildir. Beri tarafta Ahmedî'nin ilk zamanlarda Ger mi y a n oğullarından Mir S ü l e y m a n'ın yanında bulunduğu ve onun gös- terdiği rağbet üzerine şiir vadisinde çalıştığı hakkında Osmanlı menbala- rında kayıtlar bulunduğu gibi [1] Lâtifi tezkeresinde, İ s k e n d e r n a m e 'yi bu zatın namına söylediği hakkında sarıh bir ifade de vardır.

Halbuki elimizde bulunan İ s k e n d e r n a m e yazmalarının Osmanlı ta- rihini de ihtiva eden nushalarında Ahmedî'nin Beyazıd I'n büyük oğlu Süleymandan bahsettiği onu methettiği ve eserinin bu mısralarını yazdığı anda Süleymanı yaşamakta olan meşru bir hükümdar olarak zikret- tiği ve nihayet eserini ona takdim ettiği büyük bir sarahatle göze çarp- maktadır. Bir de, yukardaki ifadeden anlaşıldığı gibi İskendername'nin elimizde bulunan bütün yazmalarında Osmanlı tarihi kısmı mevcut değildir. Ve nihayet içinde (S ü l e y m a n devrini de zikreden) bir Osmanlı tarihi bulunsun bulunmasın bütün İ s k e n d e r n a m e yazmalarının, eserin hicri 792 yılında ikmal edilmiş bulunduğunu haber verdikleri görülmektedir :

کیم یدی یوز طقسان ایکنجیدی بیل
کاولدی نظمی ختم اشبو دفتروک

مصطفی نوك هجرتندن بللو بیل
أولنده ابدی ربیع الاخروک

Şu halde bütün bu muhtelif kaynakların ve yazmaların birbirini tutan ve tutmayan ifadelerini bu günkü bilgimize göre ancak şu şekilde birleştirmek mümkün olacaktır :

1390 - 792 yılında ikmâl edildiğini müellifin de ağzından işittiğimiz bu büyük eserin Y ı l d ı r ı m'ın oğlu S ü l e y m a n'a takdim edilmesi bir vakıa olmakla beraber bir tesadüf ve nihayet bir mecburiyet dolayısıyledir.

A h m e d î eserini, «l â t i f î» nin de zikrettiği «Murad han gazi devrinde boybeylerinden Mir Süleyman namına» yazmaya başlamış fakat her hangi birsebeple, belki bu sıralarda Murad I'n Ger m i y a n beyinin kızını oğlu Beyazıda almak suretile bu yerlere hakim olması [2] yüzünden; belki de

[1] Taşköprüzade, شقایق نوحانیه, S. 70-71. Latifi, S. 82.

Taşköprü zade, Sehi bey ve Osmanlı müelliflerinde eserin Şehzade veya Sultan Süley- man namına yazıldığı kaydedilmektedir.

[2] Murad I, Anadolu'daki arazisini kolaylıkla tevsi etmek için Rumeli ve Anadolu da kazandığı bazı zaferlerden istifade etmesini bilmişti. Germinyan oğlunun kızını büyük oğlu Beyazıda isteyişinin sebebi de bu idi. Çünkü Germinyan prensesi kocasına cihaz hedi- yesi olarak babasının en mühim memleketlerini getiriyordu. Tavşanlı, Simav ve bilhassa Kütahya bunların arasında idi (Bakınız: Hamme ve müracaat ettiği şark ve garp men- baları).

— bu çok zayıf bir ihtimal dir - Süleymanşahın bu eseri beğenmemesi yüzünden İskendernamenin tamamlanması gecikmiştir [1].

Şair ancak Şehzade Beyazıd'ın Germiyan valiliği zamanında İskendernameyi onun teşvikiyle ikmâl çalışmış ve Yıldırım'ın Şehzade liği zamanında veya hükümdarlığının ilk senesinde ikmâl muvaffak da olmuş ve eserini «Bayezid ibni Murad bin Orhan»a İthaf eylemiştir [2].

Bu arada Osmanlı hanedanı ile yakından tanışan ve onların tarihleri ile alâkadar olan şair, kitabına Osmanlı tarihine aid bir kısım da ilâve etmeğe başlamış fakat Bayezid'in beklenilmez akıbeti üzerine bir aralık ortallıklarda kalan, hattâ Temürlenge bile intisab eden şair nihayet meşru bir hükümdar olarak tanıdığı Emir Süleyman'ın kısa saltanatı esnasında Süleyman için yazdığı tarihten çok medhiye andıran mısralarla birlikte eserini ona takdim etmiştir [3].

İskendername'nin hicrî 792 de ikmalî [4] halbuki kendisine takdim edildiği son hükümdar Emir Süleyman'ın 805 de tahta geçmesi [5] bu hakikatı isbata kadir olduğu gibi; Ahmedi'nin bizzat, Osmanlı tarihine aid kısmın sona kalması dolayısıyla, Osmanlı hükümdarlarının muğber olacaklarını düşünerek, داستان تواریخ ملوک آل عثمان başında: Sona kalmanın fena olmadığını, çünkü Tanrı insanı yarattıktan nice sonra ona en kıymetli varlığı olan (akıl)ını verdiğini; Muhammed peygamberin en son peygamber, «Kur'an»ın son kitab olduklarını.. ilâh.. ileri sürerek dök-

[1] Bu boybeği Germiyan oğullarından Mehmet beyin oğlu Süleyman şahdır, Prof Fuad Köprülü, Türkiyat Mecmuası'nda (C. 2, S. 414) Germiyan beyliği tarihinden bahsederken bu bey hakkında mufassal malûmat vermektedir. Süleyman beyin şairlere karşı çok mütefit davrandığını hattâ o asır şairlerinden Şeyhoğlu tarafından metedildiğini bildiren bu malûmata göre; onun İskendernameyi takdir etmemesi sebepsiz gibi görünmektedir. Şu halde Babinger'in İslâm ansiklopedisine istinaden kaydettiği (eserin birinci kısmının Germiyan oğluna takdim edildiği fakat onun tarafından beğenilmediği rivayeti esassızdır.

[2] İçinde Osmanlı tarihi kısmı bulunmayan asıl İskendernamenin ikmâl edildiği muhakkak olan 1390-792 yılında Beyazıd I artık hükümdar olmuş bulunuyordu. İskendernamenin 792 de ikmâl edildiği hakkındaki kayd bizzat müellif tarafından maznum olarak kitaba derc edilmiştir. Bu hususta aşağıdaki [3] No. lu nota bakınız.

[3] Ahmedi'nin Osmanlı hükümdarı emir Süleyman ile olan alâkasına dair «düsturname», de şu mısralar vardır:

میر سلیمان دون و کون صیوت ایدر
احمدی درویشدی بای ابلادی شاه
احمدیله دہدم عشرت ایدر
اردی محتاج اکا چله اذل جاہ

[4] Ahmedi'nin eserini 792 de ikmâl ettiği hemen bütün „İskendername» nüshalarında bizzat müellifin yazdığı mısralar içinde kayıtlı olmakla beraber, bunlardan bir tanesini burada içinde bulunduğu yazmanın numara ve sahifesiyle birlikte: kaydetmeyi faydasız bulmuyorum.

مہ ننگ چہر تندن باوایل
اولندی یددی ربیع الاخر وک
کم بندی یوز طقسان ایکچہ بدیل
کہ اولد نظم نیم ادبو دفتر وک

Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı 166 numaralı nüshası. varak 315

[5] Ahmedi'nin, Latifi'nin rivayeti veçhile Sivaslı olduğu; o zaman Sivasta bulunduğu hatıra gelese bile Yıldırımın Sivası zabtı ve emir Süleyman oraya Vali bırakması tarihi de İskendername'nin telifinden altı sene sonraya tesadüf ediyor: 798

düğü diller [1] nihayet Emir Süleyman'ın isminin nihayete yazılması hakkında da birinciye benzer özür dilemeler [2] bu hususta kâfi görülecek birer delil olabilirler.

O kadar ki Ahmedî bu ilâve ettiği son kısmın Emir Süleyman'ın vasfına lâıyk olmadığını ve ömrü müsâade ederse hamisi namına ayrı bir kitab yazmak niyetinde olduğunu bile açıkça söylemektedir :

عمر دن کر وبرلورسه امان تکر نک فضليله بر قیج زمان
بر کتابه داخی یزاد ایدوز میر سلیمان ندانده ایدوز

(Metin kısmı. پادشاه امیر سلیمان bahsi.)

Nihayet, evvelce de kayd ettiğimiz gibi eserin bazı nüshalarında Osmanlı tarihine aid kısmın büsbütün eksik olması da vardığımız neticeyi kuvvetlendirmektedir. Bunlarda; en son tarihi vak'a olarak — çünkü İskendername'de Osmanlı tarihinden evvel Peygamberin hayatına, Hulfayı raşidine, Emevî'lere Abbâsî halifelerine ve İlhanlılar'a aid tarihi bir kısım daha vardır. — Emir Ahmed'in Tibriz'deki vefatı gösterilmektedir. Süssheim'in ve ondan naklen Babinger'in de nazarı dikkatini celbeden bu hadise, bu gibi nüshaların Osmanlı tarihi ilâve edilmeden evvelki nüshalardan istinsah edildiklerine ve Osmanlı tarihinin sonradan araya katıldığına şüphe bırakmamaktadır.

İskendername, isminden de anlaşılacağı gibi Makedonyalı Filip'in oğlu büyük İskender'in hayat ve fütuhatına ait tarihî ve dastanî rivayetlerin bir nevi dizilişinden müteşekkildir. İskender'in hayatı hakkına yazılan bu harcı âlem mevzuu Ahmedî'nin İran edebiyatından aldığı muhakkaktır. Fakat eserin tamamile Nizami'nin بنج کینج inden veya Firdavsi'nin Şehname'sinden tercüme olduğunu iddia etmek doğru değildir. Thury Josef bu nokta üzerinde ısrar ederek bu iki eser karşılaştırıldığı takdirde hakikatin meydana çıkacağı ve hatta İskendernamedeki Masal'ların kısmen tarih olduğu hakkında kemali cesaretle bahse girebileceğini haklı olarak ileri sürmektedir [3].

(1) Metin kısmı : استمداد ناخیر قصه غازیان bahsi

(2) Metin kısmı : پادشاه امیر سلیمان bahsi

[3] Millî Tetebbular Mecmuası, C. 2, S. 81-133.

Filhakika Ahmedi, İskendernamesinde bir çok efsaneler sıralamakla beraber çok defa da tarihten ve tarihi bilgilerden katiyen ayrılmamıştır. Hatta, ileride iyzah edileceği veçhile; Ahmedî bilhassa kendi zamanı için belki kısa fakat çok doğru — masalsız ve efsanesiz — bir Osmanlı tarihi yazmıştır.

Eserde sık sık Kur'an'a, Hadîs'lere müracaatlar, hendese, hikmet ilmi nücum ve ilmi tıbbı ait salâhiyetdar malûmat ve muhakemeler vardır. Bunlar o zaman için İskendername'nin ilim bakımından da faydabahş olduğunu düşündürmektedirler. Ayrıca Ahmedî'nin zaman zaman kuru ve didaktik bahisler üzerinde yürürken okuyanların sıkılmamalarını temin maksadıyla derhal, peygamberlere, tarihî kavimlere ait efsaneler masallar yazmasında müellifin hikâyecilik kaidelerine riayete çalıştığını göstermektedir.

Ahmedi içtimâî bakımdan da kuvvetli bir münekkiddir. İskendername de doğruluk, dindarlık hakkında sayısız didaktik mısralar vardır. Adl ile hareket etmiyen ömürleğini işretle, zevk ve sefahatle geçiren bütün hükümdarları şiddetle muahaze ettiği görülür. Buna mukabil ilim ehline riayet ve hürmet eden hükümdarlar hakkında da fazla sitayişkâr davranıldığı eserin müteaddit yerlerinde göze çarpar. Müellifin İskendername'sinde, kadınlara erkekler derecesinde yer vermesi, hatta bazı kadınların bir çok erkeklerden yüksek olabileceklerini iddia ve müdafaa eden mısraları, o devirdeki içtimâî telâkki noktaî nazarından bir hayli dikkate şayandır. Meselâ Ahmedi, (büyük bir tarihî hataya düşerek bir kadın zannettiği) İlhanî hükümdarlarından اولجايتو hakkında şöyle söylemektedir:

كاردان ايدى و نيكو رايدى
پادشاهىنى بشا يتوردى اول
بيجه ار وار اولدى عورت دن آلو
كده كم وار بو اوچى اردر يقين
قچه عورتدن الور داخى بتر
پس ارلر باشدر اشك عيان
فى الحقيقه اردر اول نادر دخی
چوقلر كدر طيلساندن ارى [1]

كرچه خاتون ايدى اول دانا ايدى
هرنه ايشى دندسه يتورد اول
بيجه عورت واردر اردن آلو
نادرر ارلك سخا و عقل و دين
اولكه يوقدر انده بو اوچدن ار
يهو اكبر ايسه ارلكه نشان
چونكه عورت عادل اوله سخى
شيمدى عورت واردر انك معجرى

Ahmedi tenkidkâr kalemini devrinin hükümdarları hakkında kullanmaktan da çekinmemiştir. Meselâ Mısır hükümdarı سلطان برقوق un ölü-

[1] Üniversite kütüphanesi kütübü nefise kısmı, Yıldız tarih kitapları arasında 106 numeroda mukayyet İskendername nüshasından.

mü üzerine Beyazıd'ın sırf Mısır'ı zaptetmek hevesi uğruna Şam fet-hine kast eylemesini doğru bulmamış:

مصر بنوم اولاديو سيلدى
شيلكم اول اولد بنداخ واولرم

بونی اشیدوب شامه اول قصد ایلدى
دیدی اول الد بنداخ الرم

Mısralarile, Beyazıd — Aksak Temür hadisesi dolayısıyla Beyazıd'ın düştüğü elim vaziyeti bile bu hareketinin cezaî bir neticesi gibi kaydetmek istemiştir.

Ahmedî İskendernamesinde ehemmiyetle göze çarpan ve bir tarihçi sıfatıyla karşımıza çıktığı zamanlarda kendisinde var olmasını istediğimiz bir nokta da, sanatkârın dürüst, vicdancı ve ahlâkçı bir insan olarak görünüştüdür. Sanatkâr, İskendernamesinde vazife ve mesuliyet fikirlerini insanların birinci sınıf faziletleri arasında saymakta ve bu cinsden daha bir çok düşünce ve nasihatlarını hükümdarlara kadar yükseltmekde, bilhassa onların millet ve cemiyete zararlı olabilecek hareketlerini fırsat buldukça muahaze etmektedir. Meselâ işret âlemlerinde kendilerini ve milletlerini unutan hükümdarlar için, eserinin bir çok yerlerinde:

Badeyile memleket cem' olamaz

Mısraîni, defalarca tekrar etmekden çekinmemiştir. Böyle olunca bu kadar ahlâkperest olan sanatkârın bizzat kendi hayatındaki dürüst olmaktan uzak gibi görünen bazı hadiseler ve hareketler üzerinde bir parça düşünmek icab etmektedir:

Ahmedî İskendernamesini birinci metbu'u olan Germiyan beyi Süleyman şah namına yazmaya başlamışken şahını idbar mevkiinde görünce derhal Osmanlılar tarafına geçmiş eserini Beyazıd namına tamaamlamış ve kitabını yeni hükümdarları namına yazılmış gibi göstermekden çekinmemiştir. Sultan yıldırım Beyazıd'ın iltifatlarına nail olduğu anlaşılan sanatkârın bilahire Temür'ün meclislerinde görünmesi de az şayanı dikkat değildir. Ancak bütün bu hareket ve hadiseleri sanatkâra aid bir vicdansızlıktan ziyade hayatın o devir sanatkârlarına karşı hazırladığı bir talihsizlik olarak kabul etmek daha doğru olur.

Hayatını bir hükümdarın veya bir başka büyüğün teveccühünü elde etmek yoluyla kazanabilen sanatkârlar ve âlimler gurubu içinde Ahmedî hatta; mütemadiyen; sevdiği ve sevildiği bir hükümdarı mağlup etmiş olan adamların eline düşmüş olmak bakımından daha çok talihsizdir.

Yoksa, Aksak Temür gibi kudretli bir hükümdara karşı, hatta lâtife yolu ile olsun «sen iki pul etmezsin» demek arzusunu duyan sanatkârın bu

sözlerinde biraz da Beyazîd ağzından söyleniyormuş gibi duran bir eda vardır.

Nitekim Ahmedî muahharen Emir Süleymana takdim ettiği İskendername'sinde داستان توارخ ملوک آل عثمان Aksak Temür-Beyazîd vak'asını yazarken :

ملک طولدی فننه خوف فتور	بو آراده رومه یوریدی تور
لا جرم کم جور و ظلمی چوغدی	چون تمورک هیچ عدلی یوغدی
آنی آتامقدرر حيله همین	ذکر وحشت چونکه وحشت در یقین

mısralarıyla Aksak Temür'e karşı duyduğu antipatiyi mükemmelen iyzah ve tesbit etmiş bulunmaktadır.

Ayrıca gene aynı sanatkarın «Cemşid ve Hurşid» isimli mesnevisinde tesadüf ettiğimiz şu mısralar, da bu düşüncemizi kuvvetlendirecek mahiyettedir :

فلک بیره کووروبن تیموری [1] قتلادی آیان مارو موری [2]

Şark kaynaklarının ekserisinde Ahmedî aleyhindedir denilebilecek bir söze tesadüf edilememektedir. Yalnız Sehî tezkeresinde, Sultan Emir Süleyman'ın çok ayyaş olduğu ve bu arada Şeyhi ile Ahmedî'yi müsaare ettirdiği ve gene Emir Süleyman'ın ısrarı üzerine Ahmedî'nin «ilm»i terk edüp "şiir,, vadisine sülûk ettiği şeklinde bazı malûmat bulunmaktadır [3].

Bir de Enverî, Düstürname'sinde :

میر سلیمان دون و کون صحبت ایدر احمدیله دمبدم عشرت ایدر

Mısralarile, şairin hareketi, sözüne uymaz bir kimse olduğu zamanını doğrulamaktadır [4]. Yukarıda söylediğimiz gibi bilhassa içkinin aleyhinde bulunan san'atkârın kendi sözleriyle bu mısralar arasında büyük bir tezat göze çarpmaktadır. Bu böyle iken Ahmedî'nin Emir Süleyman gibi ayyaş bir hükümdara :

Bade ile memleket cem olamaz.

(1) = ki vuruben. کووروبن

(2) Ahmedî, Cemşid ve Hurşid, Üniversite kütüphanesi. V. 76-b.

(3) تذکره هشت چشت Üniversite kütüphanesi Türkçe yazmalar kısmı, 2540.

(4) Enverî, Düsturname, S. 91.

Mısralarile dolu bir eser takdim etmesi hadisesi de oldukça garip ve manidar görünmektedir.

Bununla beraber, bizzat Ahmedî'nin son eseri olan "Cemşid ve Hurşid" in son sahifesinde : «Yiğitlik çağlarında Ays, iştret zevk ve rahat ile ömür sürdüğünü; gül bahçelerinden, lâlelerden zevk aldığını; güzel yüzlerden ve ala gözlerden göz alamadığını büyük bir tehassürle anlattıktan sonra : artık "Pir,, olduğunu ve şimdi bütün bunlardan değil zevk almak, hatta korkmakta olduğunu söyleyerek ve gene dinî ve ahlâkî bir heyecanla Tanrı'ya yalvararak; hayatının bundan evvelki kısmı nasıl onun lutfiye geçdiyse, bundan sonraki kısmının da gene onun lutfuyla neticelenmesini dilediğini» buraya bir arasöz olarak ilâve edelim.

Ahmedî'nin san'atı

Eserlerinin mısra sayısı bakımından olan zenginliği dolayısıyla bize XIV üncü asır türkçesi için çok geniş kaynaklar bırakmış olan Ahmedî'yi aynı zamanda devrinin en ileri bir san'atkârı olarak tanımaktayız [1].

Hoca Dehhanî'den sonra, Gülşehri, Aşıkpaşa, Hoca Mesud, Şeyhoğlu gibi Anadolu'da klâsik Türk edebiyatını kuranlar arasında "Ahmedî,, nin çok üstün bir mevki vardır.

[1] 5 Birinciteşrin 1902 de Macar Ulûm akademisinde okuduğu : 14 üncü asır Türk dili yadigarları» isimli konferansında Thury Jozsef İskendernameden bahsederken bu büyük mikyastaki kitabın lisan ilmi noktaî nazarından fevkalâde ehemmiyeti olduğunu pek haklı olarak söylemektedir. (Millî tetebbûlar mecmuası C. 2, S. 81-133).

Filhakika 16500 mısradan mürekkep olan İskendername, içindeki malzemenin kelime, mısra, hattâ beyit veya parça halinde birçok sahifelerdeki tekerrürüne rağmen, gine lisan-kelime bakımından emsalsiz derecede zengin bulunmaktadır.

Ve Osmanlı imperatorluğunun kurulduğu; Türkçeye dönüş hareketlerinin ceryan halini aldığı bu ilk asırlardaki lisanı, vâsi mikyasta ortaya koyması bakımından da büyük bir kıymet ve ehemmiyet taşımaktadır.

Ahmedî eserinin muhtelif yerlerinde bu tekrarlara çok düşmüş meselâ her hangi bir hükümdar hakkında söylediği bir mısraı, bir beyti hattâ ufak bir tahrifle bir kaç beyti; aynı kelimeler ve kafiyelele; bir diğeri hakkında da söylemekten çekinmemiştir.

Meselâ : اولدی عهدنده خلافت ایشی رست. هر که دنیا یسه کلدی نادرست :

Beytinin hemen bütün beğenmediği hükümdarla hakkında kullanıldığını :

پاش ایلی هر یکا کم انک نظر کوده بیدی نه ویه قلک کذر

Beytinin bütün meydan savaşlarında zikredildiğini ;

بادیه یله مملکت جمع اولماز

Mısraının en az otuz yerde geçtiğini söylersek bu tekrarlar hakkında kâfir bir fikir ve-rebiliririz zannındayız.

Bununla beraber eserinin emsalsiz genişliği doyasile bu çeşit tekrarlamaların İskendername'nin lisanî bakımdan olan ehemmiyetini katiyen azaltmış olamayacağını da ilâve edelim.

Ahmedi'nin sanatı hakkında tam bir fikir verebilmek için *Anadoluda türk dili ve edebiyatının tekâmülü* isimli büyük makalesi ile bu asırlar Türk edebiyatının çok kuvvetli bir plânını çizmiş olan Prof. Fuad Köprülü'nün İskendername müellifi hakkında verdiği şu malûmatı aynen naklediyoruz: [1]

« Bu asrın en büyük şairi olarak, Nesimî'yi istisna edersek, İskendername sahibi meşhur Ahmedi'yi kabul etmek lâzımdır. İskendername'nin lisan ve tarih itibarile kıymeti büyük olmakla beraber san'at noktasından onun divanı şüphesiz daha ehemmiyetlidir. Sekiz bin beyitten fazla olan bu büyük divanda kasideler, gazeller, terci, ve terkibi bendler vardır. Kasideler ekseriyetle Mir Süleyman'a bir tanesi de Çelebi Mehmed'e takdim edilmiştir. Bunlardan başka bir takım eserler daha yazmış olan Ahmedi şiirlerinin kemmiyeti ve keyfiyeti itibarile bu asrın bütün şairlerine faiktir. Lisanı daha düzgün, üslûbu mevzularının icabına göre mütennevi; tasvirleri daha renklidir. Şiirlerinde taşkın bir lirizim'den ziyade bir sanatkâr itinası vardır».

[1] Bakınız: Prof. Fuad Köprülü, Anadolu'da Türk Dil ve Edebiyatının ter kâmülü, Yeni Türk Mecmuası, Sayı 4, S.291

Dâsitan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman

nın

TARİHİ DEĞERİ

Eserdeki tarihî malûmatın hülâsası — Bu malûmatın Ahmedî den sonra bilhassa XV inci asırda yazılan osmanlı tarihleri ile karşılaştırılması — داستان تواریخ ملوک آل عثمان'ın kendilerine kaynak olduğu Osmanlı tarihleri.

Ahmedî tarihinin ortaya koyduğu tarihî meseleler. داستان تواریخ ملوک آل عثمان niçin ve ne dereceye kadar (tarih) dir?

Eski şark kaynaklarının hiç birisinde Ahmedî'nin bir de Osmanlı tarihi yazdığına dair bir kayda tesadüf edilemez.

Şükrullah gibi, Uruc bey gibi Âşık paşazade ve Neşrî gibi Ahmedî den sonra en eski Osmanlı tarihlerini yazan şahsiyetlerin eserlerinde de gene böyle bir tarihten bahs edildiği görülemiyor.

Daha sonraki asırlarda eserlerine az çok menba göstermiş olan tarihçileri de Ahmedî tarihinden haberdar olduklarını veya ondan istifade ettiklerini bildiren bir tek satırları yoktur.

Halbuki, ileride izah edileceği gibi yukarda isimlerini saydığımız tarihçilerden bazıları doğrudan doğruya bazıları da —belki— bilvasıta Ahmedî tarihinden istifade etmişler; hatta bazen yalnız Ahmedî'nin verdiği malûmatı değil yazdığı mısraları bile kendi sayfeleri arasına aynen veya ufak değişikliklerle almakdan çekinmemişlerdir.

Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu meseleleri üzerinde araştırmalar yapan yakın yılların Türk ve Avrupa tarihçilerine gelince: Prof. Fuad Köprülü'den başka hiç birisi bu eserden de istifade etmek lüzumunu hissetmemiş; daha doğrusu böyle bir tarihî menbain mevcudiyetinden bilhaber görülmüşlerdir.

Ahmedî tarihi, ne Hammer'in, ne Gibbons'un, ne de Giese'nin menbaları arasında yer bulamamıştır.

Halbuki ileride görüleceği gibi; Ahmedî'nin Osmanlı tarihi, «İskendername» sinin içine katılmış olmak dolayısıyla hiç bir zaman sadece bir destan olarak karşılanabilecek bir eser değildir.

Ve gene evvelce de söylediğimiz gibi داستان تواریخ ملوک آل عثمان, asıl İskendernamenin ikmalinden nice sonra yazılmış temamilen müstakil bir

tarihtir. Bugün için elimizde bulunan ve Osmanlılar tarafından yazılan Osmanlı tarihleri arasındaki en eski menba olmak değerini muhafaza etmekte olan bu eser Türkçe ilk manzum Osmanlı kroniki olmak bakımından da ayrı bir kıymet taşımaktadır.

ملوك آل عثمان تواریخ içindeki tarihî malûmat şu şekilde hulâsa edilebilir :

Ahmedi, eserinde İskender efsanelerinden bahsederken, hikâyesini yarıda bırakarak evvelâ İslâm tarihine; Peygamberin, Halifelerin hayatına; Emevî ve Abbâsî halifelerine dair bir tarih yazıyor. Bundan sonra İlhanîler'in ufak bir şehnamesini yapıyor.

Nihayet, eserini takdim ettiği; daha doğrusu kendileri için yeni bir eser yazdığı Emir Süleyman'ın saltanat ailesinden (Osmanlılardan) bahs etmek sırası gelince :

Şimdiye kadar bunca tarihler yazdığını, âdil veya zalim olan bir çok meliklerden bahs ettiğini; kimi kâfir, kimi «Ehli sakam» olan bu meliklerden sonra artık hem müslüman hem de şimdiye kadar gelip geçen hükümdar ailelerin en âdili olan Gâzilerden Osmanlılardan bahsedeceğini haber veriyor.

Ve gazilere ait olan bu tarihin böyle sona bırakılışı dolayısıyla akla gelebilecek fena düşünceleri önlemek için, sona kalmanın küçüklük değil, büyüklük olduğunu iddia eden bir çok diller ve deliller dökdükten sonra kendisinin verdiği isme göre, ملوك آل عثمان ı nakle başlıyor :

Ertuğrul

Sultan Alâeddin bir gün gazî olmak hevesi ile bir savaş yapmak istedi Askerini topluyarak yola koyuldu. Gündüz Alp, Gökalp, Ertuğrul ve daha Oğuz dan bir çok kişiler ona yoldaş oldular [1]. Alâeddin Konya'dan kalkıp Sultan öyüğü ne geldi. Oradan kâfir diyarına asker saldırdı.

Bu savaş herkesten çok Ertuğrula büyük bir ün kazandırdı. Ertuğrul

Bu Gündüz alp ile Gökalp hakkında *Düsturnâme-i Enveri* de oldukça muvassal malûmata tesadüf edilmektedir. *Düsturname* ye göre, Gökalp ile Gündüz alp iki kardeş olup بن میر سلیمان بن غازان خان ın oğullarıdır :

Şehmelikten iki oğlan geldi Sarp

Biri Gökalp ve birisi Gündüzalp

Düsturnâme bunu müteakıp Şeh Melik ile beraber bu iki oğlunun *Sultan Alâeddin* in hizmetine girdiklerini kaydediyor. Ve bunların çok kahraman olduklarını bildiriyor. Hatta o devirdeki bütün destan kahramanları gibi bu iki Alpin çok büyük ve öldürülmez bir ejderi nasıl itlâf ettiklerini anlatıyor.

yaman savaştı. Bir çok iller ve hazineler kazandı ve düşman askerini dar-
ma dağın etti.

O sıralarda Tatarlar Alâeddin ile barışıkdılar. Fakat onun kâfir üzeri-
ne yürüdüğünü haber alınca; bunu fırsat bilerek K o n y a üzerine yürüdü-
ler. O zaman Alâeddin de geri dönmek zorunda kaldı. Ve Kâfirler ile
yapılacak savaşları Ertuğrula bırakarak ve gene S u l t a n Ö y ü ğ ü taraf-
larını da Ertuğrula vererek tekrar Konyaya döndü.

Ertuğrul burada büyük yararlıklar gösterdi. Çok kişiler, Ertuğrula
uydular. Ertuğrul bu gelenlerle gönül birliği yaptı ve canını verecek kadar
doğruluğa taptı.

Osman

Ertuğruldandan sonra reislik, oğlu Osmana geçti.
Osman ulu bir gâzi oldu. Her bucağa bölük bölük
çeri gönderdi. Bileciki, İnegölü ve
Köprihisari aldı Kâfiri yakup yıkarak
Bursa ile İznici de sardı. Fakat bu ikisini
alamadan öldü.

Osman ölünce yerini Orhan aldı. Ve her yana asker yürüterek düşman
illerini talan ettirdi. Din yardımcıları Kâfir üzerine akmağa başladılar. Bu-
nun için savaş adına akın denildi.

Orhan

Akıncılar karşı yere Rumeli'ye de geçerek Kâfirleri
sürdüler ve savaş farz olalıdanberi kimselerin
yapamadığı gazaları yaptılar Orhan o kadar ulu
bir hükümdar oldu ki zamanında Ömerin ünü
unutuldu. Orhan bir çok mescitler, darülha-
yırlar yaptırdı. Ne işledi ise doğru işledi Neye başladıysa başardı.

Az zamanda yoksul milleti zengin etti. Bursa'yı ve biraz uğraşarak
İznici ele geçirdi. Orhanın dini temiz, inancı temizdi. Bilginleri sevi-
yor, onlara dilediklerini veriyordu.

Yoksulluk elinde bunalmış olan S i n a n, Orhanın yanına geldi ve yal-
nız bilgisi yüzünden kendisine pašalık verildi.

Orhan büyük ve kahraman bir reisti. Onun korkusundan l â z (sırp)
illerinde feryadlar yükseliyor, E n g e r u s (Macar) illerinde sarsıntılar
oluyordu.

S ü l e y m a n p a ş a Orhanın büyük oğlu idi. Kendisinde bütün hü-

Düsturname ye göre *Gökalt* ve *Gündüzalp*, *Alâeddin*'in hizmetinde çok iş-
ler görmüşler, fakat sonunda bu iki kardeşin araları açılmış, ve *Gökalt* tesmim edilmiştir.
Daha sonra *Gündüzalp* ta vefat edince, Sultan Alâeddin'in bunlara hediye ettiği
Sultan öyüğü nde kumandanlığı, *Gündüzalp*'ın oğlu ve *Sultan Osman* ın babası olan
Ertuğrul almıştır. Bakını z : *دستور نامه انوری* S. 78-79-81. ve *Mükrimin Halil*, aynı
eserin muka'dime kısmı, S. 92.

kümdarlık şartları toplanmış bulunuyordu. Yığitti. Cömertti. Anlayışlıydı. Durmaksızın savaşmakta idi.

Orhan onu savaşmak ve memleket almak için kâfir üzerine gönderdi. Tanrının emri ve atasının dileği ile düşman üzerine varan Süleyman paşa orada çok yaman savaşlar yaptı. Düşman yurdlarında o kadar savaştı ki mağribdeki «Frenk» i bile onun korkusu aldı. Süleyman paşa «Rumeli»de Vize'yi Mıgalkaray ve İpsalayı zapt etti.

Fakat toprağın her zerresinde binlerce zülûf, hâl, hat ve Leb vardır. Adı yer olduğu için her bulduğunu yiyen toprak. Nihayet Süleyman paşayı da yedi. Orhan oğlu için çok yandı. Çok üzüldü. Fakat boştu: Ve bir zaman gündüzler geceler, aylar ve yıllar birbirlerini kovaladıktan sonra otuzdokuz yıl taç ye taht tutan Orhan da cennet bahçelerinin yolunu tuttu

Onun yerine Gâzi Murad hükümdar oldu. Bilgili ve kâmil bir padişahı. İyilik yapmayı çok seviyordu. Nice düşmüşlere el uzatmış, nice yoksulları bay yapmıştı. Çenderli Halil ki, değersiz bir adamdı. Murad'ın yanına gelince, hükümdar

Murat

onun garip halini ve yoksulluğunu görerek ona da lutfetti. Hatta nihayet onu memlekete vezir yaptı. O kadar ki bu bir vezirlik değil, âdeta bir emirlikti. Zaten padişah da bu demekti. Bir yoksul onun yanına gelince emir olabilmeli idi [1]

Murat, genç ve kuvvetli bir hükümdar ve bir pehlivandı. Kardeşleri, kendisine yağı oldular. Murat onları öldürdü.

Murat önce «Rûm» a el sundu Kayseri çok aşağılık bir hale getirdi

Sonra Ankarayı zaptetti. Karaman beyi onunla savaşmak istedi. Ordusunda Varsak [2] Turgut Rum, Türk, Şam Tatar kuvvetleri de vardı. Murad, bu kalabalık kuvvete karşı hiç kimseden yardım istemeksizin tek başına kendi askeri ile savuştu. Arslanca döğüştü. Büyük bir savaş oldu. Kargılar kırıldı. Kılıçlar parçalandı. Sanki kıyamet koptu. Murad kazandı. Karaman şahı kaçtı. Düşman askeri bütün ağırlıklarını bırakarak dağıldı.

Ankara savaşından sonra Murad gene Rumeline döndü. Gene savaştı, Gene iller aldı. Ve o illerin beğlerini kendine kul eyledi.

[1] Bu satırlar, Çandarlı Kara Halil'in Murad I zamanında Osmanlılara intisab ettiğini zannettirecek mahiyettedirler. İleride üzerinde tekrar duracağımız bu satırlarla- belki- Ahmedî, Çandarlı Halil'in en çok birinci Murad'ın yetiştirmiş olduğunu anlatmak istemiştir.

[2] Versak=Varsak lar hakkında. *Türk Edebiyatında ilk mütaşavvıflar* da mufassal malûmat verilmektedir. İsim fihristinde istifade ve kaydettiğimiz bu mühim malûmattan başka aynı eserde Varsaklara ait olan ve Varsağr adıyla tanılan halk türkülleri hakkında malûmat vardır.

Bakınız : Prof. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk mütaşavvıflar*. 275,

En sonunda Sırlarla da savaşmak gerektiği [1]. O zaman Sırların komşusu olan bütün Hristiyanlar L a z a (Sırba) yardım gönderdiler. Sultan Murad Ortadan kaldırmasını dilediler. Gene çok yaman bir savaş oldu. Taş, toprak bütün kana boyandı. Ne yana baksan, baş; nereye gitsen gövde doluydu. Düşman gene yenildi. Murad gene kazandı.

Muradın yaya ve atlıları düşmanı kovalamaya gittiler. Padişah yanındaki bir kaç kişi ile savaş meydanında kaldı. Meğer kana batmış bir gâvur, gövdeler içinde yatar ve Hünkârı gözetlemiş. Bu gâvur, bir sırası gelince birdenbire sıçrayarak, elindeki hançerle padişahı vurdu. Ve Gâzi Murad ki tam bir gâzi idi. O anda gene tam bir şehid olarak öldü.

Muradın yerine sultan Beyazıd oturdu. Beyazıd da atası, dedesi gibi olgun ve âdil bir hükümdar oldu.

Beyazıd

Beyazıd da bilginleri seviyor, dindarları ve din ulularını sayıyordu. Şeyh efendi ye de böyle yapmış ona rütbeler kal'alar, şehirler vermişti.

Beyazıd önce Anadolu'da Sivas, Tokat, Samsun'u aldı. Sonra sırasıyla Antakya'yı, Alaşehir, Saruhan, Aydın, Men-teşe, G er mi ya n illerini zaptetti. Kastamoniyi de aldı. Sonra Karaman ellerine döndü. Konyayı ve Larendeyi de aldı. Bütün bu çevre içinde zabt olunmamış il ve diyar bırakmadı.

Ondan sonra imar işlerine başladı. Yurd içinde ne bir sahra ne de bir dağ kalmadı ki onun elinde bağlık, bağçelik ve ekinlik haline girmesin. Bir zaman çok doğru bir hükümdar oldu. Çalgı dinlemedi. İçki içmedi. Gece gündüz ibadet etti. Bir gün öğrendi, ki kadılar haksızlık yapıyor, rişvet alıyorlarmış. Hepsini toplattı. Bütün aldıklarını geri verdirdi. Ve onları gereğine göre cezaya çarptı.

Aradan zaman geçti. Geceler, gündüzler birbirlerini kovalarken birgün Mısır sultanının öldüğünü işitti. Ve Mısır benim olsun diyerek Ş a m üzerine yürüdü. Düşünmedi ki onun ölümü, kendisinin de ölebileceğini haber veren bir hadisedir. Nitekim bunu fırsat sayarak yola çıktı. M e l d i n e'ye vardı. Onu sardı. Aldı. Sonra gene geri döndü. Kışın hazırlanacak yazın Ş an savaşına gidecekti.

[1] Giese anoniminde Ahmedî'nin aşağıdaki mısralarıyla birlikte şöyle bir kısım vardır:

ارا یرده وشدی لایه کبردار
لاز اشکر وریدی بی شجار
قیلار افوک وجودن خاک کرد

لازداغ اتدی طبع انجام کار
کبر ترسا غریبه دکن هرته وار
که ایملر غازی مرادله نبرد

«Murad Gaziye haber gönderdi gelsün cenk idelüm devlet kimün ola dedi. Gazi Murad dahi leşker cem, edüb yürüdi. Oğlı Yıldırım Beyazıd'ı ve Yakub Çelebi'i bile aldı. Kosavy'a çıkıdı Sırf Leşkerin karşıladı. Giese: Anonim تواریخ آل عثمان S. 26.

Fakat tam bu sırada Temür Ruma yürümeğe başladı. Bütün yurd karma karışık oldu Temür vahşi, zalim bir hükümdardı. O kadar ki bu vahşetten bahis açmak bile bir çeşit yahşet yapmak sayılır. En iyisi onu anlatmadan geçelim...

Artık onun zamanında olduğumuz için gün gibi **Emir Süleyman** görülüyor. Şahide hacet yok. Emir Süleyman

داستان توارغ ملوك آل عثمان burada bitiyor. Bundan sonraki mısralar artık tarih olmaktan ziyade devrin hükümdarı için yazılmış bir medhiye mahiyetindedirler. Ahmedî Emir Süleymanı övüyor. İskendername artık bu Osmanlı tarihi kısmı ile birlikte yeni hükümdara verilecektir. Bunun için onu çok methediyor.

Hatta bütün bunların onu tavsife kâfi gelmediğini; eğer ömrü vefa ederse sadece Emir Süleyman için bir kitap yazmak istediğini söylüyor. Fakat bu padişahın ismi de yukarıdanberi saydığı bütün hükümdarlardan sonra gelmiştir. Ama.. ne ziyarı var.. Peygamberlerin tacı olan Muhammed binlerce peygamberden sonra gelmedi mi? İncil, Tevrat, Zebur evvel indiler. Fakat yekpâre nûr olan Kur'an onlardan sonra inmiş değildir?.. ilâh.. Onun için bu Şahı cihan bilsin, ki; sonra gelen önce gelenden daha çok kıymetlidir. Ben de bu nazmı onun adı ile bitiriyor, onun vasfı ile tamamlayorum. Tanrı onun devletine zevâl vermesin.. Ömür bağına azan erişmesin. Ve yerine gayrı, kimse gelmesin...

Ahmedî tarihinin ortaya koyduğu meseleler

Görülüyor, ki داستان تواریخ ملوک آعہان çok muhtasar olmakla beraber hemen tamamen tarih dir. Ahmedî, kendi asırı için dikkate değer bir sadelik ve ileri bir tarihçilikle — masalsız, efsanesiz — bir Osmanlı tarihi yazmıştır. Bu tarih gerçi büsbütün kusursuz değildir. Çok mühim oldukları halde داستان تواریخ آل عہان arasında tesadüf edilemeyen bazı tarihî vak'alar vardır. ki bunların ihmal edilîşerini mazur görebilmek veya bu ihmalciliğin sebeplerini tayin edebilmek için bir hayli düşünmek icabetmektedir.

Ahmedî tarihinde her şeyden önce göze çorpan en mühim eksiklikler şunlardır :

1 — Ahmedî, Orhan zamanında veya Murad I devrinde yapılan ilk kanunlardan, arazi taksimatından, yaya askeri Yeniçerilik devşirme teşkilâtı gibi organizasyonlardan bahsetmemiştir.

Bunlardan Yeniçeri teşkilâtının Orhan zamanında değil, Murad I zamanında yapıldığı ve bu teessüste Hacı Bektaşın rolü olmadığı hakkında Fuad Köprülü ve Giese ittifak etmektedirler [1].

Bilhassa Aşık Paşazade ve Neşrînin verdikleri malûmat ile kuvvetlenen bu hadiseden Ahmedînin hiç bahsetmeyişi dikkate değer bir ihmâlcilik gibi görünmektedir.

Ancak Yeniçeri teşkilâtında en büyük rolün Çandarlıkara Halil tarafından oynandığı, bu zatın ise—ileride izzah edeceğimiz gibi — Ahmedî tarafından hiç sevilmediği düşünülürse bu ihmâlin sebebi belki bir parça aydınlanmış olaaktır.

Devşirme meselesine gelince bu organizasyonun birinci Murad zamanında değil ikinci Murad devrinde oluşu dolayısıyla Ahmedî'nin bundan bahsedemeyeceği gayet tabiidir [2]

(1) M. Fuad Köprülü. *Les origines de l'Empire Ottoman*, 123. ve 131. Ve : *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesi*, Hayat Mecmuası, Sayı. 12, Giese. *Osmanlı imparatorluğunun teşekkülü meselesi*, Türkiyat Mecmuası, C. 1, S. 166 - 167

(2) J. H. Mordtman n. *Encyclonedie de l'Islam*. C. 1, S. 977. devşirme maddesi-

II — Bu tarihte, diğer kaynakların Osmanın büyük oğlu olarak gösterdikleri Alâeddin paşa dan bahsedilmemiştir. İleride üzerinde tekrar duracağımız bu meselenin bir, «saltanattan feragat» mı ? yoksa, «bir saltanatın zorla alınışı» meselesi mi? olduğu hakkındaki türlü rivayetlerle Orhanın böyle bir kardeşi olmadığı şeklindeki birbirini hırpalayan düşünceler böylelikle Ahmedî tarihi ile dahi aydınlanmış olamamaktadır.

III — Ahmedî tarihinde o kadar mühim bir savaş olan ve Yıldırım tarafından şanlı bir muvaffakiyetle neticelendirilen meşhur Niğebolu muharebesi hakkında en ufak bir malûmat bile verilmemektedir.

IV — Ahmedî, belki Yıldırımı karşı olan alâka ve sevgisi dolayısıyla, belki de, Osmanlı hanedanından birinin ve bilhassa Beyazıd I gibi o devir hükümdarları arasında en büyük sayılacak olan birinin düşüğü elim vaziyeti açıkça anlatmayı — hanedan tarihini yazıp yayarken mahzurlu gördüğü için— Aksak Timur - Beyazıd hadisesini:

ذکر وحشت چونکه در یقین
آنی آکا مقدر در حیلہ ہمیں

Diyerek bilhassa ve kasden karanlık bırakmıştır.

Nazımının, intisap ettiği hânedanın tarihini yazarken bu çeşit hadiseleri zikretmeyişi onlar hakkındaki bilgisizliğine hükmedilemez. Çünkü, birinci Murad devrinde Ger miyan beyi Mir Süleyman a hocalık yapacak kadar yaşlı başlı olan müellifin [1] gene o devirde Osmanlı hânedanına intisap ettiği düşünülürse, bizzat içinde bulunduğu bu vak'alardan mutlaka haberdar olması lâzım gelir.

İskeuder tarihi üzerinde bile çok defa «tarih» e yaklaşmış olan, Abbasi ve İlhani tarihlerinde; çataya düşmekle beraber; bize tarih ile alâkadar olduğunu gösteren Ahmedî'nin kendi devri tarihini de pek alâ bildiği muhakkaktır. Şu halde, Ahmedî tarihindeki noksanları; başlıca iki büyük sebebe atfedebiliriz:

a — Zamanına ait bâzı siyasî ve şahsî vaziyetler ve düşünceler dolayısıyla Ahmedî eserinde her türlü vak'alara temas etmekten çekinmiştir.

b — Ahmedî, eseri ile birlikte; hayatında bir çok talihsizliklere uğramıştır. En son olarak Emir Süleyman dan gördüğü lutuf ve ihsanlar üzerine İskendername sinin ve Nazımının kar-

(1) Lâtîfî tezkeresi. 82, لغاتیه tercümesi, S. 70 - 71.

şılığını alabilmek ve hele saltanat kavgaları sırasında ne olacağı belli olmayan istikbale karşı hazırlıklı bulunmak endişeleri ile eserini bitirmekle acele etmiştir. Bilhassa Beyazıd I ve emir Süleyman devirlerini fazla ihtisara ve methiyeye boğmak hatasında bulunmuştur.

Bizim ileride, üzerinde duracağımız meseleler, eserin yazılışında her iki sebebin de hâkim olduğu kanaatini kuvvetlendirecek muhiyettedirler.

Bununla beraber Ahmedî tarihinde yer yer bazı küçük tarihî kayıtlar vardır, ki bunlar müteakıp asırlarda yazılan en mufassal Osmanlı tarihlerinde bile ekseriya tesadüf edilmeyen ve bugünkü Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu meselelerini inceliyenler için cidden sayanı dikkat olan işaretlerdir.

İşte داستان توارخ ملوك آل عثمان in bu kıymetli kayıtlarını burada bazı küçük meseleler halinde incelemeyi bu cihetten faydasız bulmuyoruz.

I. — OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN KURULUŞUNA ÂİT RİVAYETLER

Ahmedî tarihinde ehemmiyetle göze çarpan ilk nokta bu tarihin, Osmanlı imparatorluğunun kuruluşuna ait olan destanî rivayetlere yervermeyişidir.

داستان توارخ ملوك آل عثمان da ne Kayı ların Selçukîlerle veya Mogolistiylâsı önünden kaçarak Anadolu'ya gelişleri; ne Süleyman şah'ın Fıratta boğuluşu, ne Konya ovasında tesadüf olunan iki muharip ordu rivayeti, ne Ertuğrul'un veya Osman'ın gördükleri rüyalar, ne «Şeyh Edebali»nin Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu üzerinde oynadığı mühim rol ve hatta bizzat kendisi... ilâh . hakkında en ufak bir işaret bile mevcut değildir.

Daha شکر الله in التوارخ inden başlayarak Uruc bey de, anonim توارخ آل عثمان da, Aşık paşazade neşri ilâh... gibi XV inci asırda ve müteakıp asırlarda yetişen bir çok Osmanlı tarihî nüvislerinde tesadüf edilen ve gine yarı destanî bir mahiyet taşıyan meşhur Süleyman paşa nın sallarla Rumeliye geçişi hadisesi de, Ahmedî tarihinde destan olmaktan çok uzak bir üslûbla ve hakikate en uygun bir şekilde kaleme alınmıştır.

Yukarıda sıraladığımız meşhur rivayetler ise ileride acıkça göstereceğimiz veçhile; bilhassa Yıldırımın son senelerine kadar olan vekayi için; Ahmedî tarihinin hatta bazân kelimesi kelimesine tercümesi sayılabilecek olan رجة التوارخ in bû kısımları istisna edilirse heman XV ve XVI inci asırların bütün tarihî kaynaklarında ehemmiyetle zikredilen birinci sınıf vak'alar meyanındadır.

Böyle olunca, daha önce İskender'e ait vak'alardan bahsederken sahafelerle masal yazan Ahmedî'nin Osmanlı tarihine ait menkıbeleri sükûtle geçiştirmesi şiddetle nazarı dikkati celbedecek bir ehemmiyet kazanmaktadır.

Burada Ahmedî'nin Osmanlı tarihinin ilk devirlerini yazarken de acele etmiş olması akla gelemes. Çünkü aynı müellif, Muradî devrini yazarken birdenbirc durarak «sana kur'andan rivayet edeyim» girizgâhiyle, Beni İsrail'e ait uzun ve lüzumsuz bir menkıbe tarihini mısraları arasına yerleştirmek için bol bol vakit bulabilmiş görünmektedir [1]

O halde, Osmanlı imparatorluğunun kuruluşuna ait bu kadar renkli rivayetlerin Ahmedî tarihinde yer bulamayışının bir tek sebebi olabilir:

Bu rivayetlerin ekserisi, Osmanlı imparatorluğunun gittikçe büyüyerek fevkalâde bir kuvvet halini almaya başladığı 15 inci asrın ikinci yarısından itibaren teşekkül etmiş olan destanî menkıbelerdir.

Bu devirden başlayarak Osmanlı tarihçileri bu fatih ailenin menşelerini daha yakından araştırmaya başlamışlar; bir taraftan onların Kayı lardan oldukları meydana çıkarılır veya ileri sürülürken bir taraftan da onların Osmanlı imparatorluğunu kuruluşları etrafında teşekkül eden destanlara da iltifat edilmiş ve Osmanlı tarihi bu esaslar üzerinde yürütölüp gitmiştir ki, işte 15 inci asırda bilhassa anonim tevârih-i âl-i Osman'ın en renkli bahislerini teşkil eden bu menkıbeler Ahmedî'nin Osmanlı tarihini yazdığı devirde henüz teşekkül etmemiş bulunuyorlardı.

Filhakika Fuad Köprülü'nün Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu üzerindeki araştırmalarında isabetle kaydettiği gibi Ertuğrul'un veya Osman'ın gördükleri rüya efsanesi nasıl, جامع التواريخ nin رشيد الدين kısmında zikrolunan eski bir Türk - Oğuz efsanesinin yeniden canlanmış bir şeklinden başka bir şey değilse. ve nasıl Osman'ın bileciki ağırlıklarını göndermek behanesile kale içerisine asker sokarak zabtedilişi rivayeti daha evvel Dânişmendnâme'de geçiyorsa [2].

Tıpkı bunlar gibi destanî birer rivayet olan ve ancak Ahmedî'den sonraki tarihlerde görülmemeğe başlayan bu menkıbelere Ahmedî'nin yer vermeyişini ancak bu suretle düşünerek tabii karşılamak mümkün olabilecektir.

II. ERTUĞRUL KİMDİR ?

داستا توارخ ملوك آل عثمان da Osman'ın babası olan Ertuğrul

(1) Bakınız : توارخ آل عثمان : حکایت در بیان عدم اخلاص.

(2) Bakınız: Fuad Köprülü Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesi, Hayat Mecmuası, cilt. 1. sayı 11.

Gök Alp ve Gündüz Alp ile birlikte Sultan Alâeddin-i Selçukî'nin kumandanlarından biri olarak gösterilmektedir.

Alâeddin, bu üç kumandanı ile beraber سلطان اوکی'nden kâfir diyarına akın ederken Tatarların arkadan il vurmaları üzerine geriye dönmüş ve kâfirlerle yapılacak savaşı Ertuğrul'a bırakmıştı (Bakınız: Ahmedî tarihi. آغاز داستان kısmı)

Ahmedî'nin bu ifadesile Enverî'nin Düsturname sinde Osmanlılar için sıraladığı şecere arasında kuvvetli bir münasibet göze çarpmaktadır.

Halbu ki: Hammer, XV ve XVI ncı asır Osmanlı tarihçilerine istinad ederek Ertuğrul'u Cengiz istilâsı üzerine Harzem den çıkar k Ermenistana gelen ve geri dönerken «Fırat» da boğulan Süleyman Şah'ın oğlu olarak kabul etmektedir [1].

Gibbons da Osmanlı imparatorluğunun kuruluşunu bilbassa Neşriye istinad ederek bu esaslar üzerinde yürümektedir. Ertuğrul, dört-yüz miktarı göçer evle Ruma yürümüş; orada gördüğü iki muharip ordu-dan mağluba yardım etmiş ve bu yardım sayesinde Tatarları yenen سلطان علاءالدین de kendisine mükâfat olarak bizans hududundaki yerleri vermiştir [2].

Her iki araştırmacının da haklı olarak az çok tereddütle zikrettikleri bu malûmatın bu devir tarihiyle hiç bir alâkası olmadığını, bu rivayetlerin belki eski bir an'anenin devamı yahut sonradan teşekkül etmiş birer destan olduklarını Ahmedî — Enverî iştirakı bize açıkca göstermektedir.

Çünkü Ahmedî'nin, Oğuz'dan kaydıyle; Alâeddin'in savaş arkadaşları, kumandanları olarak gösterdiği Gök Alp, Gündüz Alp ve Ertuğrul Enverî دستورنامه sinde de aynı mevkiin sahibi bulunmaktadır.

Yalnız دستورنامه nin bu şahsiyetler hakkında verdiği malûmat daha fazla ve daha salâhiyettar görünmektedir. دستورنامه ye göre Ertuğrul bu Gündüz Alp'in oğludur.

Gündüz Alp'da شہنشاہ بن میر سلیمان بن غازان in oğludur. Gündüzalp öldüğü zaman, سلطان علاءالدین in buralara bırakmış olduğu Sultan Öyüğü ünde kumandanlığı Ertuğrul almışdı; ki bu hadise bilâhıra gine aynı sahada Ertuğrulun oğlu Osman'ın istiklâl kazanması ile neticelenmişti.

Bu ailenin Oğuz sülâlesinden olan Kayı han'a doğru giden nesep cetvelinde ise شہنشاہ in kardeşi olan bir Ertuğrul Bey daha vardır, ki işte bunların babaları ancak Süleyman Bey adını taşımaktadır[3].

(1) Hammer, *Devleti Osmaniye tarihi*, cilt. 1, S. 75 - 76, Atâ Bey tercümesi.

(2) Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu*, S. 7-11

(3) Enverî دستورنامه S. 78-79-81.

دستورنامہ انوری mukaddimesinde Osmanlı hanedanının menşeiini tetkike çalışan Bay Mükrimin Halil bu hususta, T evkîî Mehmet Paşa, Oruc Bey خلیل بن حاجی خلیل قونوی ve Aşık paşazade tarihleriyle «anonim عثمان» ı ve Yazıcı zade Ali'nin تاریخ آل ساجوق'unu karşılaştırmıştır.

Müellif, عثمان atalarının mogol istiyası önünden kaçarak Anadoluya geldikleri veya bu hadiseden iki buçuk asır önce Anadoluya gelen Selçukiler ile birlikte bu topraklara vardıkları hakkında bu muhtelif tarihlerin naklettikleri iki esaslı rivayetten ikinciye kıymet vererek, دستورنامہ انوری nin de bunu teyid ettiğini söylemektedir [1]

Biz Burada Ahmedî اسکندرنامہ sinin mufassal malûmat vermemekle beraber, دستورنامہ yi ve binnetice Mükrimin Halil'in kanaatını kuvvetlendirdiğini işaret etmeyi lüzumlu buluyoruz.

Enverî دستورنامہ sinin Osmanlı hanedanı şeceresini gösterdikden sonra, verdiği bu malûmatın kulaktan kapma olmadığını ve tevarihin tetkiki ile elde edildiğini kayd etmesi de şayanı dikkattir [2]

III. — BURSANIN ZAPTI MESELESİ

تواريخ آل عثمان Osmanlı tarihleri, anonim عثمان Aşık Paşazade ve Neşri; Sultan Osmanın Bursanın zaptı esnasında hayatta olup olmadığı hakkında mütereddit görünmektedirler.

Aşık Paşazade Bursa fethinden bahsederken :

Suâl: Bu fetihler kim olundu Osman Gâzi hayatda mıdır. Cevap: Esah kavil budur kim hayatda idi Zira kim olduğunu atası gönderdi diyor [3]

Neşri de de aynı tereddüt göze çarpmaktadır. Bu tarihte :

Amma niza' anda kaldı ki hîni fetihde Osman Gazi hayatta mıdır değilmiydi Meşhur ve esah budur ki hayatta idi zirakim oğlun sefere kendüsi göndermişti [4]. deniliyor. Ve Osmanın sefere iştirak etmeyişiine sebep olarak ayağındaki nekris illeti ile Orhanın Bursayı zapt ederek şöhet ve şevket kazanması düşüncesi ileri sürülüyor.

Edirne anoniminin bu bahse ait satırları da yukarıdaki ifadelerle büyük bir müşabehet göstermektedir :

(1) Mükrimin Halil, دستورنامہ انوری methal, sahife. 86-90.

(2) Enverî: دستورنامہ S. 75.

(3) Aşık Paşazade tarîhi, Giese tabı, S. 30.

(4) Neşr. Velîyyüddinefendi katüphanesi S. 40.

Osman Gazi oğlu Orhan Bursa fethine gänderdi Orhan gazi Bursayı feth etdi. Orhan gazi Bursayı feth etdiğünde Osman hayatda idi. Bursa gazasına gelmediğine sebep buydı Osmanın ayağı ağrıdı gelmediydi anunçün Orhan benüm zamanında şevket dütsün dedi [1].

Halbuki Ahmedî nin Sultan Osmana tahsis edilen mısralarında:

دورمدی هر یاکه لشکر صلد اول	از زمانه چق ولایت الد اول
کافری یاقب یقوب اول نامدار	بورسای از بنی ایلادی حصار
ایله تقدیراند حق عز و جل	کالمن اول ایکی ارد اجل

denilmektedir. Bu mısraların en aşikâr manası Osmanın Bursa muhasara ettiği ve fakat alandan öldüğüdür.

Nitekim gene Ahmedî; Orhandan bahsederken; onun bir çok faziletlerini saydıktan sonra; yaptığı savaşları anlatarak:

چمک نصرت بولدی حقن نامدار بورسای الدی ایدین حصار

diyor. Bu mısraların manası da şüphesiz Orhanın Bursa muhasarasına devam ettirdiği ve nihayet zabta muvaffak olduğudur.

Bu ifadeye benzeyen yegâne kaydı; Emir Süleyman'a kadar olan kısımlarda, Ahmedî tarihini — ufak tefek farklarla — farsçaya tercüme etmiş olduğunu meydana çıkardığımız, Şükrullah'ın *هجة التواريخ* inde görmek mümkün olabilmektedir [2]:

اکثر لشکر مسلمانان بسوی عثمان غاری شدند بعضی لشکر بر بروسه فرستاد هر دودر حصار بودند که عثمان غازی منشور سبجائی رسید و فردوس اعلا دعوة شد [3]

Şu halde bütün bunlardan çıkarılacak netice şimdilik ancak şöyle olacaktır:

Sultan Osman, Bursayı muhasara etmiştir. Bu muhasarada yanında Orhan bey de vardır. Muhasara esnasında Osman ölmüştür. Bu ölümün hangi sebepten olduğu meçhuldür. Belki ayağındaki hastalıktır ki bu hastalığın bilâhıra Beyazıt I de de canlandığı söylenilmektedir. Bursa muhasarası, muhasara esnasında Osmanın yerine geçen Orhan gazi nin şehri zaptetmesiyle neticelenmiştir [4].

(1) *Tarihi Ali Osman*, Edirne, Selimiye, Badî Ahmet kütüphanesi.

(2) *هجة التواريخ* ile *دامتان تواریخ* ملوک آل عثمان in etrafı bir karşılaştırılması bu araştırmamızın ilerideki bahisleri arasındadır.

(3) Şükrullah. *هجة التواريخ*, Nuruosmaniye kütüphanesi, S. 309.

(4) Gibbons, herhalde en çok Hammer e istinad ederek, Osmanın bursanın teslim olduğu sırada vefat ettiğini ve orhana miras olarak; henüz zaptedilmemiş; İzmit ve İzmit gibi şehirler bıraktığını söylemektedir. Bu hükümlerin birinci kısmı için elde sağlam bir delil bulunmadığını yukarıda izzah etmiş bulunuyoruz. Bakınız: Gibbons, *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu* (Türkiyat Enstitüsü neşriyetindan), S. 39.

IV. — ALÂEDDİN PAŞA

Giese, «Osmanlı imparatorluğunun teşekkülü meselesi» isimli tenkidi araştırmasında bizim Orhan'ın ağabeyisi olarak bildiğimiz Alâeddin Paşayı muammalı bir şahsiyet» olarak tanımaktadır. Giese bu «muammalı şahsiyet»i halletmeğe çalışırken, onu اخلاک cemaatına mensup bir kimse olarak kabul etmeğe ve onun, Orhan'ın asıl kardeşi değil, manevî kardeşi olabileceğini düşünmeğe mütemayil görünmüştür [1].

Gerçi, muharririn bu düşüncesini haklı göstermek için ileri sürdüğü deliller Fuad Köprülü tarafından kuvvetle çürütülmüş bulunmaktadır [2]

Fuad Köprülü, اخلاک teşkilâtının Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu üzerindeki rolünü daha önce bizzat tetkik etmiş ve göstermiş bulunduğuna için [3] burada: Giese'nin اخلاک teşkilâtı hakkındaki hükümlerine değil; Alâeddin Paşa'nın tarihi şahsiyeti hakkındaki düşünce ve delillerine itiraz etmektedir.

Gibbons'un da Alâeddin Paşa hakkındaki düşünceleri onun şahsiyeti etrafındaki malûmatın karışıklığı karşısında düştüğü hayreti gösterecek mahiyettedir.

Gibbons, bilhassa Hammer'in Alâeddin Paşa için «askerlik san'atına vakıf değildi» meâlindeki sözlerinden sonra «Orhan bir tepe üzerinde tarassut yaparken Alâeddin de harp meydanında askere kumanda ediyordu» mealindeki sözleriyle nasıl büyük bir tezada düştüğünü haklı olarak iştirak etmektedir [4].

Ancak bütün bunlardan sonra dahi Alâeddin Paşa'nın «muammalı şahsiyet»i etrafındaki karanlık asla aydınlatılmış olamamaktadır.

Filhakika «anonim توارخ آل عثمان» dan başlayarak muahhar Osmanlı tarihleri Alâeddin Paşa hakkında çok iyi rivayetler kayd etmektedirler. Bunlara göre Alâeddin Paşa «ehli seyf» olmaktan ziyade «siyaset ehli» idi. Osman'dan sonra kendisine ait olan saltanattan da gine kendi isteği ile feragat etmişti.

Yukarıda, Bursanın fethi dolayısıyla anonimlerden, Aşık Paşazade ve Neşri tarihlerinden kayd ettiğimiz rivayetler de bu bakımdan şayanı dikkat görünmektedirler. Bu rivayetlere göre Osman daha hayatta iken kendinden sonra Orhan'ın hükümdar olmasını arzu ediyordu. Çünkü,

[1] Giese *Osmanlı imparatorluğunun teşekkülü meselesi*, *Türkiyat Mecmuası*, C.I.

[2] *Hayat Mecmuası*, sayı. 12.

[3] Fuad Köprülü'nün اخلاک teşkilâtı hakkında *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*, *Anadoluda İslâmiyet*, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, 1922, ve *Les Origines de l'Empire ottoman* isimli eserlerinde malûmat vardır.

4 Gibbons, *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu*, S. 54.

meselâ Orhan'ın Bursa'yı zaptetmek suretile şevket ve şöhret tutmasını istemiş; Bursa zabtına Orhan'ı göndermişti

Halbuki, biz Ahmedî tarihinde bu çeşitten rivayetler bulunmadığını bilâkis Bursayı Osman'ın muhasara ettiğini fakat adamdan ölmek suretiyle Bursanın zaptını, şehri muhasara etmekte devam eden, oğlu Orhana bırakmış olduğunu ve şehrin Orhan tarafından fethedildiğini yukarıya kayd etmiş bulunuyoruz.

Bütün bu karışık, işler arasında en çok dikkatimizi celbeden nokta, Ahmedî'nin Ali veya Alâeddin Paşa isimli bir şahsiyetten katiyen bahs etmemiş olmasıdır.

داستان توارخ ملوك آل عثمان da Orhana ayırdığı mısraların bir çoğunu bu hükümdarı methetmek için harcayan san'atkarın bu arada Alâeddin Paşa için sarf edilecek bir kaç mısra bulamadığını düşünmek doğru olamaz.

Ahmedî Orhan devrinde hükümdarın lutfuna uğrayan hattâ paşalık rütbesi alan âlimlerden bahs etmiş, Orhan'ın oğlu ve Rumeli fatihi Süleyman Paşa'ya bir hükümdar kadar yer ayırmış; onun «siyaset, şecaat şehavet ve riyaset ehli» olduğuna dair uzun mısralar sıralamaya lüzum görmüş ve vakit bulabilmiştir.

O halde büyük âlim ve siyaset adamı oluşturan dolayısıyla Orhan devrinin idare işlerinde çok mühim roller oynadığı söylenen ve kendi arzusu ile —küçük kardeşi lehine— saltanattan ferağat etmek gibi çok ileri bir feragat ve insanlık nümunesi gösteren bu Alâeddin Paşa'dan Ahmedî niçin hiç bahs etmemiştir?

Bu devirler tarihi için Ahmedî'nin mısralarına şiddetle sadık kaldığı halde meselâ Süleyman paşa'nın sallarla Rumeliye geçişi rivayetini satırları orasına kayd etmekten kendini alamayan شکر الله da da Alâeddin Paşa'nın isim ve cisminden hiç bir haber verilmeyişi de bir o kadar manidar değildir?

Her halde Gies'e'nin Alâeddin Paşa'yı muammalı bir şahsiyet olarak kabul ettiği meselesinin halli için o devirlere ait daha çok kuvvetli vesikaların meydana çıkmasını beklemek zarureti karşısında bulunduğumuzu söylemek; bu meseleyi çok fazla irdelenmiş olmak şeklince büsbütün lüzumsuz sayılmamalıdır.

Rumeliye geçiş Meselesi

Şükrüllah'ın روضة التوارخ inden başlayarak Uruç bey'de; anonim توارخ آل عثمان da Neşri ve Aşık Paşazade tarihlerinde Osmanlıların Rumeliye geçişleri hadisesi bir hayli destanlaştırılmış bir mahiyet arz etmektedir.

Tabiatıyla bu ilk Osmanlı tarihi kaynaklarından istifade eden müteakip asırların tarihçilerinde de az çok aynı destanî ifade göze çöpmektedir.

İlk kaynaklar, Süleyman Paşa idaresinde ki bir kuvvetin Rumeliye hatta tesadüfen ve sallarla geçtiğini rivayet ediyorlar.

Şükru'llah ın بهجة التواريخ inde önce, Orhan'ın deryayı geçerek karşı yakadaki küffarı da dine dâvet etmek gerektiği hakkındaki bir düşüncesi ileri sürüldükten sonra, bu işe Süleyman Paşanı'nın memur edildiği anlaşıldığı anlatılmaktadır. Süleyman Paşa'nın Rumeliye geçişi ise şu şekilde nakledilmiştir:

«Râvî aydur derya kenarında Kemer nâm bir yere irişdiler Etraf bîşelik idi Ol bîşelikde bir azîm Gâv ele götürüb postını çıkardılar Ve ol bîşelikde bir iki ağaç kesüb ol deriyi ol ağaçlara gerdiler Şöylekim sal gibi itdiler Ve içine girdiler Rivayet ideler kim kırk kişi sığıdı Ve bakîsi derya kenarında kaldılar ve متوكلا على الله deryayı geçdiler», [1].

Uruç bey de de Rumeliye geçişi hadisesi şu satırlarla anlatılmıştır : «Bir gün Süleyman paşa vilâyetleri seyr itmeğe çıkdı Seyran ederken Aydıncak da temaşalığa vardı seyr eldi Acib ve garayib binalar gördi Anları temaşa idüb hayran olub fikre vardı Ece beg dirler idi bir bahadur yigit vardı Bir dahi Fazıl dirlerdi Bu ikisi gayet bahadurlardı Ayıtdılar Ey Han ne aceb fikre düşüb hayran kaldınız bari fikrinüz neydi dediler Süleyman paşa ayıtdı Fikrim budur kim bu denizi öte geçmeğe çâre olaydı kim kimse duymasa kâfirleri bihaber olsa dedi Ece beg ve Fazıl beg ayıtdılar Sultanım buyurursa biz ikimüz geçelüm dediler Sürdiler geldiler Bir yer gösterdiler»; Ece beg ve Fazıl beg bir sal düzdiler bindiler gice ile کال'asının nevahîsine çıkdılar [2]. Halbuki

Bizans kaynakları Osmanlı türklerinin, Bizans İmparatoru Cantacuzene in kendi saltanat düşmanlarına karşı yardım dileyişi üzerine muntazam bir ordu ile ve gemiler vasıtasıyla Rumeliye geçtiklerini açıkca bildirmektedirler [3].

Fuad Köprülü'nün *Les origines de L'Empire ottoman* ında Osmanlı türklerinin Orhan zamanında ve 1345 den itibaren Rumeliye geçişleri hadisesine dair esaslı malûmat verilmektedir [4] : Aydın oğulları devletin kuvvetli hükûmdarı Umur'un ölümünden sonra, dahilî ve haricî türlü gâilelerle meşgul olan Bizans Orhanın yardımını daha ehemmiyetle temine çalıştı (S. 125). Bu münasebetle 1344 denberi Avrupa kıt'asına geçmekte olan Osmanlılar nihayet şiddetli bir hareketi arz neticesinde kal'e divarlarının yıkılmasından istifade ederek Geliboluya yerleştiler [5].

[1] Şükru'llah, بهجة التواريخ, کتاب Mustafa Efendi tercümesi, Veliyyüddin Efendi kütüphanesi, Varak. 488-489.

[2] Uruç Bey آل عثمان توارخ Babinger basımı. S. 16-17 Hanovr 1925.

[3] Bakınız : Gibbons : *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu*, S. 74-82. Hammer, *Devleti Osmaniye Tarihi*. Atabey tercümesi, S. 145-170.

[5] Fuad Köprülü, *Les origines de l'Empire ottoman*, S. 125 Paris 1935. Bu eserin son kısmının türkçeye tercümesi, *Ülkü Mecmuası*, sayı 42 dedir.

Ahmedi tarihinde Rumeliye geçiş hadisesi kısa fakat destanî mahiyet-
ten uzak bir ifade ile anlatılmış yani (Tarih) e sadık kalınmıştır. Ahmedi;
Orhan zamanında Türkler :

کافر ی قارشو یرندن سردلر کفر یرنه صوقین یرتدلر

dedikten sonra :

اولو اغلییدی سلیمان پاشه نام ائده یریدی شرط سرورلک تمام

وریدی اسرا کچهانی اورخان کم غزای یرده اوراده برزمان
یوربه لشکرله اول نامدار مملکت قتیح ایدو شهر دیار

ویزه و میغلرله و ایصاله فتح اولد اکا بو اوچی بله

beyitleriyle bu mese hleakkındaki en doğru malûmatı hulâsâ etmiş bulunmak-
tadır. Bu ifadelerden Sül eyman Paşa'nın Rumeliye ilk defa geçtiğini
değil; daha önce kâfirlerin oradan sürülmesiyle alınmış ve geçilmiş olan kar-
şı yakada fütuhata memur edildiğini anlamak daha doğru olacaktır.

Ahmedi'nin bahsettiği son hadise Osmanlı Türklerinin bir daha
dönmemek ve yerleşmek azmîle yaptıkları en kat'î mürûr hadisesi dir ki
müellifimiz tarafından doğru bir ifade ile yazılmış demektir.

Hemen Şükrullah'ın بهجة التوارخ inden başlayarak masallaştırılmış
olan bu hadisenin سمان مالوك آل عثمان da hakikate en uygun bir ifa-
de ile anlatılışı, san'atkârın Osmanlı tarihini kısa fakat doğruya çok yakın
bir şekilde yazmış olduğu hakkındaki fikrimiz kuvvetli bir delil sayılabi-
leceği gibi ; O devirde henüz bu çeşit destanî rivayetlerin teşekkül et-
memiş oldukları hakkındaki düşüncelerimizi de kuvvetlendirecek bir değer
taşımaktadır.

V. SINAN PAŞA

Ahmedi'nin dikkate değer bir cephesi de ilim ehline hürmet ve
riâyet eden hükümdarları yürekten severek medhetmesidir. Gerçi bizzat
âlim ve şâir olan bir şahsiyet için bu mesele zaten hayati kıymeti haiz
bir mesele demektir. Ancak Ahmedi'nin burada, hem hükümdarların ilimle
olan alâkaları, hem de bizzat kendisi tarafından kıymetli görülen o devir
âlimleri hakkında verdiği malûmatın ayrı bir değeri vardır.

Meselâ Hammer, Orhan zamanında paşalık rütbesi alan üç isim

kaydetmektedir. Bunlardan birisi پاشا مخلص بالله, diğeri müverrih Aşık Paşazade nin dedesi ve şâir Aşık Paşa, üçüncüsü de Sinan Paşa dır. Hammer bilhassa bu üçüncüsü için: *İrani mol-la Sinan o kadar semihane mükâfat görmüştür ki serveti kendisine Sinan Paşa unvanını verdirmiştir* diyor [1].

İlk iki Paşa hakkında verdiği malûmat için me'haz göstermiş olan Hammer, *Sinan Paşa* hakkındaki malûmatı nereden aldığını kayd etmemiştir. Bununla beraber biz, bu bilginin şükrullah'ın بهجة لتواريخ i ile Neşri tarihinden çıkarılmış olduğunu tereddütsüz söyleyebiliriz.

Ahmedi'ye gelince o, bütün bu paşalar arasında yalnız مولانا ستان dan bahsetmiş bulunmaktadır. Bu itibarla müellifin Aşık Paşa gibi şöbretler arasından yalnız Sinan'ı seçmesi ayrıca tetkike değer bir meseledir. Ahmedi'ye göre ilim ehli Orhan zamanında dileklerine kavuşmuş bulunuyorlardı. İşte bu kabilden olarak; Fakr ve zaruret elinde esir olan Sinan da Orhanın yanına gelmiş ve talih bu suretle ona zenginlik yolları açmıştı. Orhan sırf âlimliği yüzünden ona Paşalık rütbesi vermiş, mevki, şöhret ve servet ihsan etmişti.

Kendisinden ilk defa Ahmedi tarihinde bahsedilmiş olan Sinan Paşa hakkındaki bu malûmat bilahıra Şükrullah ve neşri taraflarından da aynen alınmıştır ki ileride Şükrullah - Ahmedi karşılaştırmasında üzerinde tekrar duracağımız bu mesele hakkında burada daha fazla malûmat vermegi lüzumsuz addediyorum. Yalnız buraya Ahmedi'nin:

علم ادبته اتدی انی پاشا ستان

Mısraını kaydederek; Sinan Paşa'nın serveti yüzünden değil, âlimliği dolayisile Orhan'dan Paşalık rütbesi almış olduğunu, gerek Hammer'i gerek de Ahmedi'nin mısralarını yanlış tercüme etmiş olan Şükrullah'ı ve Neşri'yi tashih etmiş olmak için ilâve edeceğim [2]

VI ÇANDARLI KARA HALİL

داستان تواریخ ملوک آل عثمان da dikkati çeken başka bir nokta da, Çandarlı Kara Halil'in şahsiyeti meselesidir. Osmanlı tarihine ait ilk eserlerle, daha sonraki tarihi kaynakların hepsi, Çandarlı Kara Halil'in

[1] Hammer. *Devleti Osmaniye Tarihi*, C. 1, S. 175 (Atabey tercümesi).

[2] Neşri'nin بهجة لتواريخ den ve dolayisile Ahmedi den almış olduğu taraflar vardır ki bu husustaki daha fazla malûmat ileride Şükrullah - Ahmedi karşılaştırmasında bulunacaktır.

Orhan, hatta Osman zamanında Osmanlı Hanedanına intisab ettiğini söylemektedirler. Bu kaynakların ittifak ettikleri diğer bir nokta da, Candarlı Kara Halil'in, Murad I. devrinde vezir olarak, Hayreddin Paşa unvanını aldığıdır.

Çandarlı âilesinin Osmanlı imparatorluğunun inkişafı yıllarında devlet teşkilâtını tesis ve idare etmek bakımından, çok mühim roller oynadığı da tarihî bir hakikattir. Candarlı Kara Halil hakkında Hammer'in varmış olduğu netice de şudur. Candarlı, Osman zamanında bulunmuş, Orhan'ın daimî ordularının mucid ve müessisi olmuş, Murad I zamanında da Paşa unvanıyla Sadra'zamliğe nail olarak, bu vazifeyi ömrünün sonuna kadar yapmıştır. Candarlı, meçhul bir âileden olmakla beraber ilk defa Sadra'zam olmuş olan kimsedir. Ki, bu hizmet İstanbul'un zabtına kadar irsi olarak Candarlı, âilesinde kalmıştır [1].

Hammer, bunlara ilâve olarak ve Bizans - Osmanlı tarihçilerine istinad ederek, Hayreddin Paşa'nın, mahir bir kumandan, akıllı bir müşavir olduğunu, devletin faydası için de çok çalıştığını kaydetmektedir [2]

Giese ise, Kara Halil'in Orhan zamanında, Yeniçeri'liğin kuruluşu üzerinde mühim bir rol oynadığını haklı olarak şüpheli görmektedir. Çünkü Yeniçerilik teşkilâtı, Orhan zamanında, değil, Murad I devrinde yapılmıştır. Giese'ye göre Cendereli âilesinin menşei hakkında, eski tarihçilerimizin verdikleri malûmat, müphem ve karanlıktır. Ve bu hususta söylenebilecek tek söz, Cendereli âilesinin bir hükûmet adamına lâyük olabilecek meziyetlere malik oluşlarıdır. Kara Halil'e gelince, o, Orhan zamanında, *Bilecik* kadısı idi. Sonra *Bursa* kadısı, nihayet, *Kazasker* oldu. Ki, bütün bunlar, Hayreddin Paşa unvanını almadan önce elde ettiği mevkillerdirdi [3].

Ahmedî'nin Candarlı hakkındaki mısraları ise bütün bu malûmatı altüst edecek mahiyettedirler. Ahmedî'ye göre, Candarlı, Osmanlı hanedanına, Osman veya Orhan zamanında değil, Murad I devrinde intisab etmiştir.

قائمه كادی خليل چندری [4]	بی نوالقدن قویوبن چندری
هر هنرده تاری و ناسازدی	بو قوسيله که علمی آزدی
لطفله آتی اهل منصب قلده اول	غربت و حالین وقرن بلد اول
نه وزاوت که اولدی بر اولو امیر [5]	عاقبت ملکهانی اندوزیر

[1] Hammer, *Devleti Osmaniye Tarihi*, C. I, S. 190-191.

[2] Hammer, *Devleti Osmaniye Tarihi*, C. I, S. 206.

[3] *Encyclopedie de L'Islam*, C. I, S. 853.

[4] Bursa nushasına göre : قائمه کادی و جد چندری :

[5] پادشاه مراد يك غازي : داستان تورخ ملوک آل عثمان

Ahmedi'nin Murad için yazdığı kısma ait olan bu beyitlere göre; bir «Bîneva» olan Çandarlı Halil «Çender?» i bırakmış ve Muradı l' in yanına gelmiştir. Murad l' de, hiç bir değeri olmıyan bu zatın, gurbet haline ve fakrına bakarak, ona lutuf etmiş ve mevki vermiştir. Okadar ki, nihayet onu memlekete vezir yapmış ve bu vezirlik büyük bir Emirlik derecesini bulmuştur.

Görülüyor ki Ahmedi'nin Hayreddin Paşa hakkında kullandığı lisan ve verdiği malûmat, bu husustaki araştırmaların vardıkları neticeden epey aykırı düşmektedir. داستان توارخ ملوک آل عثمان müellifinin Çandarlı hakkındaki sözlerinin ikinci kısmını, yani onu beğenmiyen ve kötülüyen taraflarını bütünleyecek bazı tarihî deliller ve sebebler bulmak mümkündür.

Filhakika, Giese'nin de işaret ettiği gibi; Çandarlı âilesi, ilk Osmanlı uleması tarafından iyi karşılanmamış, ve ilk tarihçiler onlardan iyi bir dille bahsetmemişlerdir [1]. bizim, edirne Anoniminden çıkardığımız şu satırlar da bu hususta Ahmedi'yi haklı gösterecek bir şekilde yazılmışlardır: «Murad Gâzî Geliboluya geldi Çenderli Halile paşalık vırdı Vezir oldu Adını Hayreddin Paşa kodular» «Ol zamanda harac azdı şöyle alurlardı kim kâfirler dahi incinmezlerdi Kebesin ve öküzin veya oğlın kızın satdırub veya rehin kodırub almazlardı. Ol zamanın Padişahları tamakâr degülleridi her ne ellerine girerse (... okunamıyor...) virürleridi Hemankin Hayreddin paşa kapuya geldi ve Padişahlarla tama'kâr dânişmendler musahib oldular ol zamanın Padişahlarını kendülere uydurdıar Tama ve zulüm peyda oldu Tama olduğu yerde zulüm dahi olsa gerektir Şimdiki zamanda dahi ziyade oldu» [2].

Uruç bey, Babinger basımı, S. 29 da; Uruç bey'in Çandarlı Halil den bahseden satırları da yukarıdaki ifadeden pek farklı değildir.

Bu kaynakların Çandarlı Kara Halil'e isnad ettikleri bu liyakatzizlik ve kötülüklerin asıl ve ilk sahibi, Beyazid l'in veziri Çandarlı Ali Paşa olmak lâzım gelmektedir. Filhakika Ali Paşanın Beyazıd'ı işret ve sefahete alıştırması, düşmanlarla gizli ve hiyleli görüşmeler yaparak onlardan aldığı para mukabilinde, devlet aleyhinde çalışması gibi hadiseler, bugün için bir tarihî hakikat sayılmaktadır. Muahhar araştırmalarda, ve eski kaynaklarda bu hususta birbirini tutan taraflar vardır:

«Bizans imparatoru, Yıldırım'ın vezirine Yıldırım Bizans'ı harab etmekten caydırdığı için her sene altın ve gümüşle dolu on balık gönderiyordu [3]». «Hattâ mervîdir ki Ali Paşaya zahiren götürdüğü

[1] Giese, *Encyclopedie L'Islam*, C. I, S. 854.

[2] *Tari-i âl-i Osman* : Edirne, Selimiye, Badî Ahmed Efendi kitapları arasında. No. 287.

Hammer, *Devleti Osmaniye Tarihi*, C. I, S. 258.

hedayâdan gayrı on aded büyük mahînin cevflerini zer ve stm ile pür edâb bazı me'kûlât ile ziyafet takikî üzere irsâl eylemiş..» [4]. «*Hemanki Kara Halil oğlu Ali Paşa vezir oldu Fisku fücür ziyade oldu Mahbub oğlanlar yanına aldı adını iç oğlanı kodı» «İç oğlanına rağbet etmek Ali Paşadan kaldı»* [5].

Şu halde Ahmedî, acaba çok sevdiği hükümdar Beyazîd'in dürüst hayatını bozan, belki de elîm akîbetini hazırlayan Ali Paşa'nın bu hareketlerine muğber olduğu için mi Çandarlı âilesinin ilk adamı olan Hâyreddin paşa'yı da böyle kötülemiştir? Yoksa, bu sözleri söyleten sebep sadece bir şahsî nefret midir? Yahud ileriki devirlerde gerçekten devlet aleyhinde çalışmış olan bu âilenin ilk adamı da bıraktığı irsî ahlâksızlığın tohumlarını taşıyor muydu?

İstanbulun zaptına kadar seri halinde Sadriâzamlık mevkiini işgal etmiş olan Çandarlı âilesi hakkında Fatih devrinden sonra yazılan tarihlerde onların kötülüklerinden bahsedilmesi tabii karşılanabilir. Ve bu bahisler mutlaka onların kötü olduklarını isbat etmezler. Fakat Beyazîd İve Emir Süleyman devirlerinde yazılmış olan Ahmedî tarihinde, Çandarlı Halil hakkında kullanılan bu lisanın oldukça büyük bir ehemmiyeti olmak lâzım geliyor. Fakat Ahmedî'nin Çandarlı Kara Halil hakkındaki en mühim işareti, onun Osman veya Orhan zamanlarında değil, Murad I devrinde Osmanlılara intisab ettiğini bildiren mısralardır :

Bir nevâlıktan koyuben Çenderi

Katına geldi Halil i Çenberi

Bu malûmat, ya yanlışdır : O zaman Ahmedî'nin Hayreddin Paşa'nın daha önce *Bilecik*, *Bursa* kadılıkları, Kazaskerlik gibi vazifeler yaptığını bilmediğine hükmetmek icabeder. Yahut, doğrudur : O zaman da Hayreddin Paşa'nın, Alâeddin Paşa gibi; bilâhara başkalarıyla karıştırılan bir şahsiyet olduğuna inanmak veya Yeniçeri teşkilâtının Murad I devrinde yapıldığını düşünerek ve bu işde mühim bir rol oynayan Çandarlı Kara Halil'in hakikaten Murad I zamanında Osmanlılara intisab ettiğini kabul ederek bu teşkilâtın zamanı gibi Hayreddin Paşa'nın intisab zamanının da karıştırılmış olduğuna hükmetmek mümkün olur.

Her halde Çandarlı Kara Halil zamanını görmüş, ve Murad I devrinde Osmanlı hanedanına intisab etmiş olan Ahmedî'nin bu sözlerini

[1] *Tâcüttevârih* C. I, S. 148.

[2] Giese, Anonim توجع آل عثمان S. 31.

«hemmiyetle karşılamak ve bu nokta üzerine küçük bir işaret koymak beyhude olmayacaktır.

VII OSMANLI TARİHİNDE HÜKÜMDARLARI KARDEŞLERİNİ ÖLDÜRMELERİ MURD İ İLE BAŞLAMIŞTIR

«داستان تواریخ ملوک آل عثمان da, çok mühim bir kayıda daha rast geliyoruz. Ahmedî, Muradî den bahsedirken:

اولدلر یاغی اكا قرده شلری قامنوك بتدی النده اشلری
قیلیجندن اولدلر جمله تیاہ کاولشیدی اكا لطف حق پناه

diyor. Halbuki yukarıda muhtelif sebeblerle isimlerini zikrettiğimiz tarihî kaynakların hiç birisinde Muradî'nin kardeşlerini öldürdüğüne dair en küçük bir kayıd bile yoktur. Hatta bazı menbalar bu hadiseyi temamiyle nakzedici mahiyette olan satırlarla doludurlar.

Meselâ Uruc Bey, Orhan ile kardeşi Alâeddin Paşa'nın kanun vaz'ederken birbirleriyle meşrevet ettiklerini söyliyerek; *Ol zamanda Padişahlar ve Begler birbirleriyle tanışuk iderlerdi birbirine hürmet ve izzet idüb birbirlerini öldürmezlerdi tâ Yıldırım Han zamanına gelince Sonra kardeş kardeşi öldürmek Yıldırım Han zamanında oldu*»[1] diyor. Filhakika, Uruc Bey'i takib eden tarihî kaynakların ekserisinde, kardeşini öldüren ilk hükümdarın Yıldırım Beyazîd olduğu hakkında birleşen malûmat bulunmaktadır. Şu halde acaba Ahmedî, bu kaydında cidden büyük bir yanlışlık yapıyor? Yoksa hiz bu satırlarda Osmanlı tarihinin gizli kalmış bir safhasıyla mı karşılaşılıyor?

Bu ihtimaller içinden birisini kabûl etmezden önce yukardaki satırların daha başka manalarda da anlaşılıp anlaşılamiyacağını düşünmek faydasız olmayacaktır. Meselâ bu mısraların, o zamana kadar hep, din düşmanı Bizans ile mücadele eden Osmanlı hükümdarları arasında Muradî'nin Anadolu'daki «Kardeş Türk beğlikleri» ile savaşa girişen ilk hükümdar olduğunu anlatmak gibi bir gayesi olabilir mi?

Gerçi Muradî Anadolu'da Osmanlı hükûmetinin hudutlarını birhayli genişletmiş olan hükümdardır. Ankara ve muhitini, Cermiyan ve Hamid Oğulları'na ait mühim toprakları elde eden Murad, *Karamanoğulları* ile de savaşarak ve onları sulhe mecbur ederek, *Balkanlarda* olduğu kadar *Anadolu'da* da çok kuvvetli bir varlık göstermişti. Bununlaberaberbiz,

[1] Uruc Bey «تاریخ آل عثمان», Babinger basımı S. 16.

A h m e d i 'nin mısralarındaki «kardeş» kelimesinin, «Kardeş beğlikler» şeklinde anlaşılmasını çok uzak bir ihtimal olarak karşılamak mecburiyetindeyiz.

Esasen O s m a n l ı l a r, bu «kardeş beğlik»lerden, K a r a s b e y l i ğ i ile daha O r h a n zamanında mücadele etmişler, ve bu beğliğe ait mühim araziye parça parça elde etmek hareketinden geri durmamışlardı. Birde o devri Anadolu tarihine kardeş göziyle bakmadıklarını derhal farkettiler. Kaldı ki A h m e d i, M u r a d'a karşı harb açan karaman beyinin etrafında toplanarak M u r a d'a düşman olanlar arasında V a r s a k, T u r g u d ve T ü r k guruplarında saymaktadır [1].

Şu halde Ahmedî'nin M u r a d'ın, kendisine isyan eden kardeşlerini öldürdüğüne dair verdiği bu haberi hakikî manasında anlamamız için bunu icabettirecek bazı sebeblerin mevcut olup olmadıklarını araştırmak lâzım gelecektir. Filhakika, M u r a d'ın, saltanatına iştirâk etmek isteyen özkardeşlerini öldürmüş olması onun tarihi karakteri ve hareketleriyle uygunluk göstermektedir. H u d a v n d i ğ â, hükümdarlığı bilâ kaydüşart icra etmekte devlet ve millet namına faya görüyor ve saltanat kavgalarına yol açmaktan çekiniyordu. Anadoludaki diğer Türk beylikleri dahilî karışıklıklar yüzünden zayıf düşerlerken Osmanlı İmparatorluğunun bu gailelerine uzak kalmasını isteyen Hudavendigâr hatta bu hususta en şiddetli ve zalimane hareketlere kadar muhtelif tedbirlere baş vurmaktan çekinmiyordu.

Meselâ, rendi zamanına kadar, A l â e d d i n P a ş a, s ü l e y m a P a ş a gibi hükümdarın en yakın akrabalarının, kardeşlerinin veya büyük oğullarının aldığı Sadrazamlık mevkinin, M u r a d'ın Çandarlı kara Halil H a y r e d d i n P a ş a'ya vermek suretiyle, muhtemel bir tehlikenin önüne geçmek istemişti [2].

Daha sonra kendi oğullarını müşavere meclisine bile kabul etmemek suretiyle, onları daima saltanat işlerinden ve davalarından uzak bulundurmaya faydalı görmüştü [3]. M u r a d'ın saltanatı tek el ile idare etmekte büyük bir fayda bulduğuna dair diğer ve çok mühim bir delil de şudur :

Hudavendigârın Anadoluda meşgul olduğu bir sırada, Bizans İmparatorunun oğlu A n d r o n i k o s ile M u r a d'ın oğlu S a v c ı B e ğ, babalarının tahtlarını devirmek için elbirliği yapmış, harekete geçmişlerdi. Bunun üzerine fevkalâde asabileşen Murad, S a v c ı B e ğ i, D i m e t o k a'da ele geçirir geçirmez, derhal gözlerini oydurmuş ve hatta başını kestirmişti [4].

Şu halde muayyen bir prensip uğruna ve devletin menfaati için kendi

[1] Bakırz, داستان آوارج ملوك آل عثمان : در بیان مصاف کردن قرامانیان چنگ بمراد خان و عزت قرامان, [2]

[2] , (3) H a m m e r, Devleti Oşmaniye Tarihi, C. I, S. 180.

[4] Aynı eser, S. 203.

oğlu hakkında bile bu kadar şiddetli davranan bir hükümdarın, kardeşlerini de öldürmüş olması pek ziyade muhtemeldir. Ve Orhan'ın, Süleyman Bey, Murad Bey, İbrahim Bey, Halil Bey, Kasım Bey namındaki beş oğlundan son üçünün, Murad hükümdar olduktan sonraki hayat ve âkibetleri hakkında esaslı bir malûmatın mevcut bulunmayışı da, Ahmedi'nin ilk defa olarak verdiği bu sarîh ve ehemmiyetli haberin doğruluğunu tasdik edecek bir mahiyet taşımaktadır.

VIII. EVVEL OL İDİ Kİ RÛMA SUNDI EL

Ahmedi tarihinde küçük bir nokta daha vardır ki, bir an bu nokta üzerinde durmak ta faydasız olmayacaktır.

Osmanlı Türklerinin daha Orhan zamanında Rumeliye geçtiklerini ve Süleyman Paşa'nın Rumelideki fütuhata memur edildiğini söylemiş olan Ahmedi, Murad I den bahsederken:

Evvel ol idi ki Rûma sundı el

Kaysere îrürdi çok dürlü zelel

diyerek, bizi bu mısraların manası ne olabileceği hakkında düşünmek mecburiyeti karşısında bırakıyor.

Filhakka Osmanlılar'ın Rumeliye ilk defa Murad devrinde geçmedikleri bugün, artık tarihî bir katiyettir. Yukarıdaki beytin ikinci mısraı çok açık bir ifade taşımasa, buradaki Rum kelimesinin o devirde Anadolu'ya da verilen bir isim olduğunu düşünmek ve bu sözlerle, Murad'ın Anadolu savaşlarından bahsedildiğini anlamak daha doğru olacaktır.

Gerçi Gibbons, Osmanlı tarihinde Rumeliye ilk defa Murad I'nin geçmiş olduğunu kaydeden eski Garb müverrihlerinden bahsetmektedir. [1]

Fakat bugün, için bu mısraları, bu manada kabul etmekten ziyade, şu manalarda anlamak akla daha uygun gelmektedir: Süleyman Paşa'nın karşı yakaya geçişi ile başlayan Rumeli fütuhâtı sıralarında Orhan ölmüş ve bizzat Rumelide savaşmamıştı. Süleyman Paşa'nın kazaen ölümünden iki ay sonra hükümdar olan Murad'ın Rumelideki orduyu durdurması tabîî doğru olamazdı. Şu halde; Hükümdar olarak, ilk defa Rumeliye geçen, savaşan ve nihayet Edirne'yi payitaht yapmak suretiyle, Rum elle-rine sarsılmaz bir el atan, Osmanlı Padişahı, Murad olmuştu.

Bu iki küçük mısra, böyle anlaşıldığı takdirde, Ahmedi'nin kuvvetli tarih görüşlerine yeni bir delil olabilirler. Bununla beraber Şükrullah'ın, رجة التوارخ de, buradaki Rum kelimesini Anadoludaki fütuhât manasında tercüme etmiş olduğunu da buraya ilâve edelim

[1] Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu*, S. 82.

Ahmedî Tarihinin Tesiri

Şair Ahmedî'nin hayat ve şahsiyeti etâfında yukarıda verdiğimiz izahat, bu sanatkârın çok kuvvetli bir ihtimâl ile Orhan devrini idrak etmiş, Murad I devrinde de Osmanlı Hanedanına intisab etmiş olduğunu göstermektedir. Böylelikle M. 1712 de vefat eden sanatkârın epey uzun bir ömür sürdüğü aşikârdır.

İskendername'nin asıl İskender tarihine ait olan büyük kısmını, Ahmedî'nin 792-1390 da ikmal etmiş bulunduğunu da yukarıda verdiğimiz izahatla göstermiş bulunuyoruz. İskendername'ye sonradan ilâve edilen bazı tarihî parçalara; ve bunlar arasında başlı başına müstakil bir kısım teşkil eden Osmanlı tarihi bahsine gelince, bu kısmın, 1402-1410 yılları arasında ikmal edilmiş olacağını da gene aynı katiyetle söyleyebiliriz.

Çünkü Ahmedî, gerek kendi eserinden, gerek Düsturname'nin Emîr Süleyman'a ait mıralarında açıkça anlaşılacağı gibi, bu tarihlerde, meşru bir hükümdar olarak tanıdığı Süleyman'ın yanında bulunuyor, ve İskendername'sinin bazı tarihî bahislerini gözden geçirir ve temamlarken bir taraftan da *Dâsitân-ı tevarih-i Mülk-i Ali Osman* ın son kısımlarını bu Hükümdar için yazılan bir medhiye haline getiriyordu.

Şu halde XIV üncü asrın son ve XV inci asrın ilk yıllarında (galiba fasılalarla) yazılan *ملوك آل عثمان تواريخ* bugün elimizde bulunan ilk Osmanlı tarihi olmak değerini mühafaza etmektedir.

Böyle olunca hemen XV inci asrın yarısından başlayarak yazılan ve bugün elimizde bulunan bu ilk asırlara ait Osmanlı tarihini Ahmedî tarihinden ne dereceye kadar müteessir oldukları, ondan istifade edip etmedikleri hakkındaki haklı bir sorunun cevabı ne olacaktır?

En mühim olarak, Şükrullah'ın *مجمعة التواريخ* i istisna edilirse, meselâ Behiştî'de, Urucbeyde, anonim *Tevarih-i Âli Osman*'da *Âşıkpaşazade*, *Neşrî* tarihlerinde ve gine o asrın ve müteakip asrın, Enver

Hadidi, Sarı Kemâl [1] gibi manzum Osmanlı tarihi yazan şahsiyetlerin eserlerinde Ahmedî'nin çok açık bir tesiri olduğunu iddia etmek güçtür.

Yalnız anonim *Tevârihi Âl-i Osman* lardan, Giese'nin neşrettiği anonim baş taraflarında *Dâsitan ı tevarih-i mülûk i Âli Osman*'dan alınmış uzun manzum parçalar bulunmaktadır.

Anonim *Tevârihi Âl-i Osman*'ın meçhul ve popüler bir Osmanlı tarihinden yahut — Bu Babinger'in fikridir [2] — Uruc Bey tarihinden istinsah edilmiş olan ve birbirleriyle azamî müşâbehetler gösteren Osmanlı tarihleri oldukları nazarı itibare alınırsa; bu arada Giese anonimini istinsah eden kimsenin, kopye ettiği tarihin mensur satırları arasına, esasen o asırlarda çok okunmakta olan Ahmedî tarihinin manzum parçalarını da ilâve etmiş olacağı akla gelebilir.

Şimdilik bir hakikat olan yegâne taraf Giese anonimindeki manzum parçaların pek çoğunun *Dâsitan ı Tevârihi Mülûk i Âli Osman*'dan — Bazı istinsah yanlışlıkları olmakla beraber — aynen alınmış olduğudur [3].

Bir de XVI'ncı asırda popüler *Tevârihi Âli Osman* modasını devam ettirmiş olan Lütفی Paşa [4]nın, *Tevârihi Âli Osman*'ında XV in asır *Anonim* lerinden başka Ahmedî *İskendername*'sinin de bu tarihe kaynaklık ettiği, görülmektedir. Lütفی Paşa'nın; Ahmedî *İskendername*'sinin yalnız Osmanlı tarihi kısımlarından değil, diğer taraflarından da istifade ettiği, eserinin ahlâkî didaktik mahiyetteki bazı manzum parçalarını da buradan aldığı göze çarpmaktadır. Lütفی Paşa tarihine *İskendername*'nin Osmanlı tarihi kısmından aynen veya nesre çevrilerek alınan parçalar da şunlardır :

1. Süleyman paşa Orhandan iki ay öndin vefat itdi tarihi mezbûrda Orhanın vefatı bu tarihte vaki olacak.

Nazım

Tağrıda vade [5] ldüben Orhan
Oldı bundan huld [6] bağına revan
Tutuben otuz dokuz yıl tac ü taht
Cennetün gülzarına ilettili rahth [7]

[1] *Enveri, Düsturname*, Mülkrimin Halil basımı. Hadidi, *Tarihs Âl-i Osman*, Üniversite kütüphanesi Türkçe yazmalar kısmı. No. 1268. Sarı Kemâl, *Selâtinname*. Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı, No. 331.

[2] Babinger *Uruc Bey* tarihi. Mukaddime kısmı.

[3] Bakınız : Giese. *Tevârihi Âl-i Osman*, Breslau - 1922.

[4] Lütفی Paşa'nın hayatı ve eserleri hakkında tam bir malûmat almak için bakınız : Fuad Köprülü; Lütفی Paşa *Türkiyat Mecmuası* C. I, S. 119-150.

[5] وعدہ [6] خلد [7] رخت

Buradaki manzum parça, داستان توارخ ملوك آل عثمان da Orhan devrine ait kısmın son beyitleri olarak aynen mevcuttur [1]. Yalnız burada birinci mısra'daki *idiben* kelimesi aslında *irüben* şeklindedir.

II. *NESİR Andan sonra Timur kendü vilâyetine gitti Kırşehir'i ve Sivrihisar ve Beg bazarı Karaman oğluna verdi قسطونی ve کانقری ve [2] İsfendiyar oğluna verdi Kendü vilâyetine gidüb hicretin sekiz yüz dördünde.*

Nazım

Olur [3] fütür içinde gitti Şehriyar
Yıkılub yakıldı çok şehrü diyar
Çün Timurûn hiç adli yoğidi
Lâcerem kim cevri ânun çok idi
Memleket çünkim giru elden gider
Kişi böyle yavuz iş idüb nider

Nesir Yıldırım Han ondört yıl beğlik itdi

Buradaki nazım parçası da داستان توارخ ملوك آل عثمان da Yıldırım'a ait bahsin son beyitlerindendir. Yalnız son iki mısra, benim gördüğüm *İskendername* nushalarının bu kısmında mevcut değildir.

III. *Murad padişah olıcak Karaman oğlu muhalefet idüb Tatar-dan ve Türkden Varsakdan ve Turguttan ve Rumdan ve Şamdan her yerden Karaman oğlu ile leşker var idi Sultan Murad dahi kimseneden yardım istemeyüb Hakteâlâ hazretine tevekkül idüb Karaman oğlu ile buluşub şirâne cenk idüb Karaman oğlu dahi bu kadar leşkerile önünde turamayub âhır girizan oldu Beglerinden ve adamlarından nicesi helâk olub hâk oldılar [4].*

Bu satırların da داستان توارخ ملوك آل عثمان daki şu :

اندا نوکله قرامان شاه جنك لیکن اولدی یر بری کوزینه شک

ورسقی وطرغوت وروم و ترک وشام انوکله بیلیدی انده نام
چون اشتدی بوسزی غای حراد کرم یورودی ادم دیو برآد

[1] Bakınız : *Dasitan-ı tевarih-i Mülak-i Al-i Osman*.

[2] Kaleciği.

[3] Buradaki *olur* kelimesinin aslı sadece *oldur*.

[4] Lütفی Paşa, *Tevarih'i Al-i Osman*, İstanbul 1341. Yukarıya aldığımız parçaların birincisi, bu eserin 31 inci, ikincisi, 60 ıncı, üçüncüsü gene 31 inci sayfalarından nakledilmiştir.

استجای کساندن اول مدد	فتح ورد کاتوکاچون صمد
براقدی و ایرشوبن آورد ضرب	دشمنیله ایلدی شیرانه حرب
چقد اوکمندن فرامان شاه انوک	اولدمهریله سپهرومه انوک

mısraların nesre çevrilişinden başka bir şey olmadığı meydandadır.

A h m e d i *İskendername*'sinin elimizde bulunan en çok istinsahlarının XV inci asrın ikinci yarısına ait oluşları bize *İskendername*'nin o tarihlerde bok okunan ve aranılan bir kitab olduğunu açıkça göstermektedir. Eserin *Şiraz*'da Âzerî lehçesiyle yazılan nushalarının da bulunuşu ve bunların daha çok XVI ncı asra ait oluşları, onun şarkî anadoluda ve daha başka sahalarda da aranıldığını, ve oldukça uzun ömürlü bir şöhrete sahip olduğunu anlatmaktadır.

İskendername'nin XVI ncı asır tarihçilerine de kaynaklık yaptığını; L ü t f i P a ş a T a r i h i bize açıkça göstermekie beraber; L ü t f i P a ş a'nın eserini *İskendername*'den alınmış parçalarla süslemek fikrini meselâ G i e s e anonimi kabilinden başka eserlerden almış olması ihtimali de vardır.

Fakat, *Dâsitân-ı tevarih-i Mülûk-i Âl-i Osman*'ın yazdığı yılları takip eden devirlerde, bilhassa ilk Osmanlı tarihçileri tarafından görülmüş ve istifade edilmiş olduğunu sağlamlaştıran en kuvvetli delil, Ş ü k r u l l a h'ın *Behçet-üt tavarix* ile *Dasitan-ı tevarih-i Mülûk-i Âl-i Osman* arasındaki çok büyük müşâbehtir.

AHMEDÎ - Ş Ü K R U L L A H

Dasitan-ı tevarih-i Mülûk-i Âl-i Osman ile *Behçet-üt tevarih* in karşılaştırılması

Yukarıda A h m e d i tarihinin ortaya koyduğu meseler üzerinde yaptığımız araştırmalardan anlaşılacağı gibi, A h m e d i tarihi ile ondan sonraki O s m a n l ı tarihlerini bu meselelere dair verdikleri malûmatı araştırmak için muhtelif bakımlardan karşılaştırmak icabediyordu. Bu arada, *Dasitan-ı tevarih-i Mülûk-i Âl-i Osman* dan en çok müteessir olan eserin, Ş ü k r u l l a h'ın *Behçet-üt tavarix* olduğunu gördüm. Okadar ki bugün, Ş ü k r u l l a h'ın bu eseri için O s m a n'dan E m i r S ü l e y m a n'a kadar olan kısımlarda, — bazı ilâveleri ve eksikleri olmakla beraber — *Dasitan-ı tevarix* ın Farsça'ya tercüme edilmiş bir şeklinden başka bir şey değildir diyebilirim.

Aşağıda görüleceği gibi, Ş ü k r u l l a h, A h m e d i'nin yalnız tarihî malûmatını değil, birçok teşbih, temsil ve tavsiflerini de eserinde—tercüme etmek ve nesre çevirmek işlerindeki zarurî değişikliklerle beraber —aynen kullanmış bulunmaktadır. Ben, burada her iki eseri, mısra mısra, satır satır karşılaştırmak gidi büyük bir işe girişecek değilim. Çünkü bunlardan birkaç tanesini yanyana getirmekle de bu hususta kâfi görülebilecek bir neticeye yarmış olabileceğim :

I. A h m e d i, O r h a n'ın faziletlerini anlatırken;

علم اهلى بولدلر اندن مراد	پاك ديتيد اورخان پاك اعتقاد
اولشيدى فقر آلتده اسير	كلد قاتنه سنان كم اول فقير
تخت اولد اك غناده رهنون	دير كن كه الفقر كاد ان يكون
بولد اندن مال وجاه و نام و نان	علم ادبته ادبى آنى پاشا سنان

beyitleriyle Sinan Paşa'nın Orhan tarafından iltifat gördüğünü ve hatta paşalık rütbesi aldığını ilk defa ve ehemmiyetle kaydetmektedir. Bu kayıt, aşağı yukarı aynı ifade tarzı ile, A h m e d i'den sonra gene ilk defa *بهجة النوارخ* de zikredilmektedir :

اهل علم درایام امیر اورخان صرفه الحال کشتند مولانا سنان نام داشمندی بود فقر حال وی
رامکدر کرده و دردست نیستی اسیر شده بعتبه وی رسید در اندک مدتی درایام دولت غازی بی ریا
مال فراوان وجاه کران حاصل شد سنان پاشا لقب کردند [1]

II. Yukarıki beyitleri takip eden mısralarda A h m e d i gene O r h a n'ı tavsif ederken :

Atduğı okdan uşanurdu kader
Ejdeha rûmhinden [2] iderdi hazer

Mü'mine rahmetdi âfet kâfire
Salmışıydi bin mehafet kâfire

Lâza düşmüşıydi andan velvele
Engerûsun illerine zelzele

medhiyelerini sıralamaktadır. *بهجة النوارخ* de ise bu beyitler şu şekilde tercüme edilmişlerdir :

قضايتيرندن و مرڪ شمشيرندن براق. كې قاچر ايدى [3]

[1] *بهجة النوارخ*, Nurosmaniye kütüphanesi, S. 320.

[2] *برخ* : Kargı, *برخندن* : kargısından.

[3] *بهجة النوارخ*, Mustafa Efendi te.cümesi, *Velîyüddin Efendi* kütüphanesi, Varak. 488

بر مؤمن رحمت و بر کافر زحمت بود آوازه غمزه بی ریاهوی از پروسا و انکروس رسیده
واژ ترسوی ولوله بخاطر ایشان افتاده [1].

III. Şükrullah, Süleyman paşa'nın *Rumeli*'ye geçişini evvelce gösterdiğimiz sebebler dolayısıyla Ahmedî den ayrılarak bir hayli destanlaştırmış bulunmaktadır. Fakat bu arada gene Ahmedî'nin mısralarına ve Süleyman paşayı methederken kullandığı lisana yabancı kalamamıştır.

Neselâ Ahmedî, Süleyman paşa hakkında :

Hem şecâat hem sehâvet ehlidi
Hem siyâset hem riyâset ehlidi

diyor Şükrulla ta bu mısraları aynen tercüme ediyor :

چون سلیمان پاشا بشجاعت و سیاست و سخاوت و فراست مشهور بود [2]
Ahmedî, Süleyman paşa'nın ölümü hakkında :

Filmesel nedür cihân bir rehğüzer
Bunda uğrayan kişi lâbüd gider

fıkriinde bulunuyor. Bu fikrin, Şükrullah taraundan Farsçaya yapılan tercümesi de şudur :

فی المل این جهان رهگذر است هر که آمد البته باید گذشت [3]

IV. Mensur satırları arasına ; çok seyrek olmakla beraber ; bazı « beyit » ler de yerleştiren Şükrullah, Murad'ın faziletlerinden bahsederken :

نوجوان بود و دلیر و پهلوان
داشت غایت قوت و تاب و توان

beytini kullanıyor [4]

[1] Nurosmaniye nushası, S. 310.

[2] Aynı nushe, S. 311. Buradaki فراست lerden ilki « firaset » ikincisi « feraset » dir.

[3] Aynı nushe, S. 312.

[4] XV inci asır tarihçilerinden Neşrî'nin hayatı ve eserleri hakkında değerli bir tedkik neşretmiş olan Fahrîye Arık, bu beytin

نوجوان مرد و دلیر و پهلوان

داشت غایت قوت و تاب و توان

şeklinde ve Osmân'ın babası Er Tuğrul'dan bahsedilirken Neşrî tarafından da kullanıldığına dikkat etmiştir. Fahrîye Arık, Neşrî'nin hayatı ve eserleri, S. 15-16. Neşrî'nin رحمة التواريخ ile birleştikleri diğer bir nokta da, Mevlâna Sinan — Sinan paşa hakkında verdikleri malûmatın aynı olmasıdır. Neşrî, Ahmedî ve Şükrullah'ın Sinan paşa hakkındaki ifadelerini şu şekilde almış bulunmakta-

Bu beyit te, Ahmedî'nin gene Murad l'in faziletlerini sayan mısraları arasındaki şu beytin tercümesidir :

وارد انده قوت و تاب و توان
نوجوانی و هم نوجوان

V. Ahmedî, Murad l'in Karaman Oğulları ile yaptığı savaşı anlatırken *Varsak, Turûu, Rum, Türk, Şam, Tatar* askerlerinin Karaman şahına yardım ettiklerini ve fakat Murad l'in bunlara karşı yalnız başına savaştığını ve arslanca döğüşereş savaşı kazandığını anlatırken ; bu arada şu beyitleri kullanır :

فتح ورد اكا نوکچون ضمد	استادی کمنه دن اول مدد
— صانه دوک کم قوپد روز رستخیز	جیده لر صندی اوشندی تیغ تبر
قلبجه اولدر انوک علف	هم تار هم ترک اول بن تلف

هجرة التوارخ in bu hadise hakkında verdiği bütün malûmat Ahmedî'nin tercümesi olmakla beraber, bilhassa bu beyitlere karşılık olarak kulandığı dil de şöyledir :

« سلطان غازی خداوندکار غیر از پروردکار عالم جل ذکره از هیچ آفریده یاری نیخواست »
« نیزها پاره پاره شد و شمشیرها رخنه رخنه و سپرها ریزه ریزه گشت » « از لشکر قرامانیان و ورسق و تاتار و ترکان بی حد آدمی برخاک افکند » [1]

VI. Ahmedî, Murad l'in bir Sırp asilzadesi tarafından hiyle ile öldürülüşü hadisesini kısaca anlattıktan sonra şu haberi ve şu hükmü veriyor :

غازیبیدی مطلقا اولدی شهید	اول اراده اول دمده سلطان سعید
چون شهید ایدی شهید مطلق اول	غازیبیدی وغزاده بر حق اول

dır : *Ve anın zamanında Mevlâna Sinan atebî Orhan'ı gelüp Orhan ona şöl kadar sene vardi ki Sinan paşa demekle maruf oldu.* Halbuki Sinan paşanın zenginliği dolayısıyla değil, âlimliği dolayısıyla Orhan'dan paşalık rütbesi almış olduğu hakkında Ahmedî tarihinde sarahat vardır. Biz buraca hem Şükrillâh'ın hem Neşrî'nin, hem de bu malûmatı onlardan alan Hammer'in yanlışlıkları bu noktayı işaret ederken, bu haberin şimdilik ilk defa Ahmedî tarafından verilmiş olduğunu söylemek ve Şükrullâh'ın da bu malûmatı gene Ahmedî'den tercüme ettiğini kaydetmek mecburiyetindeyiz. Neşrî'ye gelince, onun Ahmedî tarihindeki bu malûmattan Şükrullâh vasıtasıyla haberdar olması veya her iki tarihi de kaynakları arasında bulundurması ihtimali vardır,

(1) Nurosmaniye nushası, S. 313.

Bu mısraların بهجة التواريخ deki tercümesi de şudur:

ماندم مرتبة شهادت رسید چون طازی بود بر حق شهید کشت مطاق [1]

VII. A h m e d î, Beyazîd I'n ilim ehline karşı gösterdiği ihtiramdan, âlimlere ve şeyhlere karşı yaptığı ihsanlardan bahsederken:

شیخ افندی کلد اکا بی ترا آد انی مجموع خلقه پیشوا
چق مناصب وردی اکا شهریار ایل و کون و قلعه و شهر دیار

mısralarıyla gene öteki ilk Osmanlı tarihlerinde göze çarpmıyan bir şahıs daha kaydediyor, ki bu şahıstan da A h m e d'iden sonra ilk defa — onu tercüme ederken, bu şeyhin adında zikreden — Şükrullah bahsetmektedir:

شیخ رمضان از جمله بی نوابان بود اهتبه سماسا اش رسید چنانک سزای دیانت و مسلمانی
خود بود باوی بکرد ردیها و شهرها و قلعهها باوداد وقاضی عسکر کرد [2]

VIII. A h m e d î, bu şeyh efendi'den bahsederken, nasıl bir münasibet düşürmeksizin birdenbire B e y a z î d I'n Anadolu'daki fütuhatını nakle başlıyorsa, Ş ü k r u l l a h da Ş e y h R a m a z a n hakkındaki sözlerini bitirir bitirmez, aynı tarzda bu fütuhatın nakline başlamaktadır. böylelikle رمضان hakkındaki malûmatımızı tamamlamak için شقایق نعمانیه de bulabildiğimiz şu kaydıda buraya ilâve edeceğiz:

مولانا شیخ رمضان رحمة الله ملك المنان سلطان یدرم بیازید خان ابن سلطان مراد خان اول
عصرک علماسندن مبانی علومه تلمذ ایدوب اصول فنون متداوله بی تأسیس ایلدی خدای ولی الکفایه
وجل الوقایه شمس هدیة بی نهایه سی سایه سنده علم فروغه انتساب اکتساب ایدوب اکمل علماء حنیفه
اولدی مولانای مذہوری مرحوم سلطان یدرم بیازیدخان قاضی عسکر نصب ایلوب عساکر نصرت
ما سترک زمام احکام شرعیه فرعیه سستی دست تصرفه تقویض ایلدی [3]

IX. A h m e d î, eserini, kendisine takdim ettiği son hükümdar E m i r S ü l e y m a n için yazdığı mısralar üzerinde tarihten ziyade, bir kasidenin medhiye kısmını yazıyormuş gibi. Ancak yukarıdanberi söylediğimiz gibi, o buna mecburdu. Yoksa Mir S ü l e y m a n pek de öyle medh-
edilecek bir hükümdar sayılmazdı.

Fakat Fakat توارخ ملوک آل عثمان a, her cihetten sadık kalmak zamanı göstermiş olan Ş ü k r u l l a h, bu kısımlarda da A h m e d i'yî hulâsatan olsun tercüme etmekten kendini alamamıştır.

(1) بهجة التواريخ Nurosmaniye nushası, S. 315.

(2) Aynı Nusha, S. 315.

(3) شقایق نعمانیه tercümesi S. 70.

A h m e d î'den :

کون یکی روشن نه حاجت در کواه
کم اولر نوشین روان و یا عمر
بر جوه در جوئه هندوستان
بر کدابه قول ایدر یوزخائی

میرسلیمان اولد انوک بیرنه شاه
اول اراده کم اوله اول داد کر
همتی قاتنده انوک بلکه عیان
مهر اوردغنده مومه خائمی

Ş ü k r u l l a 'tan :

در عجل انوش روان ثانی بود و در جوانمردی جوئه هندوستانی ذره از همتش از بر کدایی
میرسد خاتم ربابان کدا میخود و جوئه راججوی نمی شمرد

İşte şu birkaç karşılaştırma ile Ş ü k r u l l a h'ın *هجة التواريخ* içindeki birçok parçaların, A h m e d î'nin *آل عثمان* indan aynen tercüme edilmiş olduğunu gösterirken, her iki seri yan yana getirerek daha ince bir mukayese yapacak olanların, bu örneklerde görülen müşabehetlere benzer daha birçok yakınlıklar bulmakta gecikmiyeceklerini de buraya ilâve etmeyi faydasız bulmuyorum.

Ki eğer, hem A h m e d î'ye hem de Ş k r u l l a h'a kaynaklık etmiş olan bir başka Osmanlı tarihi mevcut değilse evvelce söylediğimiz gibi *هجة التواريخ* deki O s m a'n'dan E m i r S ü l e y m a' na kadar olan bahislerin, bazı küçük farklarla, *داستان توارخ ملوک آل عثمان* dan tercüme edilmiş olduğuna hükmetmek şimdilik akla en yakın gelen bir netiyce alacaktır.

NETİCE

İşte şu küçük araştırmamızla meydana çıkmış oluyor, ki: *Dâsitan-ı tevarik-i Mülûk-i âl-i Osman*, kat'iyen Osmanlı tarihi mevzuu üzerinde yazılmış, boş ve efsanevî bir eser değildir. Devrine nisbetle cidden kifayeti bir *Tarih* olan bu eser, bu gün için de üzerinde ehemmiyetle dırulması lâzımgeln bir tarih kaynağıdır.

Gerçi A h m e d î tarihdeki,

بیاجوکی فتح ایدوب اول نامدار

mısraının *بیاجوکی* kelimesini *سلجوک* şeklinde okumak gibi, garib bir hataya düştükten sonra, A h m e d î'nin, S l t a n O s m a'n'a *Selçuku* zaptetir-

miş olmasına haklı olarak hayret eden veya, M u r a d l'in kardeşlerini öldürmesi hakkındaki malûmatı, kayıdsız, şartsız reddederek eseri bu noktadan da zayıf görmek isteyen kimseler olmamış değildir. Ancak, eserin yanlış istinsah edilmiş, tek bir nüshasına bakılarak verilen, bu ilmî kıymetten mahrum, ve iptidâî yanlışlıklarla dolu indî hükümlerden burada bahsetmeyi tabiatıyla lüzumsuz buluyoruz.

Yalnız ğene aynı eser etrafında, bizce epey ehemmiyetli olan bir, iki küçük ihmâl veya nisyan hadisesini, araştırmamızı tamamlayıcı birer kıymeti haiz olmaları dolayısıyla zikretmeyi faydasız bulmuyoruz:

Meseîâ, G i b b o n s' *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu* isimli eserinde, (S. 7) *Osmanlı kavminin ve hükümdarlar hanedanının menşeleri için, veya bunların XIV üncü asırdan evvelki tarihleri için müverrihin müracaat edebileceği Vsmanlı menbaları yoktur.* Dedikten sonra: *İstanbulun fethinden evvelki devire âtdhiçbir yazılı vekayiname mevcut değildir. En eski müverrihler XV inci asır sonlarındandır. Diyor.*

Müverrihin birinci fikrini tarih ilmi bakımından haklı gösterecek sebepler yok değildir. Fakat, ikinci fikrinin doğru olmadığını *Dâsitan-ı te-vârîh i Mülûk-i âl-i Osman*, Bize mükemmelen isbat etmektedir. Bu eserin, muhtasar ve iptidâî olmakla beraber, bir hulâsasının 1328-1912 de, *Tarih-i Osmanî encümeni mecmuası*'nda N e c i b A s ı m tarafından neşredilmiş bulunduğunu tekrar hatırlatalım.

Burada, bir de E n v e r î *Düsturname* sini çok kıymetli bir mukaddime ile ilk defa neşrederek, ilim âlemine tanıtan hocam M ü k r i m i n H a l i l'in, Şüphesiz daha önce gayet iyi bildiği ve tanıdığı A h m e d î tarihini unutarak, *Düsturname* için, *Yazıcızade Ali'nin Tarih-i âl-i Selçuk'u müstesna olmak üzere Türkçede bundan evvel telif edilmiş bir tarih kitabı hemen hemen yok gibidir.* Değişine verilebilecek manayı aydınlatmak istiyorum.

Düsturname-i Enverî-medhal kısmının ilk cümleleri arasında bulunan bu sözleri söylerken, müellifin ilmî ihtiyattan uzaklaşmamış olmasından da anlaşılıyor ki bu kayıd sadece bir nisyan neticesidir. Çünkü en geç, 810 da tamamlanmış olduğunu farzedebileceğimiz *Dâsitan-i tevarih i-Mülk i âl-i Osman* ile 869 da yazılan *Düsturnâme*'nin telif tarihleri arasında 59-60 sene gibi mühim bir fark bulunmaktadır.

Benim daha *Düsturnâme*'nin tab'ından evvel, *İskendernâme* nüshalarını karşılaştırmaya başladığım tarihlerde, bu hususta, kendisinden istifade etmiş olduğum değerli hocamın, *Düsturnâme* mukaddimestndeki bu satırlarını, kendi lehine tamamlamayı bir talebelik borcu sayıyorum.

AHMEDÎ, İSKENDERNÂME'SİNİN TÜRKİYE VE AVRUPA KÜTÜPHANELERİNDEKİ NUSHALARI

Nushâ tavsifleri — Bu araştırmadaki *Dâsitân-ı tevarih-i mülûk-i âl-i Osman* metnini meydana getirebilmek için karşılaştırılan nushalar — İçinde Osmanlı tarihi bulunmayan *İskendernâme* nushaları.

Bu araştırmamızdaki *Dâsitân-ı tevarih-i mülûk-i âl-i Osman* metnini meydana getirebilmek için karşılaştırdığım ve Ahmedî *İskendernâme'si* hakkında umumî malûmat almak için teikik ettiğim *İskendernâme* yazmalarının hepsi 22 tanedir. Bunlardan iki tanesi, Berlin'de, birisi, Bursa'da, Bir tanesi, Konya'da bir tanesi, Edirne'de, onyedisi de İstanbul'dadır.

Bunlar arasında, içinde Osmanlı tarihi bulunmayan nushalar dokuz tanedir. Nushalar arasındaki en büyük fark imlâ farkıdır. Bu imlâ farklarında, nushaların istinsah edildikleri yerlerin mahallî şivelerinin de âmil oldukları âşikârdır. Bilhassa XVI ncı asır ortalarında Şiraz'da istinsah edilen bazı nushaların imlâsında Âzerî lehçesinin hususiyetleri göze çarpmaktadır.

Bundan başka, bazı nushalarda eksik yazılan parçalar olduğu gibi, bazı nushalarda da, diğerlerinde bulunmayan beyitler vardır. Bu gösterdiğim farklar, Osmanlı tarihine aid olan kısımlar içindir. Yoksa bütün *İskendernâme* deki nusha ayrılıkları bunlardan ibaret değildir. Bazı nushaların baş ve son taraflarında büyük parça noksanlıkları görüldüğü gibi, bazı nushalarda da Ahmedî'nin hayat ve şahsiyetine, muasırları hakkındaki düşüncelerine ve *İskendernâme'sine* aid, bir çok nushalarda bulunmayan ehemmiyetli parçalar göze çarpmaktadır. O kadar ki, bu parçaların bazıları, bütün *İskendernâme'nin* bizzat Ahmedî tarafından bir kaç defa üzerinde işlenerek yeniden tertip edildiği zannını vermektedirler.

Osmanlı tarihi kısmı da dahil olduğu halde bütün *İskendernâme* mısralarının çok defa müstensihler tarafından yanlış ve değişik kelimelerle yazılmış bulunduklarını da bu ayrılıklara ilâve edelim.

METİN BÜTÜNGEMESİNE ESAS OLAN HUSUSLAR

A — اسکندرنامه, İstanbul, *Üniversite kütüphanesi*, Türkçe yazmalar kısmı, 921 numarada kayıtlı nusha. Cild: Kahve rengi meşin, yaldızlı. Ön kapağın kabartma yaldız şemse'si düşmüş. Yalnız arka kapakta var. Boy: 32×41,5,

Varak adedi: 115. (İskendernâme kısmı, 74/b. de bitiyor).

Satır adedi: 31. (dört sütun üzerine yazılmıştır),

«İlk ve boş bir sahifede, اسکندرنامه و بر کتاب دخی جمشیدنامه,

Bu ikinci kitab, gine Ahmedî'nin جمشید و خورشید isimli büyük manzum mesnevisidir.

Başlık: yıldızlı ve lâeiverd renkli. Yhızı: nesih.

Başlangıç:

ذکر بسم الله الرحمن الرحيم قامو نسنه بیز کیدر ای حکیم [1]

Son:

خیر چون بن جوقی فتنلادم سنی	سندخی خیرمله یاد ایلا بی
خبرله اولسون دینی وعقیده شاد	احمدیی هرکه ادا خیرمله یاد
بل که اشبو عقد در جنداک در	عقد دمتیله سکز بیک دانه در
هم اکی یوز الی انوکله بله	رحمت اکا کم کهر قدرن بله

وقع الفراغ من تحريره في اليوم السابع عشر من شهر رمضان المبارك على يد المبد الضعيف
التخيف المذهب المحتاج الى ربه المغيثي بن رسول بن بن يعقوب غفر الله لهم ولجميع المؤمنين ٨٤٧

Müstensih: Nebî bin Resul bin Ya'kub.

İstinsah tarihi: 847.

Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı, S. 65/b de başlıyor ve 68/a da bitiyor.

B — اسکندرنامه احمدی İstanbul, *Üniversite kütüphanesi*, Türkçe yazmalar kısmı, 166 numarada kayıtlı nusha.

Cild: kahve rengi meşin, şemsesiz Boy: 17,5 X 26,5.

Varak adedi: 316. Satır adedi: 13.

Yazı: Nesih. Harekeli, serlevhalar kırmızı. Cetvel, kırmızı.

Başlangıç:

ذکر بسم الله الرحمن الرحيم	قامو نسنه بیز کیدر ای حکیم
هر کیموک کم یولداشی توفیق اوله	هر نه سوز کم سیلیه تحقیق اوله

[1] bizegidür, bezegidir: süsüdür.

Son : Asıl son sahife düşmüş. Sonradan başka yazı ile yazılarak ilâve edilmiş.

Müstensih : yok. İstinsah tarihi de belli değil.

Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı, varak. 268/a da başlıyor. Ve 280/b de bitiyor.

C — Cilt : Kahve rengi meşin, Boy : 18 X 27.
Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı, varak. 268/a da başlıyor. Ve 280/b de bitiyor.

C — Cilt : Kahve rengi meşin, Boy : 18 X 27.

Varak, 1/a : صاحب‌الکتاب هیئت‌الله سلطان بنت عیدالحمد خان yazısı var. Varak. 1/b : minyatür resim.

Varak, 2/a : Bütün sahifeyi kaplıyan müzehheb bir çerçeve içinde yazılmıştır. Asıl eserin başladığı, varak : 2/b nin başlığı da müzehheb ve bütün sahifeler cetvellidir.

Varak adedi : 276, satır adedi : 15

Başlangıç :

ذکر بسم‌الله الرحمن الرحیم
هر که موکیم یولداشی توفیق اوله
قاموسنه بیز کیدر ای حکیم
هر نه سوز کیم سویله تحقیق اوله

Son :

خیراچون بن چون قنقلادم سنی
خیر اولسون دینی عقیده شاد
سنداشی خیر ایله یاد ایله بی
کا جمدی خیرله ایلایه یاد

Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı, Varak 235/b de başlıyor ve 245/a da bitiyor.

Bu nushada birinci varaktaki ile birlikte, 9 adet minyatür vardır.

Ç — Cilt : Kahve rengi meşin, Boy : 13 X 18.
Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı, Varak 235/b de başlıyor ve 245/a da bitiyor.

Cilt : Âdi, Boy : 13 X 18.

Varak adedi : 242, Satır adedi : Baştan birkaç sahifede 16, Digerlerinde : 17.

Başlık, kırmızı. Cetvel, kırmızı. Yazı : Âdi nesih, harekeli.

Başlangıç :

ذکر بسم‌الله الرحمن الرحیم
هر که موکیم یولداشی توفیق اوله
قاموسنه بیز کیدر ای حکیم
هر نه سوز کیم سویله تحقیق اوله

Son :

خير چون بن چون قنوحلادم سنى سندى خيريله ياد ايله بنى
بلكى اشبو عقدوك ايچنده كى در عقد بيتله سكرن بيك دابه در
هم ايكي يوز الله انونله بيله رحمت اكا كم كوهي قدرين بيله
خيرله اولسون دىني وعقييده شاد اخديبي هر كه ايده خيريله ياد

حرر في اوائل جمادى الاولى في يوم المد وقت العصر بمون الله تعالى حسن توقيقه على يد
العبد الضعيف النحيف المذنب المحتاج الى عناية ربه تعالى في الدنيا والاخرة طويل الامل قليل العمل
كثير العصيان قليل الاحسان محمود بن حسن غفر الله ما مضى تاريخ سنه ثمانون و ثمانمائة هجرت النبوية
صلى الله عليه والسلام

Müstensih : M h m u t bin H a s a n, İstinsah tarihi : 880.

Bu nushada O s m a n lı tarihi kısmı, varak. 207/a da başlıyor.

D — İstanbul, Süleymaniye kütüphaesi'ne
merbut Ç e l e b i A b d l l a h E f e n d i yazmaları arasında, 240 numarada
kayıdli nusha.

Cild : Kahve rengi meşin, altun yıldız şemseli.

Boy : 21 X 30,5.

Varak ağedi : 306, Satır aded 13, Yazı: Nesih.

Başlık, altun cetvel, Cetver : Kırmızı.

Başlangıç :

ذكر بسم الله الرحمن الرحيم وعليه ننوكل قامو تسنه بيركى در اى حكيم
هر كموك كم يولدشى نوبق اوله هر نه سوز كم سوبليه تحقيق اوله

Birinci ve ikinci mısralar, başlık içindedirler.

Son :

خيرله چون بن قونقلادوم سنى سندى خيريله ياد ايله بنى
خيرله اولسون دثيه وعقييده شاد كا اخديبي خيريله ايلايه ياد
رحمت اتسون لطفيله حق اكا كم بونى يازانى خيريله اكا

Bundan sonra cedvel içinde : yazısı yazı-
خليل بن تلميزي Ş e y h M e h m e d i n تلميزي على الشرفي
ki, nushanın müstensihidir. Eserin istinsah tarihini de şöyle
kaydediyor :

وذلك يوم اليلسا في وقت الصبحي سبع من شهر شوال في سنة اثنيتين وتسعين و ثمانمائة من الهجرة
النبويه وصلى الله عليه وسلم

Müstensih : خليل بن خطيب المرعشي

İstinsah tarihi : 892.

Bu nushada O s m a n l ı tarihi kısmı, varak 259/a da başlıyor ve 272/a da bitiyor.

E — دواني اسکندرنامه İ s t a n b u l, Süleymaniye kütüphanesine merbut *L â l e l i* yazmaları arasında 1995 numarada kayıtlı nusha.

Cild : âdi, Boy : 16 X 24,5.

Varak adedi : 198, Satır adedi : 15, Yazı : Nesih.

Başlık, müzehheb. Cedvel, kırmızı.

Başlangıç :

ذکر بسم الله الرحمن الرحيم قامو سنه باز کيدر ای حکيم

Son :

تمت هذا الكتاب اسکندرنامه بمو الله تعالى توفيقه من کتبه احمد بن یونس بن حمزه

Müstensih : احمد بن یونس بن حمزه

İstinsah tarihi : Yok. (Bu nushada, ilk kısımlar güzel bir yazı ile yazılmışlardır. İçinde O s m a n l ı tarihi de bulunan son kısımlarda yazı değişiyor. Ve nushi böylelikle çok bozuk bir yazı ile temamlanıyor.)

Bu nushada O s m n l ı tarihi kısmı, varak 157/a da başlıyor ve 168/a da bitiyor.

F — اسکندرنامه İ s t a n b u l, *Revân Köşkü* kütüphanesi yazmaları arasında 812 numarada kayıtlı nushā.

Cild : yıpranmış, kabının içi ve dışı şemseli.

Boy : 20 X 30, Varak adedi : 309. Satır adedi : 14.

Levha başlığı : 3, Minyatür : 9, Yazı : Ta'lik.

Yapraklar, zeretşan, sahifeler altın cedveli, cedveller bir çok yaprakları kesmiş.

Başlangıç :

ذکر بسم الله الرحمن الرحيم قامو سنه یز کی در ای حکم
هر کیمک کم بولداشی توفیق اوله هر نه سوز کم سوبله تحقبق اوله

Son:

بن جو خیر ایچون قوناغلام سنی سنداخ خیر ایله یاد ایله بتی
خیر اولسون دینی وعقیده شاد کاحمدینی خیر ایله ایلایه یاد

تم الكتاب بمو الملك الوهاب في يوم الاربعاء شهر ذي حجه حجة است و ستين و تسعمائة على يد
الفقيه الحفيظ حسن محمد الكاتب في بلدة الشيراز وصلى الله على خير خلقه محمد و آله و اقبانه

Müstensih : حسن محمد الكاتب

İstinsah tarihi: 966 (Şiraz, da istinsah edilmiştir).

Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı, varak 277/ a başlıyor ve varak 288 / b bitiyor.

Bu nushadaki Osmanlı tarihi kısmı, Necib Asım tarafından ihtisars edilerek 1912 de *Tarih i Osmanî encümeni mecmuası*'nın birinci sayısında neşredilmiştir.

G — اسكندرنامه منظوم. İstanbul, *Murad Molla Kütüphanesi*, ne merbut, Sultan Abdülhamid Han kütüphanesi. Lala İsmail efendi vakıfları arasında 294 numarada kayıtlı nushası.

Cild: Kahve rengi meşin, şemseli, Boy: 10,5X15,5 Varak adedi: 237, Satır adedi: 17, Yazı: Ta'lik. Birinci aahifede, Lala İsmail efendi vakfı olduğuna dair bir mühür ve اسكندرنامه منظوم yazısı vardır.

Başlangıç:

ذکر بسم الله الرحمن الرحيم قامو نسبه بيزه کيدهر ای حکم
هر کيمک کم بولداشی توفیق اوله هر نه سوز کم سوبله تحقيق اوله

Son :

بل که اشبو عقدک ایچنده کی در عقد بیتله سکز بیک دانه در
هم ایکی یوز الی آنوکله بله رحمت اکاکم کوهر قدرن بله

تم الكتاب بعون الله الملك العالم الوهاب قد وقع الفراغ من تويد هذه النسخة الشريفة من يد الفقير الحقير المحتاج الى رحمة الله وشفاعته بده الجلال المنير حسام بن حسن بن علي غفر الله لهم وجميع اهل اسلام آمين يا ممين
في شهر ربيع الآخر في اواسط سنة احدى و سبعين و تسعمائة وصلى الله على سيدنا محمد و آله وصحبه اجمعين و صلى الله على ساير الانبياء والمرسلين و على ملائكة المقربين من اهل السموات و اهل الارضين آمين

M stensih: حسام بن حسن بن علي

İstinsah tarihi: 971.

Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı, varak, 202/ b de başlıyor, ve 212/b de bitiyor.

H — تاريخ اسكندر Üsküdar, *Selim Ağa hütüphanesi*, Kemankes fihristinde, 385, numarada kayıtlı nushası.

Cild: Kahve rengi, meşin, şemseli, Boy: 17 X 24,5.

Varak adedi: 252, Satır adedi: 17, Yazı: Ta'lik kırmızı. (Birinci varak iyice bir *Nesih* ile bir başkası tarafından yazılıp ilâve edilmiş. Eserin asıl yazısı güzel değildir).

Başlangıç :

علم حکمت الله اعلم بالصواب و به

فصل بسم الله الرحمن الرحيم
هر کموک کیم یولدانی توفیق اوله
قامو نمنه بیزه کی در ای حکم
هر نه سوزکم سویله تحقیق اوله

Son :

هر بری کم آنده بن سوبلامشم
هر بری یر اسنه قلدوم مثل
هر کهر کم آنده نظم ایلامشم
تا که سوزومده بولمایه خلل

Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı, varak 215 de başlıyor, 226 da bitiyor. İ — Bursa-umumî kütüphane. Baba efendi kitapları arasında, tarih kısmı, 9 numarada kayıtlı nusha. Cild: âdi, Boy: 17X26, Varak adedi: 165, Satır adedi: 17, Yazı; Ta'lik, Baş taraftan 120 sahife ve 1800 beyit noksan olduğu, kitabın üzerinde yazılıdır.

Başlangıç: (Varak, 1/b.)

داستان عزم اسکندر بفتح ممالک هندوستان

صبح دم که بلبل ایدر زمزمه
بر قدح صون کاوره طعنه زمزمه

Son : (Varak 165/a)

خبر چون چون بن قوخلادم سنی
خبرله اواسون دینی وعقیده شاد
سندخی خبریله یاد ایله بی
که احمد بی خبرله ایلا یاد

والله اعلم بالصواب الیه المرجع والمآب تمت الکتاب بمول الله وحسن توفیقه علی ید العبد الضعیف
الراجی الی ربه اللطیف احمد بن طورسون غفر الله له والوالد آمین یارب العالمین کتب روزشنبه سادس
عشرین جمادی الاول عمت برکته سنه ستین و ثمانیة عقام السینوب

Müstensih : احمد بن طورسون

İstinsah tarihi: 860. Bu nushada O s m a n l ı tarihi, varak 127/b de başlamaktadır.

I — K o n y a, Âsâr-ı atika müzesi kütüphanesi yazmaları arasında 141 numarada kayıtlı nusha.

Boy : 16,5 X 26, Varak adedi : 615, Satır adedi : 15.

Müstensih : عطاء الله بن عبد الله

İstinsah kaydı :

کمل هذا البحر الشريف والدر اللطيف المسمى باسکندرنامه تصنیف من علی فضله هذا الكتاب برهان ناظم وشاهد صادق مولانا و اولانا افضل المتقدمين والمتأخرين والراسخين صميم الوری كهف التقي علم المهدي فصبح الدری ضحم العلی كنف الندی تاج المله والدين اشهر مولانا احمدی طاب الله ثراه وجعل الجنة مثواه بعون الله وحسن توفيقه علی يد العبد الفقير الضعيف عطاء الله ابن عبد الله اصلح الله شأنه وانجم اماله في محروسة ادرنه وقت الظهر يوم يكشفه سنخ من شهر ربیع الآخر سنة اربع وستين وثمانمائه الهجرية والله اعلم بالصواب.

Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı 529 da başlıyor ve 552 de bitiyor. İstinsah tarihi 864.

J — اسکندرنامه Berlin, Devlet Kütüphanesi, Şark yazmaları kısmı : or. 4°, (preussische Staats bibliothek Berlin).

Cild : Kahve rengi meşin, Yaldızsız şemse. Boy : 16 X 25,5. Varak adedi : 242. Satır adedi : 17 Yazı : âdi Ta'lik.

Başlık : Renkli ve yaldızlı, (Nushada 10 adet renkli resim vardır).

Başlangıç : (Varak. 1/b.)

قامو سنه باز کیدر ابی حکیم
کا ولددر الله رحمن الرحیم

ذکر بسم الله الرحمن الرحیم
اول آنی یاد ایله ابی حکیم

Son : (varak. 242/b.)

اکه ؟ کندن ظاهر اولدی بو کتب
داخی استادینه و اشباعه

فیض رحمتدن دوت ؟ حق فتح باب
اصلنه و آله اتباعه

فضل و رحمت جاننا و صدهزار

آفرین اولسون یری داراقرار

فی. ۸۸.

مشفقۃ الفقیر

حاجی فخری الکرمانی

serlevhasını taşıyan ve 241/b den 242/b nin sonuna kadar devam eden bu kısmın müstensihe ait olduğu aşikârdır. Asıl اسکندرنامه 241/b de bitiyor :

کا حمدی خبرله ایلايه یاد
کم بزی بر فاتحه برله اوکا

خبرله اولسون دینی و عقبا ده شاد
رحمت اتسون حق تعالی الله کا

Müstensih : حاجی فخری الکرمانی İstinsah tarihi : 880 1475.

Bu nushada O s m a n l ı tarihi kısmı 208/a da başlıyor, 217/b de bitiyor.

K — *Ahmedî. Berlin*, devlet kütüphanesi Şark yazmaları kısmında. 80. 965. *preussische Staats bibliothek*.

Cild : Koyu kahve rengi meşin, Boy : 12,5 × 19.

Varak adedi : 266. Satır adedi : 15. Yazı : Ta'lik, Serlevhalar yaldızlı.

Başlık : Renkli ve yaldızlı. Cedvel : Yaldızlı.

Başlangıç : (Varak 1/b.)

فضل بسم الله الرحمن الرحيم قامو سنه (okunamıyor) در ای حکم

هر کیمون کم یولداشی توفیق اوله هر نه سوز کم سوبلیه تحقیق اوله

Son: (Varak 266/a)

خیرله چون بن چون قوتقلادم سنن سن داحی خیرله یاد ایله بنی

خیرله اونسون دینی وعقبیده کاجدینی خیرله ایلایه یاد

رحمت ایتسون لطیفیله حق انکا

کیم بونی یازانی خیرله انکا

تمت الكتاب بعون الملك الوهاب على يد العبد الضعيف المقتدر الى رحمة الله ابن شمس الدين
روح الله بلفة الله غاية ما يتمناه حامدا لله ومصليا على رسول الله في شهر ذي قعدة الحرام سنة اربع
و تسعين

Müstensih : ابن شمس الدين

İstinsah tarihi : 9 04 (M. 1498).

Bu nushada O s m a n l ı tarihi kısmı, varak 221/a da başlıyor ve varak 235/b de bitiyor.

İÇİNDE OSMANLI TARİHİ BULUNMIYAN İSKENDERNÂME NUSHALARI

Onsekiz tanesini bizzat dört tanesini bilvasıta tetkik ettiğim 22 *İskendernâme* nushasından dokuz tanesinin içinde O s m a n l ı tarihi kısmının bulunmadığını yukarıda söylemiştim.

Bu noksan nushaların A h m e d î tarafından 792 de ikmâl edilen ve içerisine henüz Osmanlı tarihi katılmamış bulunan ilk *İskendernâme* nushasından veya onun ilk istinsahlarından kopye edilmiş oldukları muhakkaktır.

Gene oldukça mühim, imlâ, lehçe ve parça farkları taşımakta bulunan bu nushalar içinde en mühim olarak, yarı yarıya mensur parçalar halinde yazılmış olan yazmaların da mevcudiyetini kaydetmek lâzımdır.

Yarısı mensur, yarısı manzum olan bu çeşid nushaların diğerlerine

nisbetle daha yeni oldukları ve bazı işgüzar müstensihler elinde bu hale girdikleri aşikârdır.

Böylelikle asıl manzum *İskendernâme* den hayli uzaklaşmış olan bu nushalarla, içinde Osmanlı tarihi bulunmadığı halde umumî araştırmalarımaya kaynaklık etmiş olan diğer yazmaların birer muhtasar tavsiflerini de buraya ilâve etmeği faydasız bulmuyorum.

Bunlar içinde tamamıyla manzum olan nushalar şunlardır :

— کتاب اسکندرنامه İstanbul, *Üniversite kütüphanesi* yazmaları arasında 813 numarada kayıtlı nusha. Cild : Kahverengi meşin cild üzerine yıldız ve yeşil semse, İçi ve dışı şemseli, Boy : 14 × 21, varak adedi : 248 Satır adedi : 12, Yazı : Ta'lik, Levha başlığı : 2. Minyatür : 5.

Müstensih : حسن شریف کاتب شیرازی

İstinsah tarihi : 895

II — کتاب اسکندرنامه İstanbul, *Üniversite kütüphanesi*, Türkçe yazmalar kısmı 409 numarada kayıtlı nushası. Cild : Kahve rengi, meşin. Boy : 11,5 × 21, Varak adedi : 193. Satır adedi : 15. Yazı : âdi ta'lik. Başlık : renkli ve yıldızlı.

Müstensih : عیاری شیرازی

İstinsah tarihi : 894.

III — اسکندرنامه احمدی İstanbul, *Üniversite kütüphanesi*, Türkçe yazmalar kısmı. 593 numarada kayıtlı nusha, Cild : Kahve rengi, meşin, yıldızsız şemseli, Boy : 14 X 20, Varak adedi : 187, Satır adedi : 15, Yazı : Talik.

Müstensih : Belli değil.

İstinsah tarihi : 1061

Bu nushada Osmanlı tarihi kısmı iki sahifede hulâse edilmiştir. Ve varak, 1/b de şu kayıt vardır :

اسکندر نامه احمدی کرمیانی که برای شهزاده سلطان ساجان در سنه ۱۰۹۲ در سلطنت نظام آورده است و قلمه آیاتش ۸۲۵۰ بیت است

IV — اسکندرنامه İstanbul, *Türk ve İslâm eserleri müzesi kütüphanesinde* 385 numarada kayıtlı nusha, Cild : Kahve rengi, meşin, içi ve dışı şemseli. Boy : 14,5. Varak adedi : 333. Satır adedi : 15. Yazı : Ta'lik. Cetvel : yıldız. Minyatür : 4 adet, Müstensih : مولانا حسام الدین ابراهیم İstinsah tarihi : 926, İstinsah edildiği yer : Şiraz.

V — اسکندرنامه Edirne, *Selimiye kütüphanesi Bâdi Ahmed Efendi kitapları* arasında 287 numarada kayıtlı nusha, Boy : 16 × 26,5 Yazı : Ta'lik, Son mısralarında, 6066 beyit olduğu söyleniyor. İstinsah tarihi 925.

Yarısı manzum, yarısı mensur olan nushalar da şunlardır :

1 — اسکندرنامه *Topkapı sarayı kütüphanesi*, hazine kısmı, birinci defterde, 1551 numarada kayıtlı nushası, Cild : âdi. Boy : 16,5 X 24, Varak adedi : 260, Satır adedi 15, Yazı : Nesih. Son tarafları eksiktir.

2 — نارنج اسکندر | *Velîyüddin Efendi kütüphanesi*'nde, 146 numarada kayıtlı nushası. Cild : Yeşil, meşin, Kapak kenarlı yaldız cedveli. Boy 19 X 24, Varak adedi : 320, Satır adedi : 15, Yazı : Nesih, Müsten-sih : ابوبکر حلی İstinsah tarihi : Yok.

3 — اسکندرنامه *Fatih kütüphanesi*'nde 4186 numarada kayıtlı nusha Cild : âdi, Boy : 17 X 25, Varak adedi : 205. Satır adedi : 15, Cedvel ilk sahifelerde yaldız, sonrakilerde, kırmızı, Son tarafı eksik.

4 — هذا كتاب اسکندرنامه *İstanbul Belediyesi İnkılâp kütüphanesi* Türkçe yazmaları arasında, Cevdet vakıflarından olan nusha (Henüz numarasız), varak adedi : 229, Son tarafı eksiktir.

Ahmedî *İskendernâme*'sinin bu araştırmamıza kaynaklık eden Türkiye ve Avrupa nushalarından başka, gene Avrupa katalogları ve bu mevzu üzerindeki muhtelif makaleler vasıtası ile mevcudiyetinden haberdar olabildiğim diğer Avrupa nushaları da şunlardır :

Britiş muzeum, Harl 3272. numarada kayıtlı nusha. Ağlebi ihtimal XV inci asıra aid. (Rieu, CTM, 162 mütéakıp). Münih, devlet kütüphanesi, numara 174. Paris milli kütüphanesinde Suppl Türc 634 numarada kayıtlı nusha. (Bu nushanın 345-346 ıncı sayfalarında diğer nushalarda bulunmıyan bazı parçalar bulunduğunu Babinger kaydediyor).

Paris. Milli kütüphanesinde nr. 909 311, katalog. 332. İstokholm, kızıl kütüphanesi, nr. 26. Upsala, Umumi kütüphane, nr. 188-189. S. Petersburg, Üniversite kütüphanesi, nr. 565-566. Roma. Vatikan kütüphanesi, nr. 58. Venedik, cod. Nan., nr. XL. (Assemani katalog, I, S. 112 ve müteakıp). Kembrığ Üniversite kütüphanesi, Add. 3542. Macar encümeni danışı kütüphanesinde, Danyel Silagi metrukâtından alınmış dör nusha. (Türkçe eserler, 0,83-0211-0249-0267) Bir de, T h u r y J o z s e f'in yukarıda ismi geçen araştırmasını neşrettiği zaman kendi elinde bulunduğunu haber verdiği nusha, ki muharrir bu nushayı kendisinin tedkik ettiği diğer nushalardan üstün bulunmaktadır. Bu nusha : Oktav cesametindedir. Sahife adedi, 382 dir. Her sahifede 28-30 satır bulunmaktadır. Bütün eser, 11400 kadar mısrai ihtiva etmektedir.

(Avrupa nushaları için bilhassa, Babinger ; *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Ahmedî bahsi ile T h u r J o z s e f : *Ondördüncü asır Türk dili yadigârları* (Milli tetebbular mecmuası, C 2 S. 112 113 na bakınız.

داستان توایخ ملوک آل عثمان

- 1 *Bu teyârihî çün eyledün beyân¹*
Gönlüme bir nesne düşdi nagehân
Dahı sözler vesvese ilhâmıdır²
Çâresi nedür anun itmâmıdar
Ol Melikler ki anları zikreyledüm
Hâletin ü siyretini söyledüm³
Kimi kâfirdi kimi ehl-i sitem⁴
Kahrıdi anlarda bîs ü mîhr⁵ kem
- 5 *Ol Mogal Sultanlarının 'adlini*
Niceyidi işit ideyim şerhini⁶
İtmediler anı kim Cingiz Han
Zulmden halka ideridi 'ayan
Zûlm itdiler velî kanûnile
Ellerin boyamadılar hunile⁷
Zûlm kim kanûn u zabt ile ola
'Âdl bigî⁸ halka ol âsân gele
Vardur ol sözlerde bize çok zeel
Aydalum şimdi anı ki ando yok halel⁹
- 10 *Çün anıldı ol kamu ehl i sitem¹⁰*

1. g. nushasında: *Ben tevârihi çün eyledüm, ayân.*

2. G. nushasında: *Dahı söz vesvâs ve ol ilhâmıdır.* Şeklinde olan bu mısraın İ nushasındaki şekli de: *Dahı sözler söylese ilhâmıdır.* Tarzındadır. Buua karşılık olan mısraın kafiyesi de muhtelif nushalarda (*İtmândur*) şeklinde vazılmıştır.

3. Bu beyitte, *Ki anları* kelimeleri, veyin iycabı olarak *Kânları* okunacaktır. Beytin ikinci mısraı, D nushasında: *Hâletini siyretini söyledüm* şeklindedir.

4. İ nushasında: *Ehl-i sakam* (عق -)

5. A, B, C, H, I nushalarında: (Lutf - لطف)

6. İ nushasında, 'adlini yerine, hâlni. B. nushasında, *işi diyeyim fadlini* (فضلی), A nushasında, *işit imdi şerhini.*

7. B nushasında, *Ellerini yûmadılar hûnile* (خونله : خون ايله)

8. A, F, İ nushalarında: *Gibi.* H, İ nushalarında, *Ola, gele* yerine *Olur, gelür.*

9. Bu mısra, *Aydalum şimdânı k-ânda yok halel* şeklinde okunacaktır.

10. İ nushasında: *هل سقم*

- Zikre getürelüm ehl-i ' adli hem
 Analum ol begleri kim serteser¹¹
 Hem müsülmânidiler hem dâdger
 Kamusunun işi kâfirde cidâl
 Giydügi vü yidügi mîlî halâl
 Bu kitâba iydelüm anı hitâm
 Ki _anuniyle ola bu name temâm²
 Bir gazâvet nâme düzeyim sana³
 İşid illâ i'tirâz idüb bana*
- 15 *Gaziler sonra nişe _anıldı³ dime
 Anlar aşğa niçün geldi⁴ dime*

در بیان استعداد ناخیر قصه غازیان

- Sonra gelen ön gelenden yig olur
 Fikri olan bunu kim direm bilür
 Viridi Hak insâna feyz itdükde cûd
 Kudret ü ' akl⁵ u hayat u hem vüçûd
 ' Akl ol üçden⁶ yigrekiydi bî günân
 Lâcerem sonra oldu anlardan 'ayan⁷
 Sonra geldi enbiyâdan ol resûl⁸
 Hatem⁹ oldu vü kamûdan eşref ol*
- 20 *Dört kitâbun sonı Kurandur gelen
 Faul ile _oldur anlara nâsih¹⁰ olan
 Kamudan çün sonra geldi âdemî
 Fazl ile _oldı kamunun hâtemi¹¹
 Pâdişah aşğa yukarı 'alem
 Ol 'alemden Pâdişah olurmi¹² kem*

11. İ, J, K nushalarında : سرِ اِسْرَ :

1. Ki anûniyle - Kânuniyle. İ, J, K nushalarında : Kim anunla.

2. D nushasında : Bir gazâvet-name dür idem sana.

3. Anıldı : D, İ, J, K nushalarında, Geldi. C, G, H nushalarında, oldu Nişe : G de, Nite.

4. Niçün : F de, Nite, E de, Nişe. Anlar : C, K nushalarında, Adları, Ç, H, İ, J nushalarında, Olar. Geldi C, D, G nushalarında, Oldı.

5. İ nushasında : عقل yerine عَیْش .

6. B, C, Ç, D, F nushalarında ; 'akl üçünden.

7. Sonra : G de, Son.

8. (قام و سندن) . G de : Kamusundan .

9. خاتم 9 رسول . فضله - لقا اودر ناصح اولن . G de : نا. ج . B de : نامج .

11. F nushasında : همدی . Bu beyit J. K nushalarında yoktur.

12. Olnr mı : G de Ola mı.

*Dürr-i meknûn 'bahr ka'rında olur
Uş has ü hâşâki yukaru gelür*

تبتيله قل هو الله احد

Bu söze حجت ki yokdur ana red¹

آغاز داستان²

- 25 *Bir gün ol Sultan علاءالدین sa'id
Sordı nolur hâl i gazî vü şehid
Bildî anıkim gazâ key³ iş olur
Gazilerün⁴ haşrı bî teşvîş olur
Gazî olan hak dinündür⁵ âleti
Lâcerem hoş olasıdur hâleti
Gazî olan Tanrının ferrâşı dur
Şirk çirkinden⁶ bu yiri arıdur
Gazî olan hak kılıcıdur yakîn
Gazidür⁷ püşt ü penâh ı ehl-i dîn
30 Anı ki ola Tanrı yolunda şehid
Öldi sanma kim diridür ol sa'id⁸
Hak katinde rızık içinde dür olar
Ölmediler bil ki zinde dür olar⁹
Pes heves itdiki ide ol bir cihad
Ola kim gazî uralar¹⁰ ana âd
Leşkerini cem' idüb girdi yola
Gündüz Alp Ertuğrul anunla bile
Dahı Gök Alp ü Oğuzdan çok kişi
Olmuşıydi ol yolda anun yoldaşı¹¹*

1. J nushasında رد yerine عد .

2. Ç, G nushalarında : مطلع داستان

3. Ç nushasında : کی اولو

4. C, G den başka nushalarda : Gazi olanun. F, E nushalarında : işi.

5. G de, Dinün olur. İ de, dininün.

6. Çirk - چرك kir.man.

7. A, B, Ç, D, E, F, H, I nushalarında Gazi olur. C, J de : Hem dahı

8. İ, J, K nushalarında : اول تنکری یولینه شهید

9. F de : دری در اولار H de اولار yerine اولار .

10. A, B nushalarında : تا که غازی اورله اول شاهه آد . G de : ویردر

11. F de : Kardeş.

- 35 *Konyadan çün geldi سلطان یوکنه¹*
Katına geldi halayık yükine²
Baylara i'zâz u ikram eyledi
Yohsula ihsân u in'âm eyledi
Dâr-ı küfre saldı orâdan çeri
Ki iller urub öldüreler kâfiri³
Anda Ertuğrul çoğ itdi kârzâr
Lâcerem oldu cihanda nâmdâr⁴
Urdı bî had il ü aldı genc ü mâl
İtdi leşker dâr ı küfri pâyimâl
- 40 *Ol yurada durdı birkaç vakt Şah⁵*
Tâ ki ola kâfirin işi tebâh
Sulh idi Tâtâr anunla ol zaman
İşidicek kâfire olduğın revân
Buluben fırsat girü il urdılar
'Ahdı bozub girü kine durdılar
Bu haberden irdi çok teşvîş ana
Lâbüd oldu girü dönmek iş ana
Virdi ol etrâfı Ertuğrula Şah⁶
Ki ide def'in ehl-i küfrün sâl ü mâh
- 45 *Bu kadar feth oluban rûzî ana*
Döndi gitdi girü Konya dan⁷ yana
Uydı anda çok kişi Ertuğrula
Oldur iş kim dânişile doğrula
Ol gelenlerle⁸ gönül berkitdi ol
Hak yolına cânını terk itdi ol⁹
Yürüdi Söğüt iline geldi ol¹⁰
Kılıcıyla ol yurayı aldı ol
Bunun üstine çü geçdi az zaman¹¹
Yüzini döndürdi andan bu cihân

1. G de : سلطان اوکونه .

2. *eğile* : (Yükünmek den) یوکنه .

3. C de : کالارن اؤوب قراار کافری J de : کالاری اورب قوالر کافری

4. İ de : Tâcdâr.

5. *Ol yurada* : B, de : *Ol arada*. *Bir kaç vakt* : G de : *Bir kaç gün ki-*

6. B, C de : وارد اول اطرافه ارطغرول شاه

7. C de : Yunandan.

8. F de : *Bu gelenlere*.

9. B de : قیلجیله اول یری برکند اول

10. C de : بس جهاده صدقی کی قلند اول J de : *cihada yirine* : *cihanda*.

11. G de : *Bir zaman*.

امارت عثمان و صفت و سیرت او

- 50 *Gitdi Ertuğrul cihandan yirine
Oğlı Osman kaldı anun yirine
Oldı Osman bir ulu gazî kim ol
Nireye kim¹ vardıyise buldı yol
Her yana birbidi² bir bölük çeri
Ki il urâlar katl ideler kâfiri³
Bilecüği feth itdi⁴ ol nâmdâr
İnegöl ile dahı Köprihisar
Durmadı her yana leşker saldı ol
Az zamanda çok vilâyet aldı ol*
- 55 *Kâfiri yıkıb yakıb ol nâmdâr
Bursa vü İznik i eyledi hisar
Eyle takdîr itdi Hak azze ve cel
Ki almadan ol ikisin⁵ irdi ecel*

پادشاه اورخان بن عثمان

*Ol ölice aldı yirin Orhan
Ana didi ehl i keramet اورخان⁶
Her yanâdan yürüdîben⁷ bir çeri
Rüz u şeb târâc itdi kâfiri
'Avrat oğlan bulduğun itdi⁸ esîr
Kırdılar bâkî ne var bernâ vü pîr⁹*

1. İ de : Ne yere kim.

2. B de : virbidi.

3. J de : bu beytin yerinde diğer nushalarda Orhan için söylenmiş olan şu beyit vardır :

Her yanadan yürüyüben bir çeri
Rüz u şeb târâc itdi kâfiri

4. G, I da : İdüb. Nâmdâr : B, D de : Nâmver.

5. Bazı nushalarda, İkiyi.

6. Didi ehl-i : didehlî okunacak. Ana : B de : Ki ana. Orhan : A da : Ki Orhan.

7. Bazı nushalarda, Yürüyüben.

8. İtdi : I da : Kıldı.

9. Bâkî ne var : G de : Her ne ki var. Bernâ : I da : Yiğid.

- 60 *Kâfir üzre akdılar a'vân-ı din*
Andan itdiler gazâ adın akın¹
Kâfiri karşı yirinden sürdiler
Küfri yire sokuban yitürdiler²
Her yanadan ilm ehli yitdiler³
Din nedürür şerh u takrîr itdiler⁴
Nirede kim var idi âsâr-ı şirk
Yudı tevhid anı⁵ vü⁶ kalmadı çirk
Ol zamandan kim farîza oldu gazâ
Bâri anlar bigi⁷ kim kıldı gazâ⁸
- 65 *Key ulu beg⁹ aldı biş altı hisar*
Bunlar aldı bunca¹⁰ il şehr ü diyâr
Çünkü Hak Orhanı itdi padişâh
Oldı ol din ehline püşt ü penâh
Oldı 'âlî câvidan râyât i¹¹ din
Oldı zâhir ta ebed âyât i¹² din
Munstîdî Orhan vü¹³ dâdger
Unudıldı anunile 'adl-i¹⁴ 'Ömer¹⁵
Kanda kim Osmanların¹⁶ 'adli ola
Orada 'adl i Ömer nişe anıla¹⁷

1. E de : ائدن ايتديلر غزا و هم اقين

2. C, J de : Yerlerin yurd eyleyüben durdılar (veya : Dürdiler).

3. F de : Tapdılar.

4. B den başka nushalarda : شرع تقرير H da : شرع تلقين C. de bu beyit şu şekildedir :
 باشى دينك كوكه ييتور دئر دين نه دورر شرعه تقرير ايتدئر

5. B de : âbı.

6. İ de : hiç.

7. F de : هم اولار وئك كيسى

8. G de bu beyit,

قلمدى ائئر كي كنه غزا

فرض اولايدين بزه حقدين غزا

şeklinde dir.

9. G den başka nushalarda : gâzî.

10. B de : nice.

11. B de : آرای

12. B de : آثار

13. G de : hem.

14. F, B de : عهدى عمر

15. G de bu mısra : Anun 'adlin diyedün 'adl-i Ömer şeklidir.

16. J den başka nushalarda : عثمانلر - Osmâniler.

17. G de : gele.

- 70 *Mescid ü mihrâb bünyâd eyledi
 Bunca dâr ı hayr âbâd eyledi¹
 Her yana kim virbidi² ol bir çeri
 Yıkuban yakdılar oda kâfiri
 Doğru geldi her ne ki işlediyse ol
 Yirine yitdi ne başladıysa ol
 Geldi her yerden ana çok sîm ü zer
 Kul karavaş³ hoş lââtîf ü sîmber
 Râyet-i küfr oldu anda sernigûn
 Kâfirün belgelerin itdiler zebun*
- 75 *Az zamanun arasında ol bölük⁴
 Yohsul iken oldılar cümle mülûk⁵
 Çüuki nusrat⁶ buldı Hakdan nâmdâr
 Bursayı aldı idiben⁷ hisâr
 Yıkuban anda kilîsâyile deyr
 Mescid eyledi bina vü dâr ihayr
 Var dūrūr şimdi hayr ol dârda
 Doludur ni'met der ü dîvârda⁸
 İznik, i dahı. çeküb renc ü⁹ ta'ab
 Aldı çün fethîni eyledi taleb¹⁰*
- 80 *Aldı¹¹ anı kâfirin kıldı helâk
 Şimdi mü'min yiridir ol âb u hâk¹²
 Gör ki nice dâr ı İslâm oldu ol
 Gör nice 'ilm ehliyile doldı ol
 Pâk-i¹³ dînidi Orhan pâk i'tikad
 'İlm ehli buldılar andan murâd*

1. D de : مینہ دارو لیر آ باد ایلدی ،

2. Ç ve İ de : یریدی .

3. B ve C den başka nushalarda : Kul u karavaş. Bu mısradaki hoş kelimesi yalnız, C de va. dır.

4. G de : Az zaman içinde kim itdi sülûk.

5. Bazı nushalarda : Cümlesi oldu mülûk.

6. G de : fırsat.

7. B de : idinüben. F de : eyledi.

8. Ç ve İ de bu beyit bozuktur.

9. E de : Birkaç.

10. B de ; Çalab.

11. G de : alub.

12. C de : tîre hâk.

13. G de : ehl-i.

- Geldi katına Sinan kim ol fakir
 Olmuşıydu fakr¹ elinde esîr
 Dir iken ٢ که الفقر کاد ان يكون
 Baht oldu ana gına da rehnümün
 85 'İlm adına itdi³ anı Paşa Sinan
 Buldı andan mâl ü câh u nâm u nân
 Bir bahadur server idi Orhan
 Ki ana dirlerdi Nerimân-ı zaman
 Atduğı okdan⁴ uşanurdu kader
 Ejdehâ rümhinden⁵ iderdi hazer
 Kılıcı anun bir musavver merg⁶ idi
 Sanadun⁷ ol bâd u canlar berk idi
 Gürzin aldukda ele ol nâmdâr
 Düşeridi korkuya ٣ سام سوار
 90 Bahşışı var idi liykin Hâtemî
 Kûşışı⁸ var idi lâkin Rüstemî
 Mü'mine rahmet⁹ di âfet kâfire
 Salmuşıdi bin muhâfet¹⁰ kâfire
 Mihri idi mü'mine anun şifa
 Kahrı idi kâfire anun şeka¹¹
 Laz, a düşmüşıydu andan velvele
 Engerus, un illerine zelzele*

فرستادن اورخان سلیمان پاشارا باسره یقه از برای غزا و جهاد

*Ulu¹² oğlıydu Süleyman paşa nâm
 Anda idi şart ı serverlik temâm.*

1. G de: fakrun.
2. Fakr, küfre yakındır (hadis): الفقر کاد ان يكون کفرًا...
3. G de: eyledi paşa Sinan.
4. A ve I de: Okda.
5. ٤ دغ: mızrak, kargı.
- 6, ٥ مرک: ölüm.
7. A ve I de: sanasın.
8. ٦ کوشش: çalışmak. F de: cüşiş.
9. I de: rahmet ü. I da: rahat dı.
10. ٧ عذافت.
11. B de: cefa.

- 95 *Hem şecâ'at hem sehâvet ehl idi*
Hem siyâset hem riyâset ehl idi
Hub evsâf ile ol mevsûf idi
Şöylekim eltâf ile ma'ruf idi
Dâimâ iderdi cehd ü ictihâd¹
Kim ölince din yolunda ide cihâd
Fikre düşdikde ol Asaf rây² idi
Cenge girdüğünde saf ârâ y³ idi
Ne fazîletdür gazâ billür idi
Hak yalunda terk i can kıluridi
- 100 *شیر کیرید و هم شمشیر زن*
خضم بندیدی و هم لشکر شکن⁴
Virbidi⁵ isra geçeye anı Orhan
Kim gazâ ide orada bir zaman
Kim yürüye leşker ile ol nâmdar
Memleket feth⁶ ide vü şehr ü diyâar
Ne ki kâfirde bulurise yıka
Hânümanların kamu oda yaka
Da'vet ile gelmiyeni öldüre
Leşker i İslâmı galib oldura
- 105 *Tanrı emri ve atası re'yile*
Vardı kâfir iline⁷ leşker bile⁸
Dîniçün itdi orada çok gaza
Oldı gâzî olmaga adı sezâ
Nireye kim vardı galib oldu ol
Çok diyâr u şehrü kal'a aldı ol
Ol arada ol kodar eyledi cenk
Ki andan uşanurdi⁹ magribde Firenk
Kande kim irdi ise¹⁰ ol nâmdâr
Feth idüb iller aldı¹¹ vü diyâr

1. B de : ایم ایدردی جهاد و اجتہاد

2. رای .

3. F de : آهن چایدی

4. H, I de : دشمن شکن

5. H, I, J de : بریدی

6. J de : شرح .

7. F de : üstine.

8. B, I, I da : لشکر یله , D de : چاری یله .

9. C de : کاندن ایمانوردی .

10. J de : واردیسه

11. F de : Feth itdi illeri.

- 110 *Her muradı kim diledi¹ buldı ol
Lâcerem bir ulu Sultan oldu ol
Kal'alar vîrdikler² ana mâl ü bac
Aldı kâfir beglerinden³ çok harac
Kanda kim buldı kilisa yıkdı ol
Nâkus u zünnârı oda yakdı ol⁴
Yire sokıb eyledi küfri nihân
لا اله الا الله ı kıldı 'ayân
Çok kilisâ yıkdı mescid yapıdı ol
İkilik yoğıdı bire tapdı ol*
- 115 *Niçe kez eyledi anda ol kutâl⁵
Nice küfr ehlini itdi pâyimâl
Vize vü Miğalkara vü ipsala⁶
Feth oldu ana bu üçi bile
Anda kâfir leşkeri oldu zebûn
Râyet-i küfr anda düşdi sernigûn⁷
Az zamandan çünkü geçti ay ve yıl
Doldı الله اكبر ile şehr ü il
'İsa tapıldığı yerde ol zaman
Şimdi anılan Muhammed dūr hemân*
- 120 *Bir zamandan irdi ana çünkü ecel
Çâre ne Hak emrine عز وجل
Filmesel nedür cihan bir rehğüzer
Bunda uğrayan kişi lâbüd gider⁸
Çünkü adı yir dūrür ne bulsa yir
Unmagıl anı nice gerekse yir
Dünyenün mührini gönlünden gider
Bunı menzıl sanma budur rehğüzer⁹
Çok emel dutub sana kim didi az
Çün bilürsün ömrünü kim olur az*

1. F de : Kim diledi yerine : istedi kim. Bazı nushalarda : Ki istediyye.

2. Ç de : virildi.

3. F de : beğliğinden, J de : Leşkerinden.

4. C de, bu beyitten sonra diğerlerinde bulunmıyan şu beyit vardır :

اولقدر چنك ايلدى كائده سيهر آفرين ايلدى اكا ماه ومهر

5. F de bu mısra, Nicelerle eyledi anda cidâl şeklindedir.

6. D de : مأواه, J de : اول آيله, I da : مأواه.

7. İ de : Oldı anda sernigûn.

8. İ de : gelür gider J de : girü gider.

9. G de : دلبو منزلدن كه اول دورر كدر Bazı nushalarda : هر كه كلدی اشبو منزلدن كدر.

- 125 *Fikr it¹ kimleri kahr itdi cihan*
Kimler olmuşdur yir altında nihan
Toprağın her zerresin itsen taleb²
Buluna³ bin zülf ü hâl ü hatt u leb⁴
Hûb yazar hûb nakş urur⁵ düzer
Çün temân ider anı girü bozar
Lutf u kahrı Hakkun olmakçün 'ayan
Emr ile geldl vücûda bu cihan⁶
Besler ü arturur irdükde kemâl
Ol kemâle irgürür naks u zevâl
- 130 *Oğlı içün itdi nale Orhan*
Ölüye nef'eylemez âh u figan
Bir zaman çünkim bu çarh ı âbgûn
Geh serefrâz oldu⁷ vü geh sernigûn
Gündüz ü gece yürüdi mihr ü mâh
Geldi gitdi rûz u hefte sâl ü mâh
Geh hazan irdi⁸ vü geh taze bahar
Gâh tîre şeb gehî ruşen nehar
Tanrıdan va'de iriben Orhan
Oldı bundan huld bağına revan
- 135 *Dutuban otuz dokuz yıl tâc ü taht*
Cennetün gülzârına iletirdi raht

پادشاه مراد بك غازى

Aldı anun yirini gâzi Murad
Kim cihâd u gazv idi ana murad⁹
Padişah ı kâmil ü dâna idi
Sahib i tedbir ü ehl-i râyidi
Gönli pest ü himmetiyidi bülend
Nef'i çoğ u yoğ idi anda güzend

-
1. J de : *fikret it.*
2. C de : *nazar.*
3. Ç de : *bulunur.*
4. C de : *خند شکر.*
5. F de : *ider.*
6. C de : *کن فکان.*
7. Bazı nushalarda : *ider.* İ de : *eyler.*
8. Bazı nushalarda : *itdi.*
9. G de : *Kim cihan içinde ol buldı murad,*

- Kaygısı dahı olsa ol şâdân idi*
Hâr içinde¹ gül gibi² handân idi
140 *Her ki_ana irse fakîr ü ya garib*
Nî'metinden buluridi çok nasib
Nice düşmüşlere oldu destgir
Niceleri itdi yohsulken emir
Nicelerün başını götürdi ol
Yerden ü Pes göklere yitürdi ol
Bînevâlıkdan kayuban Çender'i
Katına geldi Halil i Çenderi³
Bu kamusıyle ki'ilmî az idi
Her hünerde ârî⁴ vü nâsâz idi
145 *Gurbet ü halin⁵ ü fakrın bildi ol*
Lutfile_anı ehl i mansıb kıldı ol
Âkıbet mülke anı itdi⁶ vezir
Ne vizaret ki_oldı⁷ bir ulu emir
Şâh olanun işi böyle gerek
Ki_olmıya levh-ı keremden adı⁸
Padişaha şöyle gerekdür nazar
Kim katında_ola beraber hâk ü zer⁹
Şâhda gerek ki_ola yümn-i Hümây
Kim melik ola irerse_ana geday¹⁰
150 *Çünki ol gazî Murad'a irdi baht*
Buldı ârâyış anunla tâc ü taht
Nezr itdi kim kıla¹¹ dâim goza
Anı ide kâfire ki_oldur seza
Vardı anda kuvvet ü tâb u tüvan
Nevciwan idi vü hem nev pehlûvau

1. F de : içre.

2. C, H, İ de : bigi.

3. İ de : چند چندی D ve K da : خایل حیدری C ve J de bu beytin yerinde şu beyit var :

چون قتیبا کلدی خیرالدین خلیل خدمت اتماکه بولد آنک سبیل

4. A, B, I da : عالم İ de : عارف

5. J de : علمین

6. H da : kıldı.

7. J de : کادی

8. C ve J de bu mısra şu şekillerdedir :

بمکه (بلک) داشی آرتق (آرتق) و هم بیبک

9. G de : کم قتنده بر اولا خاکیلده

10. Bu mısra muhtelif nushalarda başka başka şekillerdedir. En mühimleri : İ de :

بای اولایریرسه آکا برکدای G de : کم مالک اولا اکا هسکل کشای

11. A. F. de : ایده

Ol bahadurlıkda key marûf idi
 Hem gazâya himmeti masrûf idi
 Oldılar yağı ana kardeşleri
 Kaminun bitdi elinde işleri¹
 155 Kılıcından oldılar cümle tebâh
 Olmuşıydı ana Hak lutfı penâh
 Evvel ol idi ki Rûm'a sundı el
 Kaysere irürdi çok dürlü zelev
 Aldı Engûriyye'yi ol harb ile²
 Dutdı سلطان بو کنى hem⁴ darb ile

دربیان مصاف کردن قرامانیان جنگ بمراد خان و هزیمت قرامان

İtdi anunla Karaman Şâhı cenk
 Lîkin⁵ oldı yer yüzi gözine tenk
 Her yanadan istedi ol 'avn ü meded
 Ol penâh oldı ana ki oldür Samed⁶
 160 Her bahadur kim Tatarı var idi
 Kamu ana leşker ü hem yar idi
 Varsak u Turgut u Rûm ü Türk ü Şam
 Anunile bileyidi anda tamam
 Çün işitdi bu işi⁷ gazî Murad
 Germ yürüdi idem diyü bir ad
 İstemedi kimseneden ol meded
 Feth virdi ana tevekkülçün Samed⁸
 Berk idi⁹ vü irişüben urdı darb
 Düşman ile eyledi şîrâne harb
 165 Cıdalar sındı uşandı tîg ı tîz
 Sanayıdun kopdı rûz ı rûstahîz

1. Ç. F de : باشلى G de : اوکنده باشلى

2. D, K nushalarında : Aldı Söğüt ilini ol harb ile.

3. G de : سلطان او کنى

4. D de : Ol.

5. لیکن

6. Bazı nushalarda : بوپناه اتدی آکه کم اولدر صمد

7. Bazı nushalarda : Sözü.

8. C, J de : چون توکل قلدی فتح اتدی صمد G de : فتح وردی لاجرم اکا صمد

9. J de : برق بکی G de : برق وار

- Hem Tatar hem Türk oluban telef
Kılıcına oldılar anun 'alef
Kaçdı önönden Karaman şâh anun
Oldı mihr ile sipihr ü mâh anun
Raht ü büngâhı kamu terk itdiler
Can 'aziz olur aluban gitdiler
170 Çün Karamanluda¹ bilürsin ne var
Vardı dahi anda oldı târ ü mâr
Nice begler anda oldılar helâk
Nice yiğitler düşiben oldı hâk*

رفتن مراد بك غازى باسره يقه جهت غزا و فتح بلاد

- Çün müyesser oldı işbu feth ana
Kıldı 'azm-i rezm kâfirden yana²
Çün Karaman leşkeri oldı tarümar
Girü ol kâfirleri kıldı şikâr
Nireye yüz dutdısı buldı³ zafer
Kılıcı sendâne oldı kârger
175 Oldı peykânı okunun⁴ peyk-i kazâ
İrdüğü⁵ yire irişdürdi fena
Mülk sayd itdi bu کافی nâmdar
Söyle kim قاف eyledi⁶ سام سوار
Çün gazadan yoğıdı anda garaz
Cüz rızay-ı Hâk ki ola ana 'ıvaz
Lâcerem kim kâfire buldı zafer
Kıldı dâr-ül-küfri ol zîr ü zeber
Tâ'ata ihlâsdur şart-ı kabul
Tâ'atun fazlı olur ansuz fuzul
180 Tâ'atından kişi anda bula hayr
Hak ola gönlünde pes olmaya gayr⁷
Gayrdan gönlünde var ise eser
Hayr dime ta'ata kim oldı şer*

1. İ de : çünkü Karamanda. F de : Karamanlarda.

2. G de : قلدی يينه عزى کانردن يکا

3. B de : Tutsa bulurdu.

4. G de : تیر ييکا . اولوين

5. G de : Yürüdiği.

6. G de : قافه ايدوى كې

7. G de : مقدن ارتوق اوليه كوكلنده غير

Bulmamışdur hayr her kim didi gayr
 Gayrı candan mahv it ki-iş ola hayr
 Hakdan ayruğı gönülden sürdüriş
 Dilerisen kim yavuz olmaya iş
 Bu söz üzre bir hikâyet ideyim
 Sana Kurandan rivayet ipeyim

حکایت در بیان عدم اخلاص

- 185 Çün Beniisrayile gazv oldı farz
 Ki-ödenecek nesnedür şöyleki karz
 Hasm olara leşker i 'Amlîk¹ idi
 Kâfir idi cümle vü zındîk idi²
 Lîk mecmu'ı bahadur tîgzen
 Tirendâz idi vü leşker şiken
 Ol gazaya korkudan varmadılar
 Hakkun emrine boyun virmediler
 Düşmene kıldı Hak anları zebûn
 Oldılar cümle zelîl ü sernigûn
- 190 Kırdı/ar anları idüb dâr ü gîr
 'Avrat oğlan kamu³ itdiler esir
 Komadılar nesne kamu urdılar
 İllerinden dahı cümle sürdiler
 Çün Beni İsrayile irdi-ol belâ
 Oldılar mihnet elinde mübtelâ
 Bildiler kim terk-i emr idi⁴ sebab
 Kim bulara irdi Tanrıdan⁵ gadab
 'Avrat ü oğlanlar oldılar esir
 Kalmadı-anlara kişi ki-ola emir⁶
- 195 Oldılar bî server ü bî ser kamu
 Kaldılar bî kuvvet ü bî fer kamu
 İçlerinde bir Peyember var idi
 Ki-anda⁷ ana Ūrmiya⁸ dirler idi
 Didiler ana ki bize destgir
 Oluban bir kişiyi itgil emir

1. C de : علاق

2. C, J de : جماسی کفار بی توفیق ادی

3. J de : Kız

4. Ç de : تذکری امریدی

5. F de : Allahdan.

6. Ç de : انلاره کشتی اولدی اولاستکیر

7. Bazı nushalarda : که آدله

8. B, İ de : رومی

- Kim biz anun katına cem olavuz
 Hasmdan ola ki bir kin alavuz
 Urmiya didi ki emir olursa siz
 Girü şayed ki gaza itmeyesiz¹
 200 Didiler nice-itmiyevüz kârzâr
 Gitdi oğul kız alındı diyar
 Çün diyar ü oğul u kız oldu yâd
 Gazuden olam² diyen olmaya³ şâd
 Hakdan artuk çün garaz düşe-araya
 Şirk olur ol Hakka nice yaraya
 Didiler kim biz⁴ idiben kârzar
 Can virelüm çün buyurdi Girdigâr
 Can anundır yoluna terk idelüm
 Gönlümüze 'ışkını berkidelüm
 205 Zî sa'adetlü vü zî devletlü can
 Ki-ideler⁵ Hak yoluna anı revan
 Oldürür ihlâs kim ol Hak kala
 Dahı ne varsa gönülden mahv ola
 Hor⁶ görine gözine⁷ kâyinât
 Hakkı diyen gayra ilmez iltifat⁸
 İtdi Talût'ı olara Hak emir
 Kim ideler düşman ile varügir
 Yürüdiler hasm üzre varmağa
 Düşmene kendülerini vurmağa
 210 Issı günde bir suya uğradılar
 Kamusu dil-sûhte teşne⁹ ciğer
 Hakdan irişdi olara ibtilâ
 Oldılar su içmemeğe mübtelâ
 Vahy oldu ki-ol suyu-içmeye kişi
 Uğrayub grçmek ala andan işi
 Her ki içe bir avuç içe hemîn
 Eyle iden kişi ola pâk din

1, C de : Şayed ola ki gaza kılmayasız.

2. Bazı nushalarda : Anı.

3. Bazı nushalarda : Olmadı.

4. İ den başka nushalarda : Dimediler kim.

5. F de : kim ider.

6. Bazı nushalarda : خار

7. C, J de : göze bu.

8. C de : حقه اولايه غيره التفات

9. F de : Hasta.

- Bu gazaya oldürür kim yaraya
Girmeye dahı kişi ol araya*
- 215 *Ol ki¹ ihlâs ehli değildi kamu
Aldılar su içdiler kiçi ulu²
Orada mecmu'ı bîmâr oldılar
Hasta vü bîçare vü zâr oldılar
Çok içenlerün olıban canı süst
Az içenler kaldı cümle tendürüst
Yoğdı ihlâsında anların safa
Lâbüd oldılar belâya mübtelâ
Üçyüz on üç kişi kalmışdı hemin
Lîk cümle muhlis u pakize din³*
- 220 *Yürüdiler Tanrıdan feth isteyü
Lâcerem kim oldu işleri eyü
Anda Tâlût⁴ itdi câlût'ı helâk
Oldı 'Amlîkiler ucdan uca hâk
Çoğ içenün çünki ihlâsıydı kem
Kayguları bîş oldu lâcerem
Az içenün çün değildi ihlâsı süst
Lâbüd oldu işleri eümle dürüst
İşbu sözden kim sana itdim beyân
Bilinür Osmaniler hâli 'ayan*
- 225 *Âl-i Osmanun çün ihlâsı oldı⁵ has
Buldılar Hak hazretinde ihtisas
Kanda vardılar ise yol buldılar
İller alıb halka galib oldılar
Olsa ihlâsında anların zelev
Düşeyidi işlerine bir kez⁶ hâlel
Ey tevarîhi bilen kişi 'ayan
Bilürisen eylegil bana⁷ beyân
Kim kopalıdan Muhammed ümmetî
Kim olar dürür Halilin milleti*
- 230 *Farz olalı bu halk üzre cihâd
Bunların bigi kim itdi ictihâd*

1. G de : anlar.

2. Ç, D, J de : İçdiler su öldiler kiçi ulu İ de : su yerine : süst.

3. G de : Kamusı pâk i'tikad u pâk din.

4. D, J, K da : Davud.

5. G de : اخلاصیدی

6. D de : bir gün, J de : Yüzbin B de : برك خلل

7. G de : bize.

امو، آولو ولا آملی *diyen*
Bunlarınçün didi_ola¹ fikr eyle sen
Söz öküştür çünki ol gâzî Murad
Pâk ihlâs idi vü pâk i'tikad
Yapdı dâr ül-hayr ü câmi' türbe hem
Bari ölmekden ana dâhı ne gam
Ukbayışçün² yapdı³ dünyada makam
Ki_anda âsûde olurlar hâs ü 'âm
235 *Diri_iken halka irerdi râhati*
Öldi hem girü irişür ni'meti
Rum ilini çün musehhar eyledi
Beglerin kendüye çâker eyledi
Laza dahı_ıtdi tama' encâm-ı kâr
Ara yirde duşdı lâbü'd gîrûdar
Gebr ü tersâ garbe⁴ degin her ne var
Laza leşker virbidiler bî şümâr

جنك سلطان سعيد مراد بك بالاز كبر و شهادت او و انہزام كفار

Ki_ideler gâzî Murad ile neberd
Kılalar anun vucûdın hâk gerd
240 *İtdi gâzî Han olarunile cenk*
Şöyle ki_oldı yer yüzi⁵ anlara tenk
Kopdı bir cenk arada kim rûzigâr
İtdi târîhini anun yadigâr
Baş idi her yana kim itsen nazar
Gövde idi nireye kılsan güzer
Kana gark olmuşdı toprağ ile taş
Lâ'l renk olmuş idi her kırı yaş
Yer dolu baş u ten idi kat kat
Küştelere üstinde yürür idi at
245 *Darbdan ol harbde olib zebûn*
Kaçdı kâfirler oradan sernigûn⁶

1. G de : pes.

2. عقبیچچون

3. G de : itdi.

4. B de : Laza.

5. J de : شبله کاندی بر یزن افلاوه تنک

6. Bazı nushalarda : قیدلر کفار اورادن سرنکون

Kova gitdi düşmeni hayl ü sipâh¹
 Kaldı bir kaç kul ile bir yerde Şâh
 Durdı orada kim dönicegez çeri
 Ol arada bulalar ol serveri
 Kana bulaşibanan² tâ pâ vü ser
 Yatur imiş anda bir kâfir meger
 Gövdeler içinde olmışdı nihân
 Lîk gâzî Hanı görüdi 'ayân
 250 Çün kaza irdi yaturken durdı ol
 Sıçrayub hançerle Şâhı urdı ol
 Ol arada ol demde Sultân-ı sa'îd
 Gazi idi mutlaka oldu şehid
 Çâre ne çün böyledür çarhun işi
 Bâkî olmaz dâimâ bunda³ kişi
 Gâzi idi vü gazâda ber Hak ol
 Çün şehid oldı⁴ şehîd-i mutlak ol
 İstî'anet dile ruhundan anun
 K-iresin fethe fütûhundan anun

پادشاهی سلطان پیروز بایزید بن غازی مراد

255 Çün şehadet buldı gazi i şehid⁵
 Yirine oturdu Sultan Bayezid
 Ata dede bigi⁶ 'âdil oldu ol
 Dükeli⁷ işlerde kâmil oldu ol
 'İlm ehlini severdi ol nîgnâm
 Kılur idi⁸ in'am⁹ iderdi ihtirâm
 Hoş görürdi anı kim 'âbid ola
 Hoş dutardı ânı kim zâhid ola
 Seyh efendi geldi ana bînevâ
 İtdi anı mecmû'-ı halka¹⁰ pîşvâ¹¹

1. جنکی سپاه C, J de: خیلی سپاه B de: خیل سپاه
2. Bazı nushalarda: âlûde olub.
3. F de: bunda. G de: anda diğer nushalarda: zinde.
4. Bazı nushalarda: شهید یدی
5. D de: سلطان شهید
6. Bazı nushalarda: gibi.
7. G de: cümle. İ, Ç de: Kamust.
8. Ç, D, İ de: virüridi.
9. G de: ویروین نعمت
10. I da: işe
11. G de: خلق جملة اتدی آکا اقتدا

- 260 Çok menâsıb virdi-ana ol Şehriyâr
 İl ü gün¹ ü kal'a vü şehir ü diyâr
 Rûm,dan Sivas ü Tukatı aldı ol
 Canik,i alub Samsun,a geldi ol
 Çünkü oldu feth oldadı ana
 Döndi² girü dâr-ı mülkünden yana
 Ta behadd-i Antaliye şehir ü diyâr³
 Kamusını feth itdi-ol Şehriyâr
 Ne Alaşar kodı vü ne Saruhan
 Ne Aydın ü ne⁴ Menteşe ne Germiyan⁵
- 265 Kastamoniyye dahı feth oldu-ana
 Böyle olur devlet işi çün ona⁶
 Çün Karaman illerine geldi ol
 Konya vü Larende,yi dahı aldı ol
 Komadı ol yurada⁷ şehir ü diyâr
 Kamusını feth itdi-ol nâmdâr⁸
 Geldi dâr-ül-mülke vü oturdu şâd
 Memleketde kıldı gâyet 'adl ü dâd
 Halk ol 'adli çün andan buldılar
 Ulu kiçi işe⁹ meşgul oldılar
- 270 Bu kamu Rum içre¹⁰ bir yer kalmadı
 Kim anun 'adliyle ma'mûr olmadı
 Kalmadı kişverde ne sahra ne dağ
 Ki-olmadı ol kişt ya bustan ya bağ
 Bir zamandan¹¹ zühhd itdi-ol âşikâr
 İşî tâ'at oldu-anun leyl ü nehâr

1. J de: Köy.

2. D de: Gitti.

3. Bu mısraın muhtelif nushalardaki muhtelif şekillerini buraya aynen naklediyorum ;
 C, D de: طاعنیه قومدی شهر دیار İ de: تا که اول خان قومدی شهر دیار G de: تا که انطاکیه شهریه دیار
 J. de: تا حد انطاکیه شهریه دیار K da: تا کم انطالیه شهریه دیار

4. I de: آیدین ابلی و

5. D, G, İ nushalarında bu mısra şu şekildedir; (D: ایاصولخ، G: ایاصلق) نه ایاصولخ
 قودی نه کر میان

6. او نارمق: اوکا dan. Bak: Lugatçe.

7. G de: Arada

8. F de: Her ne kim var idi aldı Şehriyâr.

9. F, G de: عیشه

10. G, H, İ de: yerlerde. J de: İllerde.

11. K, D de: gice gündüz.

- Almadı her kiz eline¹ câm u mey
 Dinlemedi dahı her kiz çenk ü ney¹
 Şâh-ı Osmânî ki 'adliydi² Ömer
 Bildi ki olur kadılar bî dâdger
 275 İşleri rişvet dūrūr tagyir-i şer'
 Hiç anmazlar ne dūrūr asl u fer'
 Dünye için ki ana gerekmez nazar
 Hakki batıl batılı hak dir bular³
 Cem' itdi kamusun sordurdi ol
 Ne ki aldılar girü virdürdi ol
 Geregince itd. anlara ceza
 Yavuz işlüye yavuzlukdur sezâ
 Cehd ile bir zerre getürdi yola
 Râstrûlık hod olardan nice ola⁴
 280 Bunun üstine çü birkaç rûzigâr
 Gıtdi vü geldi girü leyl ü nehâr
 Emri ile⁵ Hâlikun azze ve cell
 Mısr sultanına irişdi ecel

خبر آمدن از وفات سلطان بر قوق بیازید بك

- Bunı işidüb Şâma ol kasd eyledi
 Mısr binüm oldı⁶ diyü söyledi
 Dimedi ol öldi ben dahı ölürem⁷
 Şöylekim ol oldı ben dahı oluram⁸
 9 اولد ککدن sana gerekse haber
 Konşılar öldüğine eyle nazar
 285 10 تو تروان, a didiler müjde ey şâh
 Kim falan düşmen ölüb oldı tebâh

1. J de: دكلمادی دانی ساز و چنك ونی
 2. C, J de: 'adl içre. Bazı nushalarda: 'adliyle.
 3. Ç, İ de: Olar.
 4. G de: Ne gele.
 5. J de: Emr birle.
 6. Bazı nushalarda: ola.
 7. J de: ölem.
 8. J de: olam.
 9. دل کو ککدن B de: اولدی کو ککدن D de: اولد ککدن
 10. İ de: نوشین روانه

- Didi oldur müjde kim ben ölmiyem*
Şöylekim ol oldu ben dahı olmiyam
Müjde ne çün¹ ben dahı öliserem
Şöylekim ol oldu hâk olısaram
Düşmen öldügi habercidür sana
Kim varursın sen dahı hem ol yana²
Fırsatıdur diyibenün dutdı yol
Leşkeriyle مله نيه vardı³ ol
 290 *Feth itdi anı igirdüb bir zaman*
Girü dâr-ül mülke dönderdi 'inan
Geldi kim kış otura yarak⁴ ide⁵
Girü yazın Şâm fethine gide⁶
Bu kamu itdügi anı tedbîr idi
Bilemedi anı kim takdîr idi
Âdemî tedbîri gelmez hiç işe
Orada kim Tanrı takdîri irişe
Her ne kim takdîr ise nâçar olur
Pes bu tedbiri ayıt nişe gelür
 295 *Bu arada Rûm,a yürüdi⁷ Temür*
Mülk doldı fitne vü havf ü fütûr
Çün Temür'ün hiç 'adli yoğidi
Lâcerem kim zulm ü cevri çoğ idi
Zikr-i vahşet⁸ çünki vahşet dür yakîn
Anı anmamakdürür hiyle hemin
Ol fütûr içinde gitdi Şehriyâr
Yıkılub yakılma çok şehr ü diyâr

پادشاهی سلطان السعيد الشهيد أمير سليمان نورالله قبرة

Mîr Süleyman oldu anı yirinc şâh
Kim nefis mîhrinden urur mîhr ü mâh⁹

1. İ de: niçün.

2. C de: کدن یکا

3. D de: geldi.

4. G de: یاواغ

5. F de: göre.

6. F de: gire.

7. F de: ایریدی

8. D, K da: سوزی وحشت

9. A, B de: کون کي (بی) روشن نه حاجتدر کواه

- 300 'Adlîne idüb nazar görgil 'ayan
 Gün bigi rûşen ne hâcetdür beyân
 Ol arada kim ola ol dâdger
 Kim olur Nûşinrevan u yâ Ömer¹
 Himmeti katında anun bilgil 'ayân
 Bir ceve dür Cevne vü Hindûstân²
 Mühr urdugunda muma hâtemi
 Bir gedâya kul ider yüz Hâtem,i
 Hâlkınun hüsnine gayet yokdürür
 Lutfına her kiz nihâyet yokdürür
- 305 Hüsniñün vâsfın işidüb Müşteri
 'İşkına oldı can viriben müşteri
 Atınun na'lin görüb dir Âfitâb
 İmrenüb یا لیتنی کنت تراب
 Gerçi leşkervâr u genc ü dest rest
 Liykin itmez mülk almaga heves
 Himmeti katında anun mülk i zemîn
 Bir üyezün³ kanadıncadur hemîn
 Mülk istese olmadın arada harb
 Feth olaydı ana Şark u Garb
- 310 Ol mürüvvelü dürür⁴ ehl i 'atâ
 Ol fütüvvet ıssıdur نعم الفی
 Kibr den nefsi olub dürür berî
 Hem yavuz ahlâkdandur ol arî⁵
 Hüb evsâfına anun yak girân⁶
 Pes anı ben nice ideyim beyân
 Bîgirân⁷ nesneyi kimdür kim bile
 Ya anun şerhin temâm idebile
 Ömrden ger virilüriyse amân
 Tanrının fazlıgile bir kaç zemân
- 315 Bir kitâbe dahı bünyâd idevüz
 Mir Süleyman nitdi anda aydavuz

1. F de: *yâ diger*.

2. B de: بر جوه در جودنه هندوستان D, İ de: بر جوه در جودنه هندوستان

3. I da: *Üvezün*.

4. F de: *Mürüvvet ehli dür*.

5. C de: اولور آری I da: ذات اری

6. D de: پس آنک وصفینه یوقدر کران

7. D de: اول تکی

- Ol Meliklerden ki zikr itdüm sana
 Adların evsâf ile önden sona
 Bu Melik adı nola geldiyse son
 Çün kamudan rütbetile oldür ön
 Geldiler evvel hezârân enbiyâ
 Pes Muhammed geldi tâc ı evliyâ
 Lâbüd oldu kamusunun hâtemi
 Kim Hak anınçün yarattı 'âlemi
- 320 Gerçi âhırdur semer evvel şecer
 Liyk rütbetde şecerden yig semer
 Kim semer getürmek için feyz-i cûd
 Hakdan irürdi¹ bu eşcâra vücûd
 Evvel İncil indi Tevrit ü Zebûr
 Sonra Kur'an ki oldürür yekpâre nûr
 Gül benefşeden yig oldı bigümân
 Lâbüd andan sonra gelür ol 'ayân
 öndür سورة اخلاص dan
- Nişe yazıldı diyeyim² dinle sen³
- 325 Anun için kim bile halkı cihân⁴
 Kim son öndcn yigrek olur bigümân
 Çün bu şâh idi âferîninşden murâd
 Kamudan sonra gelüben buldı ad
 Ben dahı anun adını⁵ idüb hitâm
 Eyledüm bu nazmı vasfıyla temâm
 Ahmedî hem devrine⁶ irdi anun
 Yolına cân u cihân virdi anun
 İrdi bu ikbâl ü' izze lâcerem
 Zî hudâvendî vü⁷ Sultan-ı kerem
- 330 Nesneye nakdin viren ebleh olur
 Fikrsüz iş işleyen gümreh olur
 Niçe kim 'âlemde sâyevar u nûr⁸
 Devletine irmesün anun fütûr

1. C, H, İ de : irişdi.

2. B, F, J de : diyeyin.

3. Bazı nushalarda : Anla sen.

4. B de : Şâh-ı cihân.

5. Bazı nushalarda : Adına

6. G den başka nushalarda : hizmetine.

7. Bazı nushalarda : Zî Hudâvend ü zi Sultân-ı kerem

8. H da : olur.

Eksük olmasun cihândan sâyesi
Çarh olsun rıf'atınun⁸ payesi
Ömr bâğına irişmesün hazân
Yirine kimse getürmesün cihân
 334 *Bu cihâna ol gereklüdür yakîn*
Kim cihânun cânı oldürür hemîn

1. F de: *devletinün*.

NOT: ع harfı için (') ve hemze için (,) işareetleri kullanılmıştır. (ـ) işareti, vezin iycabı, birleştirilerek akanacak kelimelerin arasına konulmuştur. Bu işareten önceki sesli harfler okunmayacaktır.

“CEMŞİD ve HURŞİD” i

[1] تذکرہ ہشت بہشت Ü niversite kütüphanesi. 2540. Verak: 22-23

yazdığı 5000 beyitlik «Cemşid ve Hurşid» i de birçok bakımlardan ona yakın bir kıymet taşımaktadır[1].

Cemşid ve Hurşid'in 806 da yazılmış olduğunu, Ahmedî bize eserinin sonundaki şu beyitlerle bildirmektedir:

*Saferden nısf geçmişti temâmı
Ki bu şiveyle nazmetdük kelâmı
Rebi'ulâhırın nısfında itmâm
Bulıban oldu bahı-ı sa'd ile tât
Ve lîkin yıl Bî vü dâlıdî vü dâd [2]
Bili olsun dâl sana olanun dâd [3]*

Yani, ب + د + د + ض = 806 Hicret yılının Safer ayının yarısından sonra Ahmedî bu eseri yazmaya başlamış ve aynı senenin Rebiulâhır ayının yarısında da itmama muvaffak olmuştur.

Ahmedî'nin «Cemşid ve Hurşid» isimli bir eseri olduğunu bize ikinci defa haber veren; gene XVI ncı asrın meşhur tarihçisi Âlî dir.

[1] Cemşid ve Hurşid mesnevisinin bugün artık elde etmiş bulunduğumuz yegâne yazmasının, bu yazmayı tedkik ederek yaptığım ilk nüsha tavsifini buraya kaydediyorum: Üniversite kütüphanesi Türkçe yazmalar kısmı 921 numarada kayıtlı İskendername yazmasının mütebakî sahifeleri.

Eserin adı: Cemşid ve Hurşid. Yazan: Mevlâna Ahmedî. Cild: Koyu kahve rengi meşin. Şemseli. Birinci kapaktaki kabartma ve yaldızlı şemse nin düşmüş olduğu bu kapaktaki izinden ve alt kapaktaki eşinden anlaşıyor.

Boy : 31 x 41,5.

Sahife adedi: Bütün kitab 115 veraktır. Başdan 74/b ye kadar olan kısmında İskendername yazılıdır. Cemşid ve Hurşid, 75/b den başlayarak 115/b ye kadar devam ediyor.

Tam sahifelerde 62 beyit vardır. Başlıklı sahifelerde beyit adedi azalıyor. Mısralar dört sütun üzerine ve sağdan sola doğru birbirini takib ederek yazılmışlardır. Şu halde Cemşid ve Hurşid, takriben 5000 beyitlik bir manzum hikâyedir.

Müstensih: Cemşid ve Hurşid'e ismini koymamış. İskendername'de Nebî bin Resûl bin Yakub. (Her iki mesnevinin de aynı insanın eliyle yazıldığı âşikârdır.)

İstinsah tarihi: 847.

Başlık: Altun yaldızlı çerçeve. Lâciverd ve yaldızlı nakış. İlk sahife altun cedvel. Yazı: Nesih.

Başlangıç:

آلہی سندن اسرار عنایت
بڑھ روز ایلہ توفیق ہدایت
بقوق کوکلو مزیات کنج اسرار
روانوموز قل بتیوع انوار

Son:

سعادتہ بو نظم ارد پیاپان
آلہی عاقبت محمود کردان
وقع الفراغ من تحریرہ فی وقس الضحی من شہر محرم الحرام سنہ سبع و اربعین
فتناہمہ وصلى الله على سيدنا محمد وآله اجمعين

[2] وليكن يل بي وداليد وضاد

[3] Bili: beli. ضاد: zıd olan. (Sana zıd olanın beli dal harfi gibi kanbur olsun.)

Âlî; (*Kühül ahbar*. C. 5, S. 128) Ahmedî'den bahsederken; «*Sehî beyin kavlince Cemşid ve Hurşid adlı bir manzum kitabı dahi vardır Süleyman şaha sunub cevaiz-i seniyesin almışdır*» diyerek, bizzat görmemiş olduğu bu eserin Emir Süleyman'a takdim edilmiş olduğunu haber vermektedir.

Filhakika Cemşid ve Hurşid'in 806 tarihinde yazılışı, bu tarihlerde ise Ahmedî'nin Edirne'de Emir Süleyman'ın yanında bulunuşu ve eserin ileride göstereceğimiz bazı hususiyetleri, sanatkârın bu eserini de Emir Süleymana takdim etmiş olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

Ayrıca, Ahmedî, eserin başında :

*Hudâyâ sâyımı sen eyle meşkûr
Cemî'i aybdan kıl sözümü dūr
Bu dürc ü gevherûmi hoş beyân it
Cihanda Şâh âdına revan it
Bu Sultan kim bugün Darayî din dūr
Penah-ı şer ü Sultan ı zemîn dūr [1]*

gibi sözlerle eserini bir hükümdar adına yazdığını; ve :

*Bu dürc ki-anda derc itdüm cevâhîr
Mübârek eylegil Şâha iy Kadir
Dahî nesnem yoğıdı-ana muvafık
Bunı buldum pes ol dergâha lâıyk [3]*

gibi sözlerle de eserini bu hükümdara yakışır bir şekilde tertib ettiğini bildirmektedir.

Gene Cemşid ve Hurşid'in başında, eserini muvaffakiyetle yaza bilmesi için Tanrı'dan inayet dileyen şairin bir taraftan Nîzamî ve Selman gibi kendisine örnek olan meşhur İran şairlerinin eserlerinden de güzel bir eser meydana getirebilmek temennisi ehemmiyetle göze çarparken :

بکا اول نظم ورکل کم امامی بولمادی انی ناخود نظامی
کر اول بیش کنج دزدیسه بصدرنج بنم بو کوهروی ابله صدکنج
بکا اول خاطری ورکل که سلمان اکا ایرشمکا بولماد امکان [3]

ve böylelikle kendisinde Nîzamî ile, Selman ile boy ölçüşecek bir sanatçıının mevcudiyetini anlatırken; bir taraftan da :

بضاعت کرچه کم داکلدموفور ولی نه چاره المأمور معذور
نظامی برله سلمان طرزینه اوش بودفتر نظم اولدی درله خوش [4]

[1] *Cemşid ve Hurşid* : S. 75

[2] *Cemşid ve Hurşid* : S. 75

[3] *Cemşid ve Hurşid* : S. 79-b

[4] *Cemşid ve Hurşid* : S. 79/b.

mısralarile ve mütevazı bir delil ile - böyle bir eser yaymaya memur edildiği için - bu eserini de gene Nizamî ve Selman tarzında nazmettiğini söylediği görülmektedir.

Ahmedi'nin bu büyük mesnevisini Emir Süleyman namına yazmış olduğuna dair çok kuvvetli bir delil de, İskendername'sinde ekseriya içki ve şarab aleyhinde bulunan şairin, bu eserde şaraptan ve şarap meclislerinden adeta büyük bir sitayişle bahsedişidir. Emir Süleyman'ın içkiye çok düşkün ve içki meclislerini çok seven bir hükümdar olduğu göz önünde tutulursa, Ahmedi'nin meselâ:

*Şer'atde harâm oldu bu bâde
Velikin varur anşuz 'ömr bâde
Koma 'ömrünî sen kim ola ol bâd
Oturma bâde iç 'ömrünü it şâd*

gibi mısraları veya:

«Bahar yelleri esiyor. Her yere mis gibi nefesler yolluyor. Yeryüzünü Cennet yapıyor. Tabiatte her varlık dünyanın vefasızlığını anlıyor. Lâle bu yüzden kadehini elinden attı. Nergis bunun için tacını toprağa vurdu.

Sen ki bunların hâlini görüyorsun. Ömrünü ganimet bil. Bu ömrü rüzgâre verme Mademki dünyanın işini anladın, şarab içki ebedî zevk ondadır. Kadeh elinde. sakî karşında olsun. Birkaç «zarîf»i de kendine arkadaş al. Böylelikle ömrünün sonbaharı olmasın.

Bazan Mecnun ile Leylâyı, bazan Şirin ile Perviz'i, bazan da Ferhad'ı an... Ve vaktini hoş geçir.

gibi sözleri, tanıştığı hükümdarlar arasında en çok Emir Süleymana takdim edilecek bir esere yazabileceği çok tabiidir.

Ahmedi, Cemşid ve Hurşid'inin در سبب تألیف و نظم کتّاب جمشید و خرشید bahsinde:

*Bana birgün Şehinşâhı memâlik
Kim oldürür yedi iklimi mâlik
Feridun âyet ü Hurşid râyet
Sipihri saltanat Cemşid i- devlet*

mısralarıyla başlayarak medhetdiği hükümdarın aynı zamanda kendisine şu sözleri de söylediğini kaydediyor, ki gerek Hükümdarın gerek te san'atkârın zevk ve düşüncelerini; yenilik ve ilerilik istekdiklerini gösterdikleri için epey mühimdirler:

*Bizimcün düzesin bir hûb defter
Ki-ola ma'nî vü lafzı şîr ü şekker*

[1] Ki ola: vezne uymak için kola şeklinde okunmalıdır.

*Kitabî ki-adıdur Cemşid ü Hurşid
 Bu dilce ayıdasın iy Cemşid
 İdesin 'ışk hâlin eyle ruşen¹
 Kim ola cân ü dil anunla gülşen
 Düzesın anı eyle hûb u mevzun
 Ki-ola Leylî anun' ışkında Mecnun
 Kûhen efsanedür Destan-ı Husrev
 Aduma tâze itgil sikke i nev*

Ve Ahmedî, kendisine, birer eski efsane olan Husrev ve Şirin yahud Leylâ ve Mecnun kıssalarından ayrı yeni bir hikâye yazmasını emreden bu hükümdârın bu büyük emrini başarabilmek için bolca sermayesi olmakla beraber; memur olduğu için mazur da olacağını düşünerek bu işe giriştiğini anlatmaktadır.

Böylelikle bu zevk ve sanat âşinalığı meziyetlerini bizim Emir Süleyman lehine kaydetmemiz lâzım geliyor.

Halbuki bugün elimizde bulunan Cemşid ve Hurşid mesnevîsinin tek yazmasındaki bir çok başlıklar ve bazı beyitler, bu eserin Âlînin söylediği ve bizim düşündüğümüz gibi Emir Süleyman namına değil, Sultan Mehmed namına yazılmış olduğunu göstermektedirler.

Filhakika kitabın 77/b ve 78/a sahifelerinde birkaç defa tekerrür eden *سلطان محمد* başlıkları bulunmaktadır. Gerçi bu başlıkların altında Sultan Mehmet den başka bir hükümdar için de söylenebilecek ve mutlaka Sultan Mehmed'e ait oldukları isbat edilemeyecek olan harcı âlem, medhiye kılıklı ve gazel şeklinde bazı parçalar görülmektedir.

Böyle olunca bu *سلطان محمد* başlıklarının esere sonradan ve bir başkası tarafından yanlışlıkla konulmuş olduğuna ihtimal verilebilir.

Halbuki gene S. 77/b de Ebyatı- Mesnevî serlâvhası altındaki onsekiz beyitlik bir parça böyle bir ihtimalin mevcut olmadığını bize açıkça göstermektedir. Çünkü bu parçada, bizzat Ahmedî, medhettiği hükümdarın adının Sultan Mehmed olduğunu bu adı defalarca anarak söylemektedir:

*Sikender râyet ü Cemşid şevket
 Feridun devlet ü Hurşid tal'at
 Sipih-r-i memleket Sultan Muhammed
 Hizebr-i ma'dilet Sultan Muhammed
 Kılıcına anun arslan zebundur
 E'âdî heybetinden sernigündür
 Anunla baht-ı devlet hemnişindür
 Sa'adet yâver ü nusret karin dūr*

[1] Eyle=öyle.

*Çü in'âm ı sa'âdet nâm oldu
İki kişi Muhammed nâm oldu
Birisinde itdi Hak hatm-i risâlet
Birisinde dahi hatm-i iyâlet
Birisi küfürden din itdi âzâd
Birisi 'adlile mülk itdi âbâd*

Görülüyor ki şu küçük karşılaştırma, bizi tıpkı İskendername de olduğu gibi Bu ikinci eserin de hangi hükümdar namına yazılmış olduğu meselesi üzerinde tereddüde düşürecek bir cephe arz etmektedir.

Fakat İskendername müellifinin herhanki bir hükümdar için yazılmış olan bir eseri, herhangi başka bir hükümdara takdim etmek şeklindeki hareketlerine alışık bulunduğumuz için Cemşid ve Hurşid hakkındaki tereddüdümüz uzun sürmeyecektir.

Ahmedi, yukarıda izzah ettiğimiz gibi bu ikinci büyük mesnevisini, doğrudan doğruya Emir Süleyman'ın arzusu üzerine ve onun namına 806 tarihinde yazmış ve şüphesiz Emir Süleyman'a takdim de etmiştir. Fakat Süleyman'ın 1410 daki ölümünden sonra şair nasıl Mehmet I namına bir kaside hazırlamışsa ¹ tıpkı bunun gibi Süleyman namına yazılmış olan Cemşid ve Hurşid i de (İhtimal, hem yaşının ilerlemiş olması hem de zamanının kıtlığı dolayısıyla Mehmet I için yeni bir eser yazmak imkânını bulamadığından) eserin başına ilâve ettiği bu birkaç parça ile Mehmet I e takdim etmiş veya takdim etmek için hazırlamıştır.

İşte Âlî nin Emir Süleyman için yazılmış olduğunu çok haklı ve doğru olarak haber verdiği Cemşid ve Hurşidin baş tarafında bizim «Der medh-i Sultan Muhammed» başlıkları görmeliğimiz bu sebepten ileri gelmektedir.

Gerçi Cemşid ve Hurşid in bir yerinde daha Ahmedî bize bu eserin Emir Süleyman'dan sonra yazıldığını veya üzerinde yeniden işlendiğini düşündürecek bir malûmat daha vermektedir. Cemşid ve Hurşid, Verak 76/b. de: dünyanın vefasızlığından acı acı bahseden müellif, şu sözlerle Emir Süleyman'ın arkasından da yandığını açıkça söylemektedir:

*Kanı Dârâb ü Dârâ vü Skender
Kanı Keyhusrev ü Kısra vü Sencer
Kanı Cingiz Kanı Ergun ü Gazân
Temûr u Bâyezid ü Mir Süleyman²
Kamustı gitdi irmedin murada
Bilesin kim beka yokdur burada*

* [1] Bakınız: Fuad Köprülü . Anadoluda Türk dili ve edebiyatının tekâmülü. Yeni Türk mecmuası, Sayı. 4, S. 291.

[2] Buradaki Süleyman; Sülman şeklinde harekelenmiştir.

فلك يبره كورون توري
 قنلادی آیان مار موری

Selâmet bulmadı andan Mir Süleyman ¹
Ki olidi penah-ı her müsülman

Fakat bu mısraların da esere Sultan Muhammed hakkındaki mısralar gibi, sonradan katılmış olması akla çok daha uygun gelmektediri

Esasen Ahmedînin çok sarîh olarak bildirdiği; Cemşid ve Hurşid'in yazıldığı 806 tarihinde Mehmet 1, in henüz hükümdar olmamış bulunması bu hakikatı kuvvetle isbata kâfi gelmekte ve bu mesele üzerinde en ufak bir şüphe bırakmamaktadır.

CEMŞİD ve HURŞİD'in Mevzuu ve hulâsası

Bir vakitler, Çin'de, bilgili ve her işde kudretli bir sultan vardı. Halka adalet ile muamele eder, Memleketi îmar ederdi. Öyleki yurdu her cihetten «cennetâbad» olmuştu. Bu yurtda kurt ile koyun, arslan ile ceylân bir yerde olup geçinebiliyorlardı.

Askeri çoktu. Memleketi mâmurdu ve halkı, kendisine, «Şahı Fağfur» diyorlardı^[2].

Bu sultanın Cemşid isimli bir oğlu vardı ki, ona Ay ile Cüneş bile âşıktı. Güzel ve kahraman bir gençti. Güzel, doğru ve kuvvetli söz söylemesini bilir, hikmet ve kitabet ilimleri ile meşgûl olurdu.

Bu şehzade mey içmesini ve ney dinlemesini de severdi. Filhakika gençlikte, mey ve ney, can tazeliyen şeylerdir:

Seri'atte haram oldu bu bâde
Ve lîkin varur ansız 'ömr bâde
Koma 'ömrüni sen kim ola ol bâd
Oturma bâde 'iç ömrüni it şâd

Bigün, Cemşid bahar olduğunu gördü: Lâle bahçeleri, la'llerle süsleniyor, dikenlerden güller bitiyor, dünya bülbül sesleriyle doluyordu. Cemşid, bağa gitmek, şarab içmek ve keyiflenmek istedi. Ona taze bir gül bahçesi buldular. Burada, gül var, bülbül var, menekşe, lâle var, ney ve mey vardı. Bir tarafta yanık türküler söyleniyor, bir tarafta renkli ve güldürücü hikâyeler anlatılıyordu.

Buraya gittiler. Gece, sabaha kadar âlem yapıldı. Herkesleri serhoş eden şarab Cemşid'e de dokundu ve onu uyuttu.

[1] Buradaki Süleyman da Selman şeklinde harekelidir.

[2] Fağfur: Çin imparatorlarına verilen unvandır.

Rüyasında bir gülistan gördü. Taze güller açan, güzel kuşlar öten bu bahçe de büyük bir Kasr vardı. Bu köşkün kulesinde de ay gibi güzel bir kız vardı. Yanakları, Güneşin ergavan rengini aldığı zamanı gibi idi. Saçları güzel, gözleri füsunkârdı.

*Gözi bir âhu amma şîr efken
Teni nesrin idi yanağı gülşen*

Cemşid bu kıızı görünce gönülden âşık oldu. Uykudan ağılıyarak uyan-
dı, lâle gibi kan, yaşa boyandı.

İşitmişti ki Rum diyarında bir kız vardır. Dünyada bir eşi daha olmı-
yan bu kız Rum Kayserinin kızıdır. Cemşid, kendi kendine, düşde gör-
düğüm bu kız, eteğine toz çıkarmıyacak kadar nâzla büyütülmüş olan bu
Rum kıızı olacaktır, dedi.

Etrafındaki kullar ve cariyeler Şehzadeyi böyle karmakarışık görünce,
ona sordular; Rüyada ne gördün, dediler, bize haber ver, ki «Muabbir»
rüyayı yorsun. Şehzade onlara « — derdim büyüktür, nasıl anlatayım ? »
dedi.

*Dedi kim düşde gördüm sûret i cân
Gerekdür kim ola ol râz pinhan*

Dedilerki: — Kendini topla! Bu tac, bu taht senindir.

Dedi ki: — Baht beni öyle bir derde düşürdü ki, gözüme tac ve taht
görünmüyor.

— Aklını başına topla dediler.

— Âşkın aklı olur mu ? dedi.

Velhasıl derdine çare bulamadılar. Cemşid bağdan ayrılıp Sarayına
döndü. Sevgilisinin, kaşını, gözünü, dudaklarını, saçını andı: Görünmiye-
cek kadar küçük bir ağız.. âbıhayatı susatan dudaklar, fesleyeni hayrete
düşüren saçlar.. Hârutı mat edecek kadar füsunlu gözler. [1]

Cemşid, bunları hatırlıyarak ağlıyordu. Nihayet, birisi, «Onu bu
hale koyan, şaraptır. İlâcı da gene şarap olabilir. Verin, içsin!» dedi.

Verdiler. Cemşid, elindeki şaraba kanlı yaşlar katarak içti.

Sabâ yeli eserken şehzadenin bu halini gördü. Bütün çiçeklere haber
götürdü. Gül, bülbül, menekşe, lâle, nerkis, serv, süsen hepsi birer birer
geldiler. Şehzade ile konuştular, derdini sordular, öğütler verdiler. Şeh-
zade, onlara aşkının coşkunuğu ile hep aynı cevabı verdi: Bu aşk büyük
bir aşktı. Nasihat faydasızdı.

[1] Harut: Babil kuyusunda asılı olan iki melekten birisi.

Nitekim hemen ertesi sabah Şehzade bir köşeye çekilerek adamlarını yanından uzaklaştırdı. Tacını ve tahtını da terketti.

Bunu görenler, koşup Fağfur'a haber verdiler :

« — Şehzadenin halini bil, tac ve taht kaygusu düşünmüyor, gece gündüz ağlıyor, Mecnun'a Ferhad'a döndü; dediler.

Fağfur, bu habere çok üzüldü. Hemen saraya koşup, Cemşid'in annesi Hümayun'u buldu. Gidip, çocuğumuzun halini görelim, dedi. Atlara bindiler. İki günde Cemşid'in bulunduğu diyara vardılar.

Annesi, oğluna yalvardı: Dünyadaki biricik saadeti Cemşid'di. Onu emzirmiş, büyüttmüştü. Cemşid'in yüzü Hümayun'un baharı idi, her şeyi o idi.

Fakat Şehzade, derdinin dermanı olmadığını söylüyor, Annesini, babasının ellerine ayaklarına sarılarak ağlıyordu.

Fağfur, anladı ki, bu derdin sahiden çaresi olmayacak. Bn aşkı bir başka aşk ile gidermek istedi. Yurdunun bütün güzellerini bir araya toplattı. Fağfur ile Cemşid, güzel bir kasr da oturdular, ve bu toplatılan güzellerin hepsi birer birer getirilip karşılardan geçirildi. Fakat şehzadenin gönlü, bunların hiç birisi ile alâkalanmadı.

Bahar yelleri esiyor. Her yere mis gibi nefesler yollıyor. Yeryüzünü Cennet yapıyor. Tabiatte her varlık, dünyanın vefasızlığını anlıyor. Lâle bu yüzden kadehini elinden attı. Nergis bunun için tacını toprağa vurdu.

Sen ki bunların hâlini görüyorsun. Ömrünü ganimet bil. Bu ömrü rüzgâre verme. Madem ki dünyanın işini anladın, Şarab iç ki edebî zevk ondadır.

Şehzadenin bir bazargânı vardı ki baştan başa Dünyayı gezmiş, görmüştü. Aynı zamanda usta bir ressamdı :

*Perinün görmeden nakşın yazardı
Kalemle şekli mânî yi düzerdi*

İsmi Mihrabdı. Cemşid, derdine çare bulmak emeliyle Mihrabı yanına çağırttı. Mihrab,

Evet, dedi, Dünyada türlü nakışlar, türlü güzellikler vardır. Ve bunlar birbirlerine benzemezler. Nasıl ki görünüşü çok güzel olan lâle de Gül'ün kokusu yoktur. Bunların hepsi başka başka güzeldirler.

Ve Dünyadaki her iklimin ahvalini bilen Mihrab, ilâve etti:

Rum Kayserinin bir kızı olduğunu biliyorum. İsmi de Hurşid dir. Ve hakikaten gördüğüm güzeller içinde bir inci danesi gibi güzel olanı O dur.

*Hilâl ile kaşı ider muhazât
İder ol bir ruh ile bin şehi mat*

Ve Mihrab, Dünyayı gezerken Rûm a' da uğradığını; Cennet gibi bir kasr da bu kızı gördüğünü; Ona, yanında taşıdığı kıymetli taşları, kumaşları gösterdiğini; kızın bunları çok beğenerek değerlerini sorduğunu, Fakat-Mihrab bir anda bu güzel kıza vurulduğu için:

La'lin, yakut ve inci nin onun ayaklarına saçılacak şeyler olduğunu söyleyerek; Çin dibasının, veya atlasın onun teni yanında hiç bir kıymet ifade edemeyeceğini anlatarak ayaklarına döktüğü mallara bedel isteyemediğini nakletti. Ki, kız bu sözlerden çok hoşlanmıştı.

Mihrab, bu kızın resmini yapabileceğini de söyledi Cemşid, e kızın resmini yaptı ki, Şehzade, rüyasında gördüğü kızın bu kız olduğuna bir kat daha inandı. Ve:

*Budürür ol düşde gördüğüm gülistanım benim
Budürür ol gözi nergis zülfi reyhanım benim
Düşde gördüğümde olmadım hemin aşık buna
Kim ezeldendir bununla ahd ü peymanın benim*

betitleriyle başlayan bir gazel söyledi.

Cemşid, Rum'a gitmek istiyordu. Mihrab'a babasından izin isteyeceğini, ve onun kendisine mahrem ve müşavir olmasını söyledi. Mihrab, bu yolda kendisine yoldaş olursa, Cemşid, bu uğurda bir çok hazineler harcamaktan çekinmiyecekti. Fakat, Mihrab, «Bu yol uzaktır ve tuzak doludur. Seyyahat, güç ve korkuludur. En iyisi babana söyle, bir çok hazineler vererek bu kızı Rum Kayserinden istesin» dedi. Bu cevab, Cemşid, e hoş görünmemişti. O, âşıkı. Sevgilisi için ıstırap çekmeği ve tehlikeli yollar aşarak ona varmağı, büyük aşkına daha uygun görüyordu. Mihrab, ona, «Ben zaten seni denemek itiyordum, mademki bu, böyle bir aşktır, O halde atandan izin al. Ben sana her yolda kul, köle olurum. dedi. Cemşid bu kararını babasına söyledi. Fakat Fağfur onu iyi karşılamadı:— Bu Hata mülkü sana ne fenalık etti? Niçin tac ve tahtını; ana ve babanı bırakıp, memleket işini koyub, gayre gidiyorsun? dedi.

O zaman Cemşid, anasına başvurdu: Gerçi Hata'yı terk etmek hatadır. Fakat neyleyeyim, ki «Rum» da benim derdime devadır dedi. Ve eğer oraya gönderilmezse, kendisine kıyacağını acı acı anlattı.

Hümayun, ağlıyarak bunları Fağfur'a haber verdi Fağfur, da Mihrab'a danıştı O da bu işe başka bir çare olamayacağını; En iyisi bir an önce Şehzadeye izin verilmesini söyledi.

Çin hükümdarı; Gönlü razı olmamakla beraber; Cemşid, e müsaade etti. Yanına on adet kudretli insanla bir çok hazineler verdiler, onbin kişilik te, yaman yay çeken ve yavuz kılıç sallıyan askerlerden mürekkep bir tayfa kattılar.

*Hümâgun gözlerinden öpdi anun
Dedi kim ey dil-ü cânı ananun
Dahı gözüm göre mi sini yarab
Yehud bulamısın sin bini yarab
Gülidin besledün kanımla sini
Yıl aldı vü kodı bî berk bini [1]*

Cemşid, gönlünde ve dilinde yalnız Hurşid olduğu halde, böylece Rum'a yürüdü. Büyük bir aşk ve şevk ile gidiyordu, ki bir an karşlarına iki yol ağzı çıktı, Cemşid Mihraba'a bunların hangisinden gidileceğini sordu. Mihrab:

— Ey Şah.. Sağdaki yol Rum'a gider. Ve bir yıl içinde Seni Rum'a götürür. Güzel bir yoldur. Bu yolda insan yüzü görülür ve emniyetle gidilebilir. Soldaki yol da, Rum'a gider. Hem daha yakındır. Üç ayda menzile varılabilir. Fakat burada insan namına hiç kimse yoktur. Başdan sona, orman, kaplan, ejdeha ve dev ile dolu susuz bir yoldur. Öyle ki bu yola giren canını çok zor kurtarabilir. Bu yoldan vaz geçmek hayırlıdır. dedi.

Fakat Cemşid'de sabır kalmadığı için kötü fakat yakın yolu tercih etti. Yedi gün gittiler. Sekizinci günü bir yerde durdular. Çok güzel bir yerdi. Abıhayat gibi bir su akıyordu. Şehzade uzaktan bir gülistan gördü. Bahçenin duvarına yaklaştı. Bir de baktı ki, nur gibi bir çeşme akıyor. Çeşmenin suyu içine gül gibi bir kız oturmuş,

*Eliyile saçıcak başına su
Kamer üstine dökilirdi lü, lü*

Bir aralık :

*Tenin örtüdi saçıyla ol yüzi gün
Nitekim gicolıycak örtilür gün [2]*

Şehzade kızın tenine ve saçına hayran kaldı. Gördüğünü Mihrab'a anlattı. Mihrab, burası, «Periler diyarı» dır, dedi.

Ve ilâve etti: - Buranın Şehriyari, Hurizâd isimli çok güzel bir peri kızıdır. Fakat perilerle hoş geçinmek lâzımdır. Onlar, güzel kokudan hoşlanırlar. Misk, Anber yakalım, dedi.

Hemen bir içki meclisi kurdular, miskler, anberler yaktılar. Periler Şehriyari Hurizâd hemen bu kokuyu aldı. Bir ağaç üstüne Pîrûze'den bir taht kurarak [3] çıkıp, bunları seyretti. Ve Cemşid'i görünce akli başından gitti. Sudan ve topraktan yaratıldığına inanmadığı bu şehzade

[1] Sini : Seni, Bini : Beni.

[2] Gicolıycak : Vezin icabı böyle okunacaktır. Aslı : Gice olıycak dır.

[3] Pîrûze : Firuze. Gök renkli ve kıymetli bir nevi yüzük taşı.

nin, candan ve gönülden yaratılmış olacağını söyledi, ve ona gene candan ve gönülden âşık oldu.

Hurizâd'ın Nâzperverd isimli bir veziri vardı. Onu, bu gelenlerin yanına gönderdi. Nâzperverd. Şehzadeye : - Hoş geldiniz, Ama ne-
renin padişahısınız. Bilelim de elimizden gelen hizmeti yapalım, dedi.

Cemşid onu ikramlarla karşıladı. Türlü nezaketler gösterdi. Okadar ki Nâzperverd saraya döndüğü zaman, Cemşid'in bir insan değil, bir melek olabileceğini, okadar güzel ve güzel huylu olduğunu söyledi.

Nâzperverd gidince, şehzade Mihraba, bu vaziyet karşısında ne yapılacağını sordu. Mihrab; - Onların yanına gidelim, hoş geçinelim. Belki de bize yardımları olur, dedi. Tekrar gece olunca çok zengin ve süslü bir saraya vardılar. Periler hükümdarı ile insanlar Şehzadesi bir araya geldiler. Şehzade, Hurizâd'a sırrını açtı. Periler Şehriyari, ona, bu yapacağı işin çok güç olacağını söyledi: Yol, zorlu idi. Bazan dev ile, bazan ejdeha ile bazan cadı ile karşılaşmak vardı, Bunlarla vuruşmak iycab edecekti. Geri dönmek, daha hayırlı idi.

Fakat Şehzade; ömrü vefa ederse, bunların hepsi ile çarpışmaktan çekinmiyordu. Hurizâd anladı ki bu fedakâr bir âşıktır. Daha fazla söylemedi. Emretti şarab getirdiler. Yeme, içme oldu. Bu arada, Hurizâdın adamlarından «Şekerbânü» da Ahmedi'nin :

Sen niredeki gülerisen neubehar olur.

Ben niredeki ağlariscm lâlezâr olur.

Matla'lı gazelini okudu.

Nihayet Periler Şehriyari, İnsanlar Şehzadesine : - Elini bana ver, Kardeş olalım, dedi. Ve ona saçından üç tel verdi : - Ne zaman bir müşkilin olursa, bunlardan birisini ateşte yak, ben kokusunu duyar ve sana yardıma koşarım, dedi.

.

Cemşid ve askerleri yola koyuldular. Artık ne insan, ne de bir başka hayat vardı. Gidegide bir dağa geldiler ki, hep taşlık ve kayalıktı. Mihrab, bunun adı «Sukaylâ [1]» dır. Belâlı bir dağdır. Bu dağda kuş bile uçamaz. Ejdeha ile Dev'in yeri burasıdır, dedi. Bu sırada uzaktan bir tel göründü. Ucunda iki meş'al yanıyor, vücudundan dumanlar çıkıyordu. Bu ejdeha idi. İki meş'al de onun gözleri idi. Mihrab, geri dönelim; dedi. Şehzade razı olmadı. Ejdeha ile karşılaştı. Kılıcı ile onu öldürmeğe muvafak oldu. Zaten, Şah da bu demekti. Bir millete baş olmak için, kahraman olmak, ve düşman yüreğine de baş olmak gerektir.

Yedi gün daha gittiler. Bir büyük şehire vardılar ki, duvarları «Pûlâd»

[1] سقيا

dandı. Mihrab, burada «Dev» in oturduğunu, söyledi : - Bu müthiş bir mah-lûktur. Onun elinden kurtulmak imkânsızdır. Buradan gizli ve sessiz geçelim, dedi. Fakat Şehzade: Er odur ki erlik ile iş bitirir, diyordu. «Sûrnây» ı vursunlar diye emretti Nefir'ler, Kûs'lar çalındı. Nihayet dev ile Şehzade karşılaştılar, Dev, minare boyunda idi. Fakat Cemşid onun bacaklarına doğru salladığı bir kılıçla onu yuvarlayıverdi. Dev, öldürüldü. Askerleri de kaçtılar.

Yedi gün daha gittiler. Ve nihayet Rum diyarının sahillerine eriştiler. Buralarda Saraylar, bağlar, bûstanlar vardı. Ancak Kayserin oturduğu şehire varmak için gemiler bulmak ve deryayı geçmek lâzım geliyordu. İki yüz gemi bulundu. Şehzadenin gemisi, Altunlar ve ipekli kumaşlarla süslenmişti. Cemşid, bu gemiye, yanına hiçbir adamını almaksızın girdi. Böylece, bir ay deniz üstünde gidildi. Fakat karanlık bir gece yarısında müthiş bir fırtına koptu. Dağ gibi dalgalar belirdi. Gemilerin içi feryadlarla doldu. Rüzgâr azdıkça azdı. Sanki zırhlar, cevşenler giyerek ve köpürerek şehzadenin gemisine hücum eden deniz de Cemşid'e düşman olmuştu. Dalgalar birbiri ardınca geliyor, önlerine girdablar açılıyor, helâk olmak için sebebler birleşiyordu.

Nihayet gemi parçalandı. Ve Şehzade bir tahta pârçasıyla su üzerinde kaldı. Taht elden gitmiş yerine bir tahta parçası kalmıştı. Dalgalar ve rüzgâr bu tahta parçasını üç gün su üzerinde yüzdürdüler. Ve sonunda Şehzadeyi bir sahile attılar.

Cemşid kendini korkunç bir ormanın kenarında buldu. Bu öyle bir ormandı ki içinde insan değil, karınca ve yılan yürüyemezdi. Her taraf dikenlikti. Fakat gene bu ormanın, şeker gibi incirleri, yar dudağı gibi narları, yar çenesi gibi elmaları vardı. Bunlar Şehzadenin yiyeceği oldular.

Cemşid, denize çıkarken bir gemide yalnızca oturmuş ve başına bu haller gelmişti. Halbuki öteki gemilerin hepsi kurtulmuşlardı. Zaten insanın kazadan belâdan kendini koruması imkânsızdır.

Şehzadenin etrafını, arslanlar, kaplanlar, yılanlar almıştı. Bu anda ak-lına Hürizad'ın saçları geldi. Saçların bir telini ateşte yaktı. Periler Şehriyari kokuyu alır almaz veziri Nazperverd'i Cemşidin imdadına gönderdi. Nazperverd Şehzadeyi kurtardı. Ona bir yol gösterdi : - Buradan git, Hurşid'e erişirsin dedi. Cemşid, gece gündüz yayan yürüdü.

Nigârının saçı gibi perişan

Yürürdi erte gice zâr ü hayran

Nihayet Kayserin Kaşına erişti. Fakat burada kendusini tanıyacak tek kimse yoktu. Tam o sıralarda, Hümayun'un gönderdiği zengin bir Çin ker-vanı geldi. Bir taraftan da denizden kurtulan kendi adamları ve askerleri geldiler. Ve Cemşid'i sağ buldukları için Allaha şükür ettiler.

Bir gün Şehzade, Bazargân kılığına girerek, saraya gitti, kayseri bir çok kıymetli taşlar götürdü. Kayser ondan, Çin hakkında malûmat istedi. Cemşid :

Çin de üçyüz altmış şehir vardır ki hepsi de zengin ve muteberdirler. Her şehrin ilinde üçerbin köy vardır. Malları, Hata miski ile ibrişimdir.

Ve orada on milyon da kemankeş Türk askeri vardır. Ki oklarının ucundan ateş çıkar, dedi :

*Var anda bin tümen Türk-i kemankeş
Ki çıkar okı peykânından âteş*

Sonra ilâve etti : Orada Fağfur unvanlı bir hükümdar vardır Ve :

*Hitanın bir metai hûblardur
Kamunun dudağı la'l ü dişi dür
Kamusunun sözi şekker, yüzi gül
Gözi nergis dürür ü saçı sünbül*

Kayser bu bazargân kılıklı gencin sözlerine aşık oldu. Onu bir bazargân-dan çok bir Şehzadeye benzetti. Bu hâl, bu tavır bu edeb bir tacirde olamazdı. Kayser, ona çok ihtiram etti. Ona ziyafetler hazırlattı. Kısa bir zamanda bütün Rum diyarı, Cemşid'in şöhretiyle doldu. Herkesler ona kulaktan âşık oldu.

Cemşid bir gün Kayserin sarayına bakarken, kasrın, «Burcu Cevza» adı verilen kulesinde Hurşid i gördü ve âh edip, yandı,

Hurşid'in gülistan seyrine çıktığı bir gündü. Her dalında kumru ve bülbül öten, bir bağçede, her tarafından sular akan bir havuzla süslenmiş, cennet gibi bir yerde, Hurşid bir saz ve şarab meclisi kurmuştu. Bir taraftan câm yürüyor, bir taraftan Hurşid'in yüzü al al oluyor, bir taraftan saz çalınıyordu.

O gün Mihrab; daha önceleri de yaptığı gibi; yanına birçok kıymetli eşya alarak, Hurşid'i görmeğe gitmişti,

Hurşid, Mihraba : Gel ey satıcı başı, gene neler getirdin görelim. Dedi. Mihrab, getirdiği eşyanın kendisine âit olmadığını, bunların asıl sahibi olan efendisinin onları açabileceğini söyledi.

Mihrabı adım adım takib eden Cemşid, Hurşid'in kendisini çağıracağını anlayarak, onların yanına yaklaştı. Ve çok kıymetli birkaç taş çıkarak, onları Hurşid'e hediye etti. Fakat tam bu sırada yüzünü görebilmek için okadar ıstıraplar çekmiş olduğu sevgilisinin karşısında bulunduğunu hatırladı. Bu saadet Cemşidi kendinden geçirdi. Şehzade yere düştü. Her kesler onun etrafına üşüştiler. Yüzünü gül suyu ile yıkadılar. Ve Hurşid, Cemşid'in bu haline ağlamaya başladı :

*İki nergisden oldem dökdi jâle
 Gülâb itdi semen berke isâle
 Kalub Hurşid gönlü pâý der gil
 Çü zerre âşık oldu ana besad dil*

Şimdi Hurşid de, Cemşide âşık olmuştu. O zaman Cemşid'in dimağına Hurşid'in kokusu erişdi. Bu koku Şehzadeyi ayıltı:

*Dirildür canları kokûsı yârın
 Dilündür rahatı vashı nigârun*

Cemşid, Hurşid'i tekrar görünce tecelliye maruz kalan «Tur» gibi yeniden perişan oldu.

Hurşid, oradan uzaklaştığı, ve Cemşid, iniltileriyle yalnız kaldığı zaman, Mihrab; Bu feryatlardan sana ne fayda olacak dedi:

*Tecellî oduna katlanmadı dağ
 Sen andan nicesi kurtulasın sağ*

diyerek, ona sabır ve metanet tavsiye etti. Ve çok nasihatler verdi.

Ertesi sabah, Cemşid, Hurşid'e iki mücevher kutusu gönderdi. Bunları kabul etsin diye rica etti.

Hurşid: Bu taşlar, ateşden mi yapılmıştır? Çünkü bunlar topraktan çıkmaz. diyerek «Gülberk» isimli hizmetcisini çağırdı. Bazargâna, bunların karşılığı ne olacaktır? Diye sor! Dedi.

Cemşid: Bunların hepsi onun yoluna feda edilmek içindir. Daha yanımda onun yoluna saçılacak ne cevherler vardır. Sağlığından başka bir şey istemiyorum. Dedi.

Gülberk, geri döndü. Hurşid'e hiç karşılıksız, bu kadar mücevher saçan adama karşı duyduğu büyük hayretleri söyledi:

— Onun kendisi de bir güherdir, Çarh ve eflâk onun bir benzerini görmemiştir. Dedi.

Bir gece Cemşid, «Şem'» ile konuştu. Onunla, aşk ve yanmak bahisleri üzerinde karşılıklı müşa'are ettiler. Gazeller söylediler.

Sabahleyin, Cemşid gene saraya gitti. Hurşidin saray kızlarından Şekker, Şehnaz ile Erganun saz'a: — Sizin ki güzel sözleriniz ve yanık sesleriniz çokdandır, benim gönlümü okşıyor. Sizde ki beni anlayan bir hâl var. Benim derdimi ve ıztırabımı da cânâna siz anlatın. Dedi.

Bağda: Hurşid bir gül dibine oturdu. Cemşidi de yanına çağırdı. Hurşidin saray kızları ile birlikte bir meclis kuruldu. Önce Cemşid'in dilinden Şekker bir şiir söyledi. Sonra gene aynı dilden Erganun saz bir gazel okudu. Bunu da Nişat engiz'in bir gazeli takib etti.

Bunlar, o güzel sözlerdi ki, Serv âzâd bu sözlerden cûşa gelip, raksa başladı. Çemen kuşları bunları işidip feryad ettiler.

*Nişat u kâmuranlık etdi Hurşid
Zer ü gevher feşanlık etdi Cemşid*

Sonra Nişat engiz'e yeniden bir şiir okumasını söylediler. O da udunun kulağını burdu. Ve Hurşid ağzından şu şiiri okudu:

*Sabâ Mesîh-dem olub behârdan bu gece
Hitâya benzedi gülşen nigârdan bu gece
Müzeyyen oldı riyahîn bezendi bağı çemen
Meğer ki bağa haber geldi yârdan bu gece
Ne dilnüvâz göründü vü hem ne cân efrûz
Murada irdi gönül rûzgârdan bu gece*

Ve bu gece böylece devam ederken Cemşid ile Hurşid ikisi de sermest olarak birbirlerinden ayrıldılar.

Sonra Hurşid, «Erganun» u çağırdı: Bu tacir kimdir, neredendir? diye sordu, ki daima gevher saçıyor, hâli perişandır. Ve sanki başında bir başka iş vardır. Erganun saz, bütün bu sùallere cevap veremedi. O sırada yanlarına Şehnaz geldi. Ona sordular. O da:

*Dedi bil, ki bunu 'aynelyakîn dir
Ki nur-ı dide-i Eağfur ı Çin dir.
Melik dir bî gerân şehr ü diyarı
Hita vü Çin ü Maçin Şehriyarı.*

dır. Seni rüyasında gördü. Âşık oldu. Senin için belâ ateşine can attı. Senin için Ejdehayı öldürdü. Devle savaştı. Kendisini deryalarda garketti. Nihayet buraya geldi.

*Hikâyet bu dūrür ey 'ayn-ı rahmet
Gerek lûtf it gerekse eyle zahmet*

Hurşid, artık Cemşid'i unutamaz olmuştu. Nihayet birgün gene Cemşidi bezmine çağırdı. İçinde Kevserden daha güzel bir su akan mermer bir havuzun yanında idiler. Hurşid, Şehzadeye: — Ey şah sen ki benim için bu kadar zahmetlere katlandın. Elbette dilediğine saadetle kavuşacaksın. dedi.

Cemşid de ona bütün çektiği ıstıraıları ve bütün başından geçenleri anlattı. Ve : — Sen bana yardımcı ol. Dedi.

Fakat Felek ne zaman birbirini seven iki gönölü rahatça bir araya getirmişti? Nitekim Hurşid ile Cemşid arasındaki aşk, bu sık sık buluşmalar ve sevimler nihayet, Hurşidin annesi ve Kayserin karısı ve hazinedarı olan Efserin kulağına yetişti. Efser, kızının bir bazargânla seviştiğini işitince çok kızdı. Ona bir kahr yapmak istedi. Öyle bir kahr, ki bütün memleket bundan korksın.

Bu kızgınlıkla iki sevgilinin bir arada bulundukları ve Sâgar yürüttükleri bir anda onların üzerine gitti. Hurşid, bunu haber alınca Cemşid'e ortalıktan silinmesini söyledi.

Efser, Hurşidi bir kaleye hapsetti. Yanında Sekker Şehnaz ile Erganun saz bulunuyor, bir de Hurşidin dadısı bu kaleye girip çıkabiliyordu.

Hurşid durmaksızın gözyaşı döküyor ve Dadısına, Cemşid'in nice olduğunu soruyordu.

Cemşid, Hurşid'in hâlini görmüş, ümitsizliğe düşmüştü. Beli бүkүlmüş, divane olmuştu. Dağlara, sahralara atılmıştı. Vahşi hayvanlarla beraber yaşıyor. Ancak, dağ tepelerinden güneşin görüldüğü zamanlarda halini bu «Hurşid» e anlatıyordu.

Mihrab, bir ata binmiş dağı taşı arıyor, şehzadeyi bulmak için çabalıyor, göz yaşı döküyordu. Nihayet onu buldu. Ona birçok öğüdler verdi : «Çok nazlı büyütölmüşti. Koca bir diyarın şehzadesiydi. Halbuki ne belâlar çekmiş, ne korkunç maceralar geçirmişti. Netiycede maksad hasıl olmamıştı Ne çare vardı? bu sevdayı baştan çıkarmak gerekiyordu».

Fakat, Cemşid, âşık olana selâmet gerekmez. diyordu :

*Bu işden sanmagıl kim usanam ben
Kogil tâ âteş içinde yanam ben
Tenüm Tobrağ olıb alınsa iy merd
Gene hem yârdan yana gide gerd
Belâ yağmuru yağsa bâşa yüz yıl
Yüzüm döndürmeyen bu aşkdan bil*

Şehzadenin bu sözleri Mikrabı yeniden ağlattı. O zaman ona başka bir nasihat verdi : — Bari git, Kayserin kapısında hizmet et. Sende hizmetle itaat görürse belki sana yardım eder. Sende, kahramanlık, sehavet ve zekâ vardır. Bundan sonra bunlarla iş gör : dedi. Bu fikir, Cemşide hoş göründü. Ve dağlardan, sahralardan geri döndü.

Bu sıralarda Hata hükümdarı Fağfur'dan, Kayser'e manalı bir mektup gelmişti. Fağfur bu mektubunda : « Oğlumuz Rum'a varmış diye işittik, diyordu. O, ki bizim gözümüzün nurudur. Emirlik yapmak istemedi. Dünyayı gezmek, dolaşmak istedi. Fakat işittik, ki nice zamandır, Rum'da duruyor. Başka bir yere gitmek istemiyormuş. Bari onu himaye ediniz. Sizin hulluğunuzda bulunsun. Ben, ona sayısız servet veriyorum. »

Kayser mektubu alır almaz hemen Cemşid'i çağırttı. Ondan özür diledi. Seni tanıyamadık, kusurlarımız oldu. Fakat, baba diyarından bu kadar uzak kalmak doğru değildir. İstersen seni babanın yanına göndereyim, dedi.

Cemşid, nereye gidebilirdi ? Onun tabibi Rum'da idi. Bu teklife yanaşmadı, Kayserin kulluğunda kalmayı tercih etti. Kayser razı oldu, ve onu çok iyi tuttu. Cemşid, Kayserin sarayına Çin suvarilerini getirdi. Giyindi, kuşandı. Murassa elbiseler, silâhlarla süslendi. Cemşid, Kayserin yanında ve sarayında öyle hizmetler gördü ki, nihayet, Kayser'e vezir oldu. Kayser ona baba, Efser de ana oldular.

Bu arada Cemşid ile Hurşid, o taştan hisarda da buluşmak çarelerini bulmuşlardı. Fakat Mihrab, Cemşid'e, sevgilisini bu taş hisardan kurtarmak çarelerini aramak lâzım geldiğini hatırlattı : — Efser, altunu çok sever bu çare ile müşkülümüzü halledelim, dedi.

Mihrab ile Efser'in mülâkâtında söz Cemşide intikal edince ; Mihrab, Efserin Onun kim olduğunu sorması üzerine bütün bu olanları baştan sona kadar anlatıverdi. Bunun üzerine Efser çok utandı. Mihraba başka bir şeyler söyleyemedi. O kadar ki bu sükût Mihraba korkulu şeyler düşündürdü. Fakat, böyle olmadı. Efser Cemşidi yanına çağırttı. Onun için çok zengin ve eğlenceli bir meclis hazırlattı. Yemeler, içmeler, sazlar, sözler oldu. Bu arada Efser Cemşidin yüzüne baktı. Onda « Suret-i Ruh » u gördü. Ona : Memleket mi ? Şehir mi ? Tac mı ? Taht mı ? ne istersin, söyle vereyim, dedi. Fakat O hiç bir şey istemiyordu. Yalnız zindan içindekileri kurtarmasını diledi. Ve Hurşid, kurtarıldı.

Fakat tam bu sırada iki sevgilinin başına yeni bir belâ çıktı :

Şam hükümdarının oğlu Şadi, Şam askerlerini almış, Kayserden kızı Hurşid'i istemek için yola çıkmıştı. Kayserin emri ile, Rum diyarında Şadi'ye büyük bir istikbâl merasimi yapıldı. Şarab meclisleri kuruldu, yemeler içmeler oldu. Fakat Şadi şarab içmesini beceremedi. Çabuk sızdı. O kadar ki Kayserin ona uzattığı son bir kadehi içemedi. Bunu Cemşid işti. Ve bu hadiseyi bir uğur saydı.

Ertesi gün, Cemşid Kayserin yanına giderek dedi ki : — İşittim, ki Şehzade Şadi, iyi cirrit oynar, top vururmuş. Müsaade edin de bir meydana kendisiyle yarış yapalım.

*Bugün anınla meyâna varalım
Ele Çevgânlar alup top uralum*

Çünkü Şehzade Şadi sizin karşınızda serhoş olmuş, verdiğiniz şarabı içememiş, size karşı mahcup bir vaziyete düşmüştür. Belki burada göstereceği kahramanlıklarla, bu hacaletten kurtulur. dedi.

Bu müsabakayı, Kayserin yaptırdığı çok güzel bir kasırdan; bütün Rum ve Şam halkı ile birlikte; Efser ve Hurşid de seyrettiler.

Cemşid ile Şadi, ellerinde toplar, ciritler olduğu halde, ve at üzerinde yarıştılar. Fakat Şadi "bu yarış da kaybetti. Öyle ki Rum halkı kadar, Şam halkı da, Cemşidin kahramanlığına hayran olarak onu şiddetle alkışladılar.

Bu sıralarda bir gün Kayser, bir av eğlencesi yapmak istedi. Büyük bir törenle ava gidildi. Herkesin av peşinde koştuğu ve Kayserin yalnız kaldığı bir sırada, Rum hükümdarı birdenbire kendisini bir arslanın karşısında buldu.

Arslan Kayserin üzerine atılmağa hazırlanıyordu. Kurtulmak çaresi yoktu. O zaman Kayser, arslanın üzerine at sürdü. Ölürlen, onu da beraber öldürmek istiyordu. Fakat kılıcıyla arslanın başına vurmak isterken yuvarlanıverdi. Artık ölüm muhakkaktı. Ki o sırada Cemşid, uzaktan bu hadiseyi gördü. Şimşek hızıyla yayına bir ok yerleştirerek attı. Ve arslan, yüreğinden vurularak öldü.

Bu vaka Cemşid'in Kayser'e olan oğulluğunu perçinlemiş oldu.

Kayser sarayına döndüğü zaman, bütün bu olanları Efser'e ve Hurşid'e anlatarak dedi ki: — Gerçi Şadi ulu bir şehzadedir amma her hünlerde de piyadedir. Halbuki şehzade, hünerver olmazsa halka reis olamaz.

Ve Kayser, Şadi'nin kendisine gönderdiği vezire şu sözleri söyledi: — Eğer Şadi, Hurşid'i almak istiyorsa bana bir çok hazineler verdikten sonra, yanımda kalmayı ve bir daha Şam diyarını akla getirmeyi de göze almalıdır.

Şadi, bu şartı, Şam hükümdarı olan babasına haber vermek ve onun fikrini almak için müsaade istedi.

O zaman Kayser, Cemşid'i çağırarak; bu olanları anlattıktan sonra; — Gerçi Şadi'yi gönderdik. Fakat, babası, askeriyle bizim üzerimize yürüyecektir sanırım. Şam hükümdarının askeri çok, malı ve hazineleri boldur. Bu işin sonu ne olacaktır, bunu da bilemeyiz. dedi.

Cemşid, başını yere koydu. Ve: — Ey Şah; dedi, Ben senin yolunda feda olmaya hazırım. Fakat benim ve askerlerim karşısında Şam ordularının tutunabileceğini sanmıyorum.

İzin ver, ben de onların üzerine varayım. Şam şahı kim imiş göreyim, Ve Şam ilinin subhunu şâma erdireyim. dedi.

O zaman Kayser ile beraber Efser de karar verdi ki eğer, Cemşid, savaşı kazanırsa, Hurşid'i onun başına tac yapacaklardır.

Şadi, Şam'a gitmiş ve babasına olanları anlatmıştı. Şam padişahı olan Mihrac'ın on sekiz tane oğlu vardı, Fakat bunların içlerinde en ulusu ve en sevgilisi bu Şadi idi. Onun için Mihrac, askerlerini toplayarak ve önüne gelen il ve diyarı yakıp yıkarak Rum'a doğru yürümeye başladı.

Halep sahrasında eşi görülmemiş bir savaş oldu. Her yer gövde ve kan doldu. Netiyce de Mihrac yenilerek ve bütün mallarını silâhlarını bırakarak Irak'a kaçtı. Ve böylelikle Cemşid Şam iklimini de elde etmiş oldu.

Rum'da Cemşid'e büyük bir istikbâl merasimi yapıldı. Bütün Rum halkı Cemşid'e karşı çıktılar. Büyük eğlenceler yapıldı. Yemeler, içmeler oldu. Şiirler, bahariyeler, gazeller söylendi.

Artık maksad hasıl olmuştu. Bu çok güzel ve birbirine çok yakışan iki sevgilinin de dilekleri yerine gelmiş, evlenmişler. Fakat Hurşid, bir parça dikkat edince gördü ki Cemşid pek te o kadar mesud değildir. Ona bu kavuşmadan sonra niçin keder ettiğini, ne eksigi olduğunu sordu. Halbu ki Cemşid şimdi vatan hasreti çekiyordu. Gerçi çok mesuddu. Fakat, Hurşid'e:

*Hayâlimde benüm Cîn ü Hitâ dur
Vatan yâd etmeği sanma hatadır.*

diyecek kadar da yurdunu, anasını ve atasını özlemişti.

Hurşid, buna çok üzüldü. Efsere haber verdi ki Cemşid: Vatan.. Vatan.. diye hep ağlamaktadır. Fakat Efser, bu hadiseyi Cemşid'in Hurşid'e karşı olan sevgisinin tükenmesi şeklinde anlayınca, Hurşid: — Hayır, ben size şaka söyledim. O, benden başka bir şey düşünmüyor. Ve esasen ben sizi bırakamam ki. diyerek işi düzeltti.

Fakat, bir gün her ikisi de ava çıkmak bahanesiyle Kayserden izin alarak, Hitay-ı Çin'e gittiler.

Artık ihtiyarlaşmış olan Fağfur; oğlunu görünce çok sevindi. Hümayun da Gelininin nikabını açınca: — Bu melek midir yoksa insan mı diye hayret etti. Ve her ikisi de Cemşid'e Çin ve Hitâ'nın tac ve tahtını bağışladılar.

Hurşid ile Cemşid, Hita mülküne şah oldular.

Kayser ile Efser, beri tarafta onlar için ne çok meraka düşmüşlerdi. Fakat Hurşid, atasına ve anasına, Hita iklimine hükümdar olduğuna dair bir mektup gönderince onlar da sevindiler.

Ancak, bunların hepsi birer rümuzdur: Hurşid bir maksad dır ki temsilde Cemşid ile Hurşid, Âbid ile Mabud demektirler. Ejdeha: Nefisdir, Benlik dir. Onu yenmek gerektir. Bu, öyle bir ejdehadır, ki yedi başlıdır: Biri «Hased», biri «Mansıb sevgisi», biri «Kibir», biri «Gazab», biri «Tama ve Hırs», biri «Buhl» ve birisi de: «Hubbı dünya» dır.

Derya; «Bahrı garkan» dır, ki nice keştiler orada gark olurlar. Cemşid'in deryadan çıktığı ve her şeyden ümid kestiği yer ise kıyamet arsasıdır.

Ve bütün diğer isimler . . . Şairin birer birer sayıp ta karşılıklarını gösterdiği isimler.. bunların hepsi birer rümuzdur ki Ahmedî şöyle söylüyor:

— Sen bunları bil ve dünya işlerini ona göre gör. Nefsini yen ve gönlünü temiz tut.

Görülüyor ki *Cemşid ve Hurşid*, *Şehîbey*'in söylediği gibi zayıf bir eser değildir. Bilâkis, Ahmedî nin bu eserini; bilhassa hikâye tekniği bakımından; Türk edebiyatındaki Mesnevîlerin birinci safta gösterilenleri arasına kaydetmek lâzımdır.

Cemşid ve Hurşid, gerek vaka ve hareketlerinin bol ve cazib oluşu gerek ifadesindeki sürükleyicilik bakımından kuvveili bir masaldır. Bu eserde fazla olarak, millî zevkimizi okşıyan ve belki de millî destan ve efsanelerden alınan motiflerin çokluğu ehemmiyetle göze çarpmaktadır.

Bir de, şairin; bu büyük mesnevisinin başındaki kayıtlarına itimad edilecek olursa; artık birer köhné efsane olan *Leylâ ve Mecnun* gibi, *Husrev ve Şirin* gibi, çok kullanılmış klâsik mesnevî mevzularına itibar etmiyerek ve hükümdarının arzusuna tabi olarak bu eserini - galiba - kendiliğinden tertip ettiği anlaşılmaktadır.

Böyle olunca bir kat daha kıymet kazanan *Cemşid ve Hurşid* sanat-kârının büyük hikâyecilik kabiliyetini ayrı bir takdirle karşılamak iycab edecektir. Gerçi *Cemşid ve Hurşid* in yukarıda isimlerini saydığımız efsanelerin tesiri altında kaldığı muhakkaktır.

Ahmedî'nin mesnevisinde yeryer *Husrev ve Şirin* şahsiyetlerini, *Leylâ ve Mecnun* sahnelerini, *Vamık ve Azra* motiflerini bulmak çok kolay bir

iştir. Meselâ *Cemşid ve Hurşid* deki bazargân ve usta rassam Mihrab, *Husrev ve Şirin* deki Şavur dan başka birisi değildir. Cemşid, kahramanlığı, savaşçılığı ile olduğu kadar, rüyada haber alarak ve kulaktan duyarak Hurşid'e aşık oluşu ile de Husrev'e benzemektedir. Sevgililerinin resmini bir ipekli kumaş üzerinde görerek aşık oluşları bakımından Vamık'ın Azraya ve Hurşidin Cemşid'e tutuluşları birbirinin aynıdır. Cemşid, sevgilisi uğrunda taç ve tahtını terk etmek arzuları ile, Husrev'i ve gene sevgilisi için çektiği meşakkatler ve bu uğurda karşılaştığı bütün güçlüklerle seve seve katlanışlar bakımından da Ferhad,ı andırır.

Cemşid'in Hurşid için aştığı sarp kayalar, kara dağlar, Bîstûn'un kuvvetli benzerleridirler.

Cemşid ve Hurşid de Hurşid'in annesi tarafından bir kaleye hapsedilişinden sonraki Cemşid ile *Leylâ ve Mecnun* efsanesinin Mecnun'u arasında hemen fark yoktur denilebilir. Cemşid de bu vakadan sonra divane olmuş, dağlara, sahralara atılmıştı. Dağ tepesinden güneş doğduğu zaman, derdini bu Hurşid'e anlatıyor. Sahrada, vahşi hayvanlarla ünsiyet peyda ediyor, güğercinlerle konuşuyordu.

Velhasıl Ahmedî'nin bu mesnevisinde, diğer klasik Şark mesnevilerinin daha hir çok motiflerini bulmak mümkündür. Bununla beraber *Cemşid ve Hurşid* de, sanatkârın

*Bihamdillâh temâm oldu bu defter
Ki-ider canlar dımağını mu'attar
Bu resme kimsene söz süylemedi
'İbâret levhine nakş eylemedi
Zi defter kim doludürür sanayî'
Garayible 'acayib hem bedâyi'*

kabilinden sözlerini haklı gösterecek pek çok taraflar da mevcut bulunu maktadır.

Cemşid ve Hurşid de *Köroğlu destanı* ve *Dede Korkut* hikâyeleri gibi en eski Türk destan ve hikâyelerine de benzer taraflar vardır. Meselâ Kanturalı'nın, sarı donlu Salcan hatunu almak için geçirdiği maceralarla Cemşid'in Hurşid'i almak için geçirdiği maceralar arasındaki benzerlikleri görmek güç değildir. Cemşid'in Rum yolundaki seferleri, yedişer günlük yürüyüşlerle yapılır. Kanturalı da, Tırabzun tekürünün yanına varmak için yedi gün, yedi gece yürür. Cemşid'in Hurşid için çarpıştığı, *Ejdaha*, *dev*, *derya*, Kanturalı'nın Salcan hatun için çarpıştığı üç canavarı hatırlatır.

Kanturalı da, güçlükleri tarif edilen bir yol hakkında:

Ala yılan sökmez
Anun ormanı olur

denilmektedir. Cemşî, din deryadan çıktıktan sonra düştüğü orman da böyledir. Öyle bir oaman ki, orada *Mûr* ile *Mâr* dahi yürüyemezler. Salcan Hatun, Kanturalı'nın büyük bir meydan ortasında, canavarlarla yaptığı savaşı; bu meydanda yaptırdığı bir köşkten seyreder, Bu vaka, *Cemşid ve Hurşid* de Cemşid'in Şam hükümdarının oğlu Şadi ile yaptığı teketek savaşı, Hurşid'in böyle bir kasr dan seyretmesi şeklinde mevcuttur.

Köroğlu, na gelince: «Köroğlu, bir gün bir baskın için Çamlıbel den ayrılırken oğluna bir tutam anahtar verir; odalardan bir tanesini gösterir ve bunu açmamasını tenbih eder. O odada meşum resim vardır. Hasan bey odayı merak eder, açar ve derhal resmin sahibi Telli hanım, a aşık olur. Babası geldiği zaman meseleyi anlatır. Babasının nasihatlerine rağmen kızı almaya karar verir. Köroğlu ona, saçından üç tel ve yanına da yüz adam verir^[1]». Köroğlu destanının Elaziz rivayetinden almış olduğumuz bu parçadaki resimden aşık olma hadisesi, *Husrev ve Şirin*, *Vamık ve Azra* gibi mesnevîlerde de vardır ki bir defa da *Cemşid ve Hurşid* de tekrarlanıyor demektir. Köroğlu'nun Hasan bey'e verdiği üç saç teli ile Huriz âd'ın Hurşid'e verdiği üç saçteli motifi de gene Şark masallarının pek çoğunda tekrarlanmaktadır.

Bütün bunlar, Ahmedî'nin *Cemşid ve Hurşid* ini geniş bir efsane kültürü ile ve kolaylıkla hazırladığını göstermek bakımından ehemmiyetlidirler. Esa sen *Cemşid ve Hurşid* in güzelliğini artıran vaka ve hareket bolluğu da bu sebepten ileri gelmektedir.

Ahmedî, *Cemşid ve Hurşid* in mesnevî tarzında yazılan asıl büyük kısmında da yer yer ileri bir sanat göstermeye muvaffak olmakla beraber eserinin ötesine berisine serpiştirdiği müteaddid gazeller ve musammatlarla da onu daha süslü ve daha zevkli bir hale koymuştur.

Gazellerin ekserisinde sanatkârın isminin bulunmayışı ve bunların mesnevîdeki yerleri ile olan uygunlukları bu şiirlerin sırf mesneviyi süslemek için yazılmış olacağını düşündürmektedir.

Cemşid ve Hurşid de Ahmedî nin bizzat söylediği ve *İskendername* sinde de görüldüğü gibi, İran şairlerinden bilhassa Nizami'nin ve Selman'ın tesirleri olduğu aşıkârdır, Gösterdiği tarihten de anlaşılacağı gibi, Ahmedî bu eserini kısa bir zaman zarfında yazmıştır. Fakat daha önce büyük divanının zengin manzumelerini ve bilhassa *İskendername'sini* yazmış bulunan Ahmedî için bu yeni mesneviyi kaleme almak herhalde o kadar güç olmamıştır.

[1] Pertev Naili, Köroğlu destanı, S, 33

Bununla beraber *Cemşid ve Hurşid* efsanesinin daha evvel İran edebiyatında yazılıp yazılmadığını esaslı bir surette araştırmak ve Ahmedî'nin bu eserine ait hükümleri bu neticeye göre tesbit etmek daha doğrudur.

Esasen Ahmedî'nin daha *İskendername*yi yazarken, bir *Hurşid ve Cemşid* den bahsettiği de göze çarpmaktadır.

Ahmedî, *İskendername*'sinin bir yerinde :

عشق رازیدر که روشن ایلدی	احمدی بو سوزی سنکا سوبله دی
دیدی بو رسمه هم سریالنگوز	بو نیجه کنجندن نظامی ایکی سوز
اندن ابرق نه وارسه ایتر دورر [1]	عشق رازی قامو بو دفتر دورر

şeklindeki sözleriyle eserini överken :

اولکه خورشید ابله چشیدی انکا	اونوده آتی بو سوز ابرسه اونکا
------------------------------	-------------------------------

beyti ile de bir *Hurşid ve Cemşid* den bahsetmiş bulunuyor.

Bu itibarla, gerek *Gemşid ve Hurşid* deki gazellerin Ahmedî divanı ile karşılaştırılması; gerek eserin İran ve Türk hikâyeciliğindeki hakikî mevkiinin tayini gibi daha etraflı bir araştırmayı ileriye bırakarak, burada *Cemşid ve Hurşid*, i tedkike mecbur kaldığım çok kısa bir zaman zarfında edindiğim not ve düşünceleri kaydetmekle iktifa ediyorum.

[1] *İskendername*, *Revan köşkü* nushası, N. 812, verak. 10/a.

Ahmedî'nin

ŞAHSIYETİ VE TESİRLERİ HAKKINDA KÜÇÜK NOTLAR

XIV üncü asrın en büyük sanatkârı olan Ahmedî'nin sanatı ve şahsiyeti hakkında daha önce bazı izzahat verilmişti. *İskendername* nin muhtelif yerlerdeki istinsahları da bu şairin bir zamanlar çok geniş bir sahaya şöhret saldıgını gösteriyorlardı. Ahmedî'nin şöhret ve tesirinin müteakıp asırlarda kuvvetle devam ettiğini gösteren daha başka kayıtlar da vardır.

Meselâ İkinci Murad devri şairlerinden Hatib oğlu *Ferahnâme* isimli eserinde, Mevlâna Celâleddin, Attar ve Sadi gibi büyük sanatkârlardan sonra, bunlarla beraber kendisinin güneşi, ayı ve şahı olan diğer üç şair arasında Ahmedî'nin de ismini kaydetmektedir.

کمال الدین مولاناى اعظم	کم اولدر مغزى مراد معظم
نظام الدین سعدی خواجه عطار	بولارى معنی بحری قلدى ستار
بولارك تابعدر اوغليدر هم	دهانى احمدی شيخ اوغليدر هم
کمی شمس و کمی ماهمدررلر	دخی بینم بولر شاهمدررلر [1]

Bundan başka Ahmedî, nin XVI ıncı asırda Bağdad taraflarında da tanındığını Fuzulî'nin *Leylâ ve Mecnun*'undaki bir kaydından anlamaktayız. Fuzulî, bu eserin «*sebeb-i nazm-ı kitab*» kısmında; bir mecliste bir kısım Rum zurefâsının Şeyhî den Ahmedî den âğâz ederek, kendisinin de bir *Leylâ ve mecnun* yazmasını istediklerini söyler. Ki Fuzulî'nin bu ifadesinde büyük şairin Şeyhî, ye ve Ahmedî, ye epey kıymet verdiği âşikârdır.

Ahmedî'nin *Cemşid ve Hurşid*'i meydana çıktıktan sonra, şairin gerek divanında, gerek *İskendername* sinde gerek te bu son mesnevisinde bizzat kendisi hakkında söylediği bazı kayıtları da zikrederek onun hayatındaki değişiklikleri ve devrinin diğer mühim sanatkârları hakkındaki telâkkilerini göstermek te faydasız olmayacaktır.

[1] Fuad Köprülü, İbn Hatib: *Ferahname* Türkiyat Mecmuası, C. II, Ş. 494.

İskendernâme'nin başında Ahmedi'nin bir taraftan kendi fazlı ile övünürken bir taraftan da; isimlerini söylememekle beraber zamanının bazı ekâbirine tarizlerde bulunduğu görülür. Bu arada sanatkârın, muasırları olan Gülşehrî ile Şeyhoğlu'nu beğenmediğini ve İran şairi Selman'dan hürmetle bahsettiğini gösteren mısralar da vardır:

[¹] در حسب حال خویش و افتخار بفضل

Ahmedi'nün ger sözün dinleyesin
Çarh esrârın kamu anlayasın
Kim ne 'aklında anun vardur maraz
Ne sözünde bulunur her kız 'araz
Sözleri aydûr hakayık dur kamu
Fikrler ki ider dekayık dur kamu
Hiç söz ağzına almaz ol güzâf
Urmaz ayruklar gibi bihûde lâf
Öginüb dimez fülâneddin benem
Yahud ehl-i 'izzet ü temkin benem
Kendüye tavûs veş' âşık degül
Ana çün 'Ankadur ol lâyük degül
Ben uluyem diyüben fikreylemez
Adını her beytde zikreylemez
Hıyştan [²] benlik anun behri degül
Ahmedi'dür şûkr Gülşehrî degül

در تعرض بعضی از اکابر دهر

Kimse anı ma'nî göziyle görmedi
Ne kişi dūr niredendūr sormadı
Çünkü yokdur 'asr ehlinde nazar
Lâcerem bî kadr düşdi bu güher
Nicesi bilsün anı her bî-basar
Gevheri her kız bile mi peylever
Ol ki Şeyhoğlu'ndan öğrenе mekal
Bile mi ne rengile söyler kemâl
Her ki ayruklar sözünü dinleye
Didüğün Selman'ın ol ne anlaya

Ahmedi'nin divanında Emir Süleyman için yazılmış bir mersiyede, şairin bir zamanlar, bir arkadaş gibi birlikte yaşadığı bu hükümdar için ne kadar yandığı açıkça görülür:

[1] *İskendernâme*, Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı, No. 291, verak. 3/a ve b.

[2] خویش

*Cihandan gitti Emir Sülman dirîga
Dirîga nâzenin Sultan dirîga
Behâr ağlar ki çiçekler biterken
Yere girdi ol gül-i handan dirîga*

Fakat aynı mersiye'nin sonunda, şairin «Onun kayım-mekamı vardır. Herkesi kılıcına itaat ettirmiştir. Rûm' u fethetmiştir. Ümidim vardır ki Mısır ve Şam' ı da fethedecektir. Ve ey Ahmedî sen belâdan ısmet dilersen makamını onun eşiğinde ihtiyar eyle» gibi sözler ilâve etmesi ile de nasıl yeni bir macera ve mecburiyetin eşiğinde bulunduğunu gösterdiği de göze çarpar.

Nitekim Mehmed'le karşı ve kendi hayatı hakkında söylediği şu sözler de :

*Kangı şerâba vardısı seyrâb olam deyü
Oldı serâb tali'ü bahtında anun şerâb*

*Her yana vardı bulmadı kimseneden kerem
İtdi girü işüğine devlet bigi iyâb*

yukarıdakiler kadar manidardılar.

Ahmedî' nin Emir Süleyman' ın zevk ve sefahat hayatına arkadaşlık ettiği sıralarda eski medrese telâkkilerinin de değiştiği anlaşılmaktadır.

Nitekim *İskendernâme*, de işret meclisleri aleyhinde bulunan sanatkârın *Cemşid ve Hurşid* deki şu itirafları buna açık bir misâl teşkil eder :

*Yigitlikde gönül şol resme kim tayr
İder herbir hevâda rûz u şeb seyr
Nirede ki işideydi bir şerâbı
Düşerdi üstine eylekim hababı
Olurdu gül gibi handân u dilşâd
Kamu gamdan nitekim serv azâd
Müdâmî bezmdeydün eylekim câm
Önüme gelmezidi cüz mey-i ham
Başımdaydı nevay-ı zülf-i sünbül
Hayâlimdeydi nakş-ı rûy çün gül
Nazar döndürmez idim hûb yüzden
Gözüm gidermez idim ala gözden [1]*

Fakat Ahmedî nin bu itirafları büsbütün sebebsiz değildir. Çünkü şair bu beyitlerin sonunda, artık pîr olduğunu, ve şimdi bunlardan değil

[1] *Cemşid ve Hurşid*, S. 115/b.

zevk almak, hatta korkmakta olduğunu bildirmekte ve gene dinî ve ahlâkî bir heyecanla Allaha yalvararak; hayatının bundan evelki kısımları nasıl onun lutfu ile geçti ise, bundan sonraki kısmının da gene onun lutfu ile neticelenmesini dilediğini ilâve etmektedir.

Ahmedî'nin eserleri gözden geçirilince bir an bu şairin en velûd devrini Emir Süleyman'ın yanında yaşadığı zannedilir.

Meselâ, şairin bugüne kadar intikâl etmiş olan beş büyük eserinin en başında zikredilmesi lâzımgelen *Divan*'ındaki birçok kasideler Emir Süleyman namına yazılmıştır. Birçok gazellerinin de ancak Emir Süleyman devrinde yazılmış olduğu âşikârdır. İkinci büyük eseri olan *İskender-nâme* nin kendisine takdim edildiği son hükümdarın da gene Emir Süleyman olduğu ve bilhassa bu esere ilâve edilen Osmanlı tarihi kısmının bu hükümdar zamanında ikmâl edildiği hakkında yukarıda izahat vardır. *Gemşid ve Hurşid*' e gelince: bu çok kıymetli mesnevî nin Emir Süleyman zamanında ve hatta onun arzusu ile yazıldığını bu araştırmamızla tesbit etmiş bulunuyoruz.

Ahmedî'nin bu üç büyük eserinden başka *Teroih-ul Ervah* isimli ve Tıbbâ ait gene büyük bir manzum eseri vardır ki, sanatkârın bu eseri de Emir Süleyman namına yazdığı anlaşılmaktadır [1].

Yalnız Feridüddin Attar dan manzum olarak tercüme ettiği *Es-rarname*'nin, namına yazıldığı şahıs Emir Süleyman değildir [2].

Şukadar var ki, bu netice karşısında, sanatkârın hepsi de birer muazam eser olan bütün bu manzum kitapları, Süleyman'ın çok kısa süren saltanatı zarfında yazmış olduğunu düşünmek, şüphesiz çok yanlış olur. Nitekim meselâ *İskender-nâme*'nin daha Germiyan Beği Mir Süleyman zamanında yazılmaya başlandığı malûmumuzdur.

Ancak, Ahmedî ne zaman ve kimin için yazmaya başlamış olursa olsun bu en güzel eserlerini, kendisinden ençok iltifat gördüğü hükümdar Emir Süleyman namına ebedileştirmeye muvaffak olmuş; böylelikle hükümdarına, değerinin bilinmesinden mütevellit şükranlarını ve gördüğü iltifatlardan mütevellit borçlarını ödemiş bulunmaktadır.

[1], [2] Ahmedî'nin bu eserleri için bakınız: Sadeddin Nüzhet, Türk Şairleri, S. 373-374.

METNİNDEKİ TÜRKÇE SÖZLER

Not: Numaralar, metindeki beyitlerin numaralarıdır.

Bu 1, 13, 16, 24, 28, V. B.
Bula: Bulur. bulsun: 180, 247.

Bular: Bunlar.
31/9, 193, 231, 276.

Bulaşubanan: Bulaşarak,
Bulaşarak -
tan, 248.

Bulduğun: Bulduğunu. 59

Bulmak: Bulmak, elde et-
mek, kazanmak,
malik olmak, te-
sadüf etmek. 51,
76, 82, 85, 103,
110, 126, 126/3,
140, 143/3, 150,
174, 174/3, 178,
182, 225, 226,
255, 326.

Buluban: Bularak. 42.

Buluna: Bulunur. 126.

Bunca: Nice, birçok, bir do-
lu. 65.

Bunda: Buna, burada, bu-
raya. 121, 252.

Bundan: Buradan. 134.

Bunların: Bunların. 230.

Buyurmak: Emretmek. 208.

C

Cıda: Mızrak. 165.

Ç

Çalab: Allah, Tanrı. 79/10
Çeri: Ordu, asker. 37, 52,
58, 71, 105/8, 247.

Çekmek: Tahammül etmek. 79.

Çoğ: Çok. 38, 133, 222, 296,
Çok: 9, 34, 43, 46,
54, 73, V. B.

D

Dağ: Dağ. 271.

Dahi: Da, de, dahi. 2, 34,
53, 79, 139, 147/8,
170, 191, 206, 214,
237, 262, 265, 266,
283, 288, 315, 327.

Dede: Büyük baba. 256.

Değil: (Bugünkü man.) 215.

Değin: Kadar. 238.

Dilemek: İstemek, arzu et-
mek. 110, 183,
255

Dimek: Demek, Söylemek,
advermek, düşün-
mek, 15, 57, 84,
86, 124, 181, 182,
197, 199, 203, 203,
207, 231, 283, 285,
286. 324.

Dinlemek: İstima etmek, öğ-
renmek. 273, 324.

Direm: Derim. 16.

Diri: Canlı. 30, 235.

Diya: Yer, memleket. 65.

Diye: Sanırdın, diyebi-
lirdin, 68/15.

Diye: Söyliyeim. 324/1.

Diye: Diye. 162, 282r

Doğrul: Doğrulur, doğrul-
sun, 46.

Doğrulamak: 46.

Dolmak: Meşbu' olmak. 81,
118, 295.

Dolu: Memlû. 78, 244.

Döndürmek: Döndürmek. 290.

Dönicegez: Dönünce, dön-
dügü vakit. 244.

Dönmek: Avdet etmek, 43,
45, 262.

Dur: Dır (birçok yerlerde).

Durmak: Tevekkuf etmek.
dinlenmek. İka-
met etmek. 40,
42, 54, 61/2, 247,
250.

Dutmak: Tutmak, zabtet-
mek. 124, 157,
174, 258, 289.

Dutuban: Tutarak. 135.

Dükeli: Hep. hepsi, bütün.
256.

Dür: Dir (birçok yerlerde).

Dürlü: Türlü, çeşit. 156,

Dürür: Dir (birçok yerlerde)

Dürmek: Devşirmek. 61/2.

Düriş: Çalış, gayret et, ceh-
det. 183.

Dürişmek: Cehdetmek. ça-
lışmak. 183.

Düş: Düşer, 202.

Düşeydi: Düşerdi. 227.

Düşben: Düşerek. 171.

Düşmek: 1, 89, 93, 98, 117,
237.

Düşmüş: Fakir, Düşkün. 141,

Düzmek: Tanzim etmek. 14.

E

Eksük: Eksik. 332.

El: Yed, dest. 89. 273.

Ellerin: Ellerini. 7.

Elinde: Elinde, hükmü al-
tında, pençesinde.
83, 154, 192.

Elsunmak: El atmak. 156

Eyle: Öyle. 56, 213.

Eyledüm: Eyledim. 1, 327.

Eylegil: Eyle, yap, yapiver-
228.

Eylemek: Etmek, yapmak.
55, 76/7, 77, 79,
115, 130, 176,
231, 236, 282, 284,

Eyleyüben: Eyliyerek. edi-
nerek. 61/2.

Eyü: İyi. 220.

G

Gece: Taraf, cihet. 101.

Geçmek: Mürur etmek. 49,
118, 212.

Gele: Gelir. 8, 67/17.

Gelmek: Gelmek, vasıl ol-
mak. 15, 16, 47,
83, 104, 128, 132,
143, 259, 261, 266,
268, 280, 289/3,
291, 293, 317, 318

Gelüben: Gelerek. 326.

Gelür: Gelir, Yarar. 23, 294.

Gereğince: Lüzumu veçhile.
278.

Gerek: Lâyık. 147, 148.

Gerekli: Gerekli. 334.

Gerekmek : İcab etmek, ik-
tiza etmek, lâ-
zım olmak. 122.
276, 284.

Getürmek : Getirmek 10, 279,
321, 333.

Gibi ; Misillü, veçhile 139,
176/6, 256/6,
299/9

Gice : Gece. 132.

Gicegündüz ; Her zaman .
262/11.

Gide : Gitsin. 291.

Gidermek : İzale etmek. 123.

Girdüğünde : Girdiği zaman,
98.

Girmek : Dahil olmak. 33, 98.

Gire : Girsin. 291/6.

Girmeye : Girmesin. 214.

Girü : Geri, sonra, tekrar,
gerisingeri, artık, 42,
43, 45, 127, 173, 199,
235, 262, 277, 280,
290, 291.

Gitmek : Gitmek, yok olmak,
ölmek, azimet et-
mek. 45, 50, 121,
132, 169, 200, 280,
291, 298.

Giydügi : Giydiği. 12.

Gök : Sema 62/4, 142, 284/9,

Gönül : Can, dil. yürek, 1,
47, 123, 138, 180,
182, 204, 206.

Göre : Görsün. 291/5.

Görgil : Görüver. 300.

Görüne : Görünür. görünsün.
207.

Görmek : Bakmak, Görmek,
Müşahede etmek,
telâkki etmek. 81,
249, 258, 291, 300,
306.

Götürmek : Götürmek. yü-
celtmek. 142.

Gövde : Cesed. 242.

Göz : Çeşim, basar. 158, 207.

Gün : Güneş. ruz, zaman, 25,
40/5, 210, 299/9, 300

Gündüz : Nihar. 132, 272/11.

I

Is : Sahib. 310

Issı : Sıcak. 210.

Isra : Aşağı, karşı. 101, 93
ten ve 171 den sonra-
ki başlıklarda.

Isra geçe : Karşı taraf, aşı-
ğı taraf, karşı
yaka. 101 ve 93
den sonraki baş-
lık.

Isra yaka : Karşı taraf. 171
den sonraki baş-
lık.

İ

İçe : İçer, içse. 213.

İçmek : Su içmek. 211, 212,
215, 217, 222, 223.

İçinde : Derununda, zarfın-
da. 31, 75/4, 139,
249, 298.

İçre : İçinde. 191/1, 270.

İde : Etsin, etsin diye 32, 44,
52, 97, 101, 102, 151,
205, 208, 239, 291.

İde bile : Edebilir. 313.

İdem : Edeyim, 14/2, 162.

İdiben : Ederek. 76.

İdinüben : Edinerek. 76/7.

İdevüz : Edelim. 315.

İgirtmek : Kuşatmak, muha-
sara etmek. 290.

İkilik : Birliğin zıddı. 114.

İkisin : İkisini. 56.

İkiyi : İkisini. 56/5.

İl : Memleket, Şehir, Diyar,
Vilâyet, Devlet 37, 39, 42
52, 65, 93, 105, 109, 118,
191, 226, 236, 260, 264/4,
266.

İle : Birlikte, beraber. 23, 53,
96, 118, 128, 157, 208,
243, 281.

İletmek : Götürmek. 135.

İl ü gün : Halk, Ahali 260.

İmanmak : Kendini korumak.
108/9.

İmek : (İdi, iken, ise şekille-
rinde birçok yerlerde).

İmdi : Şimdi. 5/6

İmrenmek : Gıpta etmek 306

İnmek : Nazil olmak. 322.

İriben : Ererek. 134.

İrdügi : Vardığı, vasıl olduğu
175.

İrdükde : Erdiği zaman. 129.

İresin : Eresin. 254.

İrgürmek : Erdirmek. 129.

İrimek : Yürümek, Erişmek.
295/7.

İrişe : Erişir. 293.

İrişmek : Erişmek, Yetişmek.
175, 211, 235, 281,
321/1, 333.

İrişüben : Yetişerek. 164.

İrmek : Ermek, Gelmek, Eriş-
mek, Yetişmek, Var-
mak, vasıl olmak. 43,
56, 109, 120, 133,
140, 149, 150, 193,
235, 250, 308, 329,
331.

İrürmek : Eriştirmek. 156, 321.

İsteyü : İstiyerek. 220.

İstemek : Dilemek, İstemek.
110/1, 159, 163, 309

İş : İş, Güç, Vazife, Hadise.
12, 26, 40, 147, 154, 162,
182, 183, 212, 220, 223,
227, 252, 256, 259/10, 275

İşbu : Bu. 172, 224.

İşidicek : İşidince. 41.

İşitmek : Duymak. Haber al-
mak, İşitmek. 5, 14,
162, 282, 305.

İşlemek : Yapmak, Çalışmak,
72, 330.

İşlü : İşgören. 278.

İtdügi : Ettiği. 176, 292.

İtdükde : Ettiğinde. 17.

İtgil : Ediver, yapıver, yap.
197.

İtmek : Etmek. 5, 6, 7, 13,
14, 32, 38, 39, 53,
59, 62, 74, 87, 97, 125,
126, 127, 141, 143/3,
146/7, 151, 169, 182,
184, 190, 204, 205/5,
207, 208, 213, 224,

230, 237, 240, 241,
242, 259, 263, 272,
277, 278, 290, 307,
312, 316, 327.
İtmeyesiz : Etmeyesiniz. 199.
İtmeyevüz : Etmeyelim. 200.

K

Kaçmak : Fırar etmek. 167, 245.
Kala : Kalır, kalsın. 206.
Kalmak : Bulunduğu vaziyeti devam ettirmek, bakiye kalmak, tevakuf etmek. 195, 217, 219, 246.
Kalmamak : Tükenmek, temamlanmak. 194, 270, 271.
Kaminun : Hepsinin. 154.
Kamu : Hep, gepsi, bütün. dükel. 10, 19, 21, 103, 144, 160, 169, 190, 191, 195, 210, 215, 256/7, 268, 267, 270, 277, 292, 317, 326.
Kan : Dem, hun. 243, 248.
Kanaduncudur : Kanadı kaddardır. 308.
Kanda : Nerede. nerde. 69, 109, 112, 226.
Karavaş : Esir, bende, halayık, cariye. 73.
Kardeş : Karındaş. 154.
Karşı : Karşı. 61.
Kat : Yan, huzur, nezd, ind. tabaka 31, 35, 83, 143, 148, 198, 244, 302, 308.
Kaygu : Keder. tasa. 139, 222.
Kem : Noksan, kötü. 22.
Kendülerini : Kendilerini. 209.
Kendüye : Kendisine. 236.
Key : Çok. İyi. 26, 26/3, 65, 135.
Kez : Defa. 115, 227.
Kıla : Kılınsın, yapsın (Kılmak için). 151.
Kılıç : Seyf, Şemşir. 29, 47/9, 48, 88, 155, 166, 174.

Kılmak : Yapmak, Etmek, Eylemek. 59/8, 64, 80, 113, 145, 146/6, 172, 173, 178, 189, 242, 268.

Kılmayasız : Kılmıyasınız. Yapmaktan kaçınasınız. 199/1.

Kılur : Kılar, yapar. 99, 257.
Kırmak : Kırıp geçirmek, Öldürmek, Mahvetmek. 59, 190.

Kıralar : Kırsınlar. Öldürsünler. 37/3.

Kış : Şita. 291.

Kız : Kız çocuk. 200, 201.

Kimi : Gibi. 64/7.

Kimse : Hiç kimse. 333.

Kimsene : Hiç kimsene. 163.

Konşu : Komşu. 284.

Kopmak : Zuhur etmek, birdenbire başlamak, kıyamet. 165, 229, 241.

Korku : Hayf, Dehşet 89, 188.

Kovagitmek : Takib etmek. 246.

Kovalar : Kovsunlar. 37/1.

Koyuban : Koyarak, Bırakarak. 143.

Köy : Kariye, Mahalle. 266/1.

Kul : Esir, köle, İnan. 73, 246, 303.

Kurt : Kuru. 243.

N

Ne : Hangi, ney. 2, 62, 99, 103, 121, 146, 206, 264, 279/4.

Nesne : Şey. 1, 195, 313, 330.

Nevar : Ne varsa. 59.

Nice : Bunca, Çok, Ne kadar. 65/10, 70/1. 81, 115, 122, 141, 142, 171, 200, 202, 279, 313, 331.

Niceyidi : Nasıldı. 5.

Niçün : Niçin. 15, 287/1.

Nirede : Nerede. 63.

Nireye : Nereye. 51, 107, 174, 242.

Nişe : Niçin, Nasıl. 15, 69, 294, 324.

Nite : Nasıl. 15/3.

Nitdi : Ne etdi, ne yaptı. 315.

Nola : Ne olur. 317.

Nolur : Ne olur. 25.

O

Od : Ateş. 71, 103, 112.

Oğlan : Erkek çocuk. 59, 190, 194.

Oğl, Oğul : Erkek çocuk, evlâd. 94, 130, 200, 201.

Ok : Yayla atılan ok. 87, 175.

Ol : O (bir çok yerlerde),

Ola : Olur, olsun. 8, 13, 30, 32, 40, 148, 174, 180, 182, 194, 198, 199/1, 206, 212, 213, 231, 258, 279, 301.

Olam : Olayım. 201, 283/8.

Olar : Onlar. 15/4, 31, 64/7, 186, 208, 211, 229, 240, 276/3, 279.

Olanun : Olanın. 147.

Olasıdur : Olmaya müsaittir. 27.

Olavuz : Olalım, 198.

Olayıdı : Olurdu, 309.

Olduğın : Olduğunu. 41.

Oldura : Oldursun. 104.

Olıban : Olarak. 217.

Olısaram : Olacağım. 387.

Olmadin : Olmadan. 309.

Olmak : 16, 18, 22, 23, 26, 27, 28, 29, 34, 64/8, 74, 75, 81, 83, 106, 116, 124, 125, 128, 139, 141, 147, 154, 155, 168, 179, 185, 189, 192, 194, 199, 201, 202, 211, 216, 218, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 234, 240, 243, 245, 248/2, 249, 251, 252, 256, 261, 262, 265, 269, 270, 271, 272, 274, 282, 284, 285, 287, 299, 301, 319, 325, 330, 331/8, 332, 311.

Olmaya : Olmasın. 180, 183, 201, 207/8,

Oluban : Olarak. 45, 166, 175/4, 197.

Onarmak : Başarmak, niza-
ma koymak. 265.
Orâ : O yer. 37, 69, 216,
245, 293.
Otura : Otursun. 291
Oturmak : Cûlûs etmek, tah-
ta geçmek, yer-
leşmek. 255, 268.

Ö

Ödemek : Edâ etmek. 185.
Öküş : Çok, uzun. 232,
Öldüre : Öldürsün. 37, 104,
Ölücek : Ölünce. 57.
Ölince : Ölünceye kadar. 97.
Öliserem : Öleceğim. 287.
Ölmek : 30, 215/2, 233, 235,
283, 284, 285, 288.
Ölmiyem : Ölmiyeyim. 286,
Ölü : Cesed. 130.
Ölürüm : Ölürüm. 283.
Ön : Cephe. karşı, evvel, ilk.
16, 154/1. 316, 317, 324,
325.

S

Salmak : Göndermek. akın,
yaymak, 37, 54, 91.
Sana : 14, 124, 184, 224,
288, 316. (Zamir).
Sanadun : Sanırdın. 88.
Sanasın : Sanırsın. 88/7.
Sanayıdun : Sanırdın, Sana-
bilirdin. 165.
Sanmak : Zannetmek. 30,
88, 123, 165.
Sen : 231, 288, 325. (Zamir)
Sevmek : Makbul tutmak. 257.
Siçramak : Birdenbire yer-
den fırlamak. 250.
Sınmak : Kırılmak. 165.
Siz : 199. (Zamir).
Sokub : Sokup. 113.
Sokuban : Sokarak. 61.
Son : Netice, Nihayet, Uc.
20, 316, 325.
Sonra : Badehu, Muahharen,
Arkadan. 15, 16, 17,
18, 21, 322, 325, 326.
Sormak : Süâl etmek. 25, 277.
Söylemek : Beyan etmek. söz
etmek. 3, 282.
Söz : Lakırdı. Haber. 2, 9,
24, 162/7, 183, 224,
232, 297/8.

Su : Irmak, Göl, Çeşme. 210,
211, 212, 215.
Sunmak : (El sunmak. El at-
mak). 156.
Sürmek : Koğmak, Çıkarmak,
Sürüp çıkarmak. 62,
183, 191.
Sür, duruş : Çıkar, Cehdet.
183. (Bak : Dü-
rişmek.)

Ş

Şimdi : El'an, hâlâ, Şu anda.
9, 80, 119.
Şöyle : Sunun gibi. 96, 148,
176, 185, 240, 283,
287.

T

Tanrı : Allah. 28, 30, 105,
134, 193, 293, 314.
Tapmak : İbadet etmek, Al-
lah tanımak, hizmet
etmek hörmet etmek:
62/3, 114, 119.
Taş : Hacer. 243.
Teki : Kadar. 313.

Toprağ : Toprak. 125, 243.
Tutmak (Yüz tutmak : Tevec-
cüh etmek) 174/3.

U

Ucdan uca : Baştan başa. 221
Ugramak : Geçerken, bir yere
muvakkaten gir-
mek rast gelmek.
210, 212.
Ulu : Büyük, Yüce : 51, 65,
94, 110, 146, 215, 269.
Unudulmak : Unutulmak. 68.
Uralar : Vursunlar. 32, 52.
Urmak : Vurmak, Koymak,
Zabetmek, Nalşet-
mek. 37, 39, 42, 127,
164, 191, 250, 299,
303.

Uş : İşte, Fakat. 23.
Uşanmak : Kırılmak, Parça-
lanmak. 68, 165.
Uymak : Tabi olmak. 46.

Ü

Üç : (Sayı). 18, 116.
Ustinde : Üzerinde. 244.

Üstine : Üzerine. 49, 105/7,
280.

Üşenmek : Fütur etmek. 108.
Üvez : Sivrisinek. 308/3.
Üyez : Sivrisinek. 308.
Üzere, Üzre : Üstüne, Üze-
rine. 60, 184, 209,
230.

V

Var olmak : Mevcud olmak,
Bulunmak. 9,
63, 78, 152, 160,
181, 196, 206.

Varmak : Gitmek, Vasıl ol-
mak, Y e t i ş m e k,
Gelmek, Erişmek.
44/6, 51, 105, 107,
109/10, 170, 188,
209, 226, 288, 289.
Virbidi : Gönderdi. 52/2, 71,
101, 238. (Bak : Vi-
ribimeki).

Vireler : Verirler. 33/10.
Viriben : Vererek. 305.
Viribimek : Göndermek. 52/2,
71, 101, 238.
Virmek : Vermek. 17, 44, 111,
163, 203, 257/8,
260, 277, 314, 330.
Virüben : Vererek. 257/9.
Vurmak : Çarpmak. 209.

Y

Yağı : Düşman. 154.
Yaka : Yaksın. 103.
Yaka : Taraf. Cihet. 93 den
ve 171 den sonraki
başlıklarda.
Yakmak : Ateşe vermek. 55,
71, 298.
Yan : Taraf. 45, 52, 54, 71,
172, 242, 262, 288,
289/2.
Yanadan : Yandan, Taraftan.
58, 62, 159.
Yarağ : Hazırlık. 291/4.
Yarak : Hazırlık. 291.
Yaratmak : Halketmek. 319.
Yaraya : Yarar. 202.
Yapmak : İnşa etmek. 114,
233.
Yatur : Yatar. 248, 250.
Yaş : Islak. 243.

- Yavuz:** Kötü. fena, şiddetli. 183, 278, 311.
Yazmak: Kaleme almak, nakşetmek. 127, 324.
Yer: Zemin, toprak. 47/9 119, 142, 244, 240, 270.
Yerlerin: Yerlerini. 61/2.
Yeryüzü: Dünya. 158, 240.
Yıka: Yıksın. 103.
Yıkamak: Viran etmek, tahrib etmek. 55, 112, 114.
Yıklamak: Viran olmak. 298.
Yıkuban: Yıkarak. 71, 77.
Yıl: Sene. 118.
Yidüğü: Yediği. 12.
Yig: İyi. üs ün, daha iyi. 16, 320.
Yigid, Yigit: Er, kahraman, delikanlı. 59/9, 171.
Yigrek: İyiye, daha iyi. daha üstün. 18, 147/9, 325.
Yir: Yer, toprak. makam. 28, 50, 61, 72, 80, 113, 122, 125, 136, 175, 255, 270/10, 299, 333.
Yemek: Yutmak, mahv ve helâk etmek. 122.
Yirin: Yerini. 57.
Yitmek: Yetişmek, erişmek. 62, 72.
Yitürmek: Eriştirmek. 61, 62/4, 142.
Yoğ: Yok: 114, 177, 218, 296.
Yok: Mevud değil, bulunmaz. 9, 24, 304, 312.
Yohsul: Yoksul, fakir. 36, 75, 141.
Yol: Tarik, meslek. (Yolunda, uğrunda). 30, 33, 34, 47, 51, 97, 99, 204, 205, 226, 289, 328.
Yola (girmek)-Yola çıkmak: 33.
Yola (getirmek): Düzetmek. 279.
Yoldaş: Yol arkadaşı. 34.
Yukarı: Yukarı. 22, 23.
Yumak: Yıkamak. 7/7 63.
Yura: Saba, çevre, taraf. 40, 48, 267.
Yurd: Vatan. 61/2.
Yükünmek: Saygı ile eğilmek. 35.
Yürümek: Harekete geçmek. hücum etmek, düşman üzerine yürümek, yol almak. 48, 132, 175/5, 209, 220, 244, 295.
Yürüye: Yürüsün. 102.
Yürüdüben: Yürüterek. 58.
Yürüyüben: Yürüyerek. 52/3.
Yüz (döndürmek): Terketmek. 49.
Yüz (dutmak): Teveccüh etmek. 174.
Yüzbin: (sayı) 227/6.

KÜTÜPHANE İSİMLERİ

- Berlin Devlet kütüphanesi Şark yazmaları kısmı: 107, 108.
 Bursa Umumi kütüphane, Baba efendi kitapları: 106.
 Edirne, Selimiye kütüphanesi, Bâdi Ahmed efendi kitapları: 78, 85, 109.
 İstanbul:
 Fatih kütüphanesi: 110.
 İnkılâp kütüphanesi, Türkçe yazmaları: 110.
 Murad molla kütüphanesine merbut Sultan Abdülhamid han kütüphanesi Lala İsmail efendi vakıfları: 105.
 Nurosmaniye kütüphanesi: 78, 94, 95, 96, 97.
 Revan köşkü kütüphanesi: 51, 53, 56, 57, 104, 109, 159.
 Süleymaniye kütüphanesi, Çelebi Abdullah efendi yazmaları: 103.
 Süleymaniye kütüphanesi, Lâleli yazmaları: 104.
 Topkapı Sarayı kütüphanesi, hazine kısmı: 110.
 Türk ve İslâm eserleri müzesi kütüphanesi: 109.
 Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı: 53, 54, 59, 61, 63, 91, 101, 102, 109, 136, 137, 161.
 Üniversite kütüphanesi, Yıldız, Tarih kısmı: 57, 61, 102.
 Üsküdar, Selim ağa, Kemankeş fihristi: 105.
 Veliyüddin efendi kütüphanesi: 77, 81, 94, 110.
 Konya: Âsâr-ı atîka müzesi kütüphanesi: 106.
 Kütahya: Vâhid paşa kütüphanesi: 55.

1. Numaralar, kütüphanelerin isimlerinin geçtiği sahifelere aittir.
2. İskendernâme nushalarının bulunduğu diğer Avrupa kütüphaneleri, S. 110 da kayıtlıdır.

INDEX

Â

- Âl-i Osman : 77, 127.
 Âlî : 50, 52, 54, 55, 137, 138, 139, 140, 141.
 Âşık çelebi : 52, 54.
 Âşık paşa : 64, 83.
 Âşıkpaşazade : 50, 66, 72, 74, 77, 79, 80, 83, 90.
 Âzerî lehçesi : 93, 100.

A

- Abbasi (ler) 50, 60, 67, 73.
 Abdülhamid han : 105.
 Adnan Cahid : 51.
 Ahmed : 50
 احمد بن يحيى بن سليمان بن عاتق ياشا : 50
 احمد بن طورسون : 106
 احمد بن يونس بن حمزه : 104
 Ahmed (emir) : 60
 Ahmedî : 50-67, 71, 72, 73-75, 78, 80, 83, 91, 93-110, 134, 136, 140, 142, 147, 156, 163.
 احمدى كرمياني : 109
 Ahmedî tarihi : 73, 74, 80, 82, 99.
 Ahmedî divanı : 159.
 Ahilik : 79.
 Alâeddin (Sultan) 67, 68, 76.
 علاء الدين : 113.
 Alâeddin paşa : 73, 79, 80, 82, 86, 87, 88.
 Alaşar : 130.
 Alaşehir : 70.
 Alî (Alâeddin paşa) 80
 Ali paşa (Çandarlı) 85, 86.
 Ali (Yazıcızade) 77, 99.
 علی الشرفی : 103.
 Amasya : 52, 53, 55.
 علاق : 125.
 Amlîk : 125.
 Amlîkiler : 127.
 Anadolu : 49, 53, 58, 64, 70, 74, 77, 87, 88, 89.
 Andronikos : 88.
 Ankara : 69, 87.
 Antakya : 130.
 Antalya : 70, 130.
 Arab : 49.
 Arık (Fahriye) 95.

Atabey : 76.

- عطاء الله بن عبد الله : 106, 107.
 Atsız (Nihâl) 51.
 Attar (Feridüddin) : 160, 163.
 ایاصولوخ «ایاصولخ» ایاسلق : 130
 عیاری شیرازی : 109
 Aydın : 70, 130.
 Aydın. H : 55.
 Aydınçuk : 81.
 Aydın oğulları : 81.
 Aydın ili : 130.
 Azra : 157.

B

- Baba efendi : 106.
 Babil kuyusu : 143.
 Babinger : 52, 53, 54, 59, 60, 83, 91, 110.
 Badî Ahmed efendi : 78, 109.
 Bağdad : 160.
 Bahrı garkan : 156.
 Bahşı fakıyh : 50.
 Balkanlar : 87.
 Bayezid I : 141.
 بایزید بن مراد بن اورحان : 56, 58, 59, 129.
 Beg bazarı : 92.
 بیجة التوارخ : 74, 78, 80, 81, 82, 83, 89, 93, 94, 96, 97, 98.
 بهشتی : 77, 90.
 Benî İsrâîl : 75, 125.
 برقوق (سلطان) : 61, 131.
 Berlin : 51, 100, 107, 108.
 Beyazıd (I, Yıldırım, Şehza de) : 52, 54, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 70, 73, 74, 78, 85, 86, 87, 92, 97, 129, 131, 141.
 Bilecik, Bilecük : 68, 75, 84, 86, 98, 115.
 Bistun : 157.
 Bizans : 76, 81, 84, 85, 87, 88.
 Bresleau : 91.
 Brockelmann 51, 110.
 بروسه : 95.
 Brithi h Museum : 110
 Burc u Cevza : 149.
 Bursa : 51, 68, 77, 78, 79, 80, 84, 86, 100, 106, 115, 117.

C

- Câlût : 127.
 جامع الدواخی : 75.
 جامع المكتوبات : 50.
 Canik : 130.
 Cantacuzène : 81
 Celâleddin : 160.
 Cemşid : 139, 140.
 Cemşid (Cemşid ve Hurşid mesnevisinin kahramanı) : 142-158.
 Cemşidnâme : 101.
 Cemşid ve Hurşid : 53, 55, 63, 64, 101, 136 - 142, 156 - 160, 162, 163.
 چندر : 122, 84.
 Cengiz : 76, 111.
 Cevdet : 110.
 Cevne : 133.
 Cingiz : 111, 141.

Ç

- Çandarlı âilesi : 86.
 Çelebi Abdullah ofendi : 103.
 Çender : 84, 85, 86, 122.
 Çevgân : 154.
 Çin : 142, 145, 148, 149, 151, 153, 155.
 Çin ü Maçın : 151.
 چنک : 81.

D

- Dâsitan-ı tevârih-i Mülûk-i âl-i Osman (داستان تواریخ) : 50, 51, 59, 63, 66, 67, 70-75, 78, 80, 82-85, 87, 90-93, 97-100, 111, 136.
 Dânişmendnâme : 75.
 Danyel Silagi : 110.
 Dârâ : 138, 141.
 Dârâb : 141.
 Dâvud : 127.
 Dede Korkut : 157.
 Dehhanî (hoca) : 64.
 دهانی : 160.

Kemankeş: 105.
 Kemriç: 110.
 Kemer: 81.
 Kevser: 151.
 Keyhusrev: 141.
 Kısra 141.
 Kırşehir: 92.
 Konya: 51, 67, 68, 70, 74, 100, 106, 114, 130.
 Kosova: 70.
 Köpri hisar: 68, 115.
 Köprülü (Prof. Dr. Fuad): 49, 49, 51, 55, 59, 65, 66, 72, 75, 79, 81, 91, 141, 160.
 Köroğlu: 158.
 Köroğlu destanı: 157, 158.
 Kuran: 71, 112, 125, 134.
 Kühn ül ahbar, کهنه الاخبار: 50, 54, 55, 138.
 Kütahya: 55, 58.

L

Lâleli: 104.
 Lârende: 70, 130.
 Lala İsmail efendi: 105.
 Laz, لا: 68, 70, 94, 95, 118, 128.
 Lâtîfi: 52-54, 58, 59, 73.
 Leylâ ve Mecnun: 140, 156, 157, 160.
 Leyli: 140.
 Lütfi paşa: 93.
 Lütfi paşa tarihi: 93.

M

Macar: 68.
 Mahmud bin Hasan: 103.
 Meedî: 52, 54.
 Mecnun: 140, 152.
 Mecnun ile Leylâ: 139.
 Mehmed bey (Germiyan oğullarından) 59.
 محمد بن حاجی خليل قونوی: 77.
 Mehmed (I, Çelebi, Sultan) 52, 55, 65, 140-142, 162.
 مدینه: 132.
 Meldine: 70.
 Menteşe: 70, 130.
 مسائل قانون و شفا: 53.
 Mesud (Hoca) 64.
 Miğalkara: 69, 82, 120.
 Mısır: 52, 54, 62, 70, 131, 162.
 Mihrab: 144-147, 149, 150, 152, 153.

Mihrac: 155.
 Moğol: 74, 77, 111.
 Molla Fenârî: 52, 54.
 Muhammed: 59, 71, 120, 127, 134, 141.
 Muhammed (Sultan, Mehmed I.) 55, 140, 141.
 عارف بالله مخلص پاشا: 83.
 Murad (Murad beg, Murad I, Murad han gazî, Huda-vendigâr) 52, 53, 54, 58, 69, 70, 72, 73, 75, 84, 90, 92, 95-97, 99, 121-124, 128, 129.
 Murad II: 72, 160.
 Murad Molla: 105.
 مصطفی: 58.
 Mustafa efendi: 94.
 Mükrimin Halil: 50, 68, 77, 91, 99.
 Münih: 110.
 Müşteri: 133.

N

Nasrednin hoca: 54.
 Nazperverd: 147, 148.
 Nebî bin Resul bin Yakub: 101, 137.
 Necib Asım: 50, 51, 99, 105.
 Neriman: 118.
 Nesimî: 65.
 Neşri: 66, 72, 74, 76, 77, 79, 80, 83, 90, 95, 96.
 Nizami: 60, 138, 139, 158, 159.
 نظام الدین: 160.
 Niğebolu: 73.
 Nişatengiz: 151.
 Nurosmaniye: 78.
 نوشروان: 131.
 Nuşinrevan, نوشین روان: 98, 131, 133.

O

Oğuz: 67, 75, 76, 113.
 Orhan(Sultan): 50, 68, 69, 72, 73, 77 - 84, 86 - 92, 94, 96, 115 - 119, 121.
 Osman: 68, 73 - 79, 84, 86, 93, 95, 98, 115.
 Osmanlar, Osmanî: 116, 127, 131.
 Osmanlı(lar): 49, 50, 62, 67, 73, 76, 77, 80, 81, 82, 84, 86, 89.
 Osmanlı imparatorluğu: 49 -

51, 64, 66, 74, 75, 79, 84, 88, 89.
 Osmanlı müellifleri: 55, 58.

Ö

Ömer: 97, 116, 131, 133.

P

Paris: 110
 Pertev Nailî: 156.
 Petersburg: 110.
 پنج کچ نظامی: 60, 130.

R

Ragıp Hulusî: 57.
 رشیدالدین: 75.
 Rieu: 52, 110.
 Roma: 110.
 Rum: 69, 76, 89, 92, 96, 123, 130, 132, 143 - 146, 148, 149, 152 - 155, 157, 160, 162.
 Rumeli, Rumili: 58, 69, 74, 80 - 82, 89, 95, 128.
 رومی: 125.
 Rüstem: 118.

S

Sadi, سعدی: 160.
 Sadeddin Nüzhet: 163.
 Salcan Hatun: 157, 158.
 Samsun: 70, 130.
 Sarı Kemâl: 91.
 Saruhan: 70, 130.
 Savcı beg: 88.
 Sehî bey: 53, 58, 63, 136, 138, 156.
 سلجوق: 98.
 Selçuk: 49, 98.
 Selçukîler: 74, 77.
 Selim ağa: 105.
 Selimiye: 78.
 Selman: 138, 139, 158, 161.
 Semerkandî: 50.
 Sencer: 141.
 Sırf, Sırp: 68, 70, 96.
 Skender (İskender): 140, 141.
 Sinan (Molla, Mevlâna, Paşa): 68, 82, 83, 94, 95, 96, 118.
 Simav: 58.
 Sivas: 52, 53, 55, 59, 70, 130,

Sivrihisar : 92.
 Söğüt ili : 114.
 Sukaylâ, سقلا : 147.
 Sultan avukı, سلطان اوکی : 76, 114, 123.
 Sultan öyüğü, سلطان اویوکی : 67, 68, 76.
 Süleyman (Şehzade, Çelebi, Mir, Emir, Şah, Sultan) : 52, 54, 55, 58, 59, 60, 63, 67, 71, 73, 74, 78, 86, 90, 93, 97, 109, 132, 133, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 161, 162, 163.
 Süleyman (Bey, Mir, Emir, Şah, Germiyan oğullarından) : 52, 53, 54, 58, 59, 62, 73, 98.
 Süleyman : 58.
 Süleyman bey (Kayılardan) : 76.
 Süleyman bey (Orhanın oğlu) : 89.
 Süleyman paşa : 68, 69, 74, 80-82, 88, 89, 91, 95, 118.
 Süleyman şah (Kayılardan) : 74, 76.
 Süsheim : 53, 60.

Ş

Şadi : 153-155, 158.
 Şah-ı Fağfur : 142.
 Şam : 62, 69, 70, 92, 96, 123, 131, 132, 154, 155, 158, 162.
 Şavur : 157.
 Şeqayıq, شقایق : 52, 54, 58, 73, 97.
 Şehzade, شهزاده : 67, 76.
 Şehnâme : 60.
 Şehnaz : 150, 151, 152.
 Şekker : 150, 151, 152.
 Şekerbânû : 147.
 Şem' : 150.
 Şeyh Edebâlî : 77.
 Şeyh efendi : 70, 129.
 Şeyh Ekmel, شيخ اکمل الدين : 52, 54.

Şeyhi : 63, 160.
 Şeyhoğlu, شيخ اوغلی : 59, 64, 160, 161.
 Şeyh Ramazan, شيخ رمضان : 97.
 Şeyh Mehmed : 103.
 Şiraz : شیراز : 50, 51, 93, 100, 104, 105, 109.
 Şirin ile Perviz : 139.
 Şükrullah, شکرالله : 66, 74, 78, 80-83, 89, 93-98.

T

Taceddin Ahmed bin İbrahim el Ahmedi : 52.
 Taceddin Ahmed bin İbrahim Bin Hızır : 52.
 Tâc el-dîn İbrahim, تاج الدين ابراهيم : 52.
 Taceddin İbrahim bin Hızır : 52.
 Tahir bey : 52, 55.
 Tâlût : 50.
 Tarih-i Âl-i Selçuk, تاريخ آل سلجوق : 77, 99.
 Tarih-i Iskender, تاريخ اسکندر : 104.
 Tarih-i İskendername, حکمت نامه : 103 (İskendername).
 Taşköprüzade : 52, 54, 58.
 Tavşanlı : 58.
 Tellî hanım : 158.
 Temür, تیمور, Aksak Temür, Temürlenk : 51, 54, 55, 59, 62, 63, 73, 92, 132, 141, 142.
 Tervih ul e vah : 163.
 Tevarih-i Âl-i Osman (Giese ve diğer anonimler) : 70, 74, 75, 77, 79, 80, 90, 91.
 Tevki'i Mehmed paşa : 77.
 Tevrat, Tevrit : 71, 134.
 Tazkire-i Hatt-ı Hüsnâ, تذکره هشت بهشت : 53, 63, 136.
 Tazkire-i Muşarrıf-ı Şu'arâ, تذکره مشاعر الشعراء : 52, 54.
 Thury Jozsef : 49, 51, 53, 56,

57, 60, 110.

Tibriz : 60.
 Tokat : 70, 130.
 Top : 154.
 Trabzun : 157.
 Tûr : 150.
 Turgut : 69, 88, 92, 96, 123.
 Türk : 69, 75, 82, 88, 92, 96, 123, 124, 149.
 Türki : 136.
 Türkiyat Enstitüsü : 78.
 Türkân : 96.

U

Uluçatı : 61.
 Urmiya : 125, 126.
 Uruc bey : 66, 74, 77, 80, 81, 85, 87, 90, 99.
 Umur : 85.
 Upsala : 110.

Ü

Üsküdar : 105.

V

Vamık : 157.
 Vamık ve Arza : 156, 158.
 Varsak : 69, 88, 92, 96, 123.
 Varsağı : 69.
 Venedik : 110.
 Vize : 69, 82, 120.

Y

Yakub çelebi : 70.
 Yaltı (Nermin) : 51.
 Yeniçerilik : 72, 84.
 Yeniçeri teşkilâtı : 86.
 Yıldız : 102.

Z

Zebur : 71, 134.

BİBLİYOGRAFYA

- AHMEDÎ: *Cemşid ve Hurşid*: Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı, 921.
 — *Divan*: Murad molla, Sultan Abdülhamid Han kütüphanesi, 1082.
 — *İskendernâme*: S. 101 110 da nusha tavsifleri bulunan yirmi iki nusha.
 — *Terceme-i Esrarnâme*: Topkapı sarayı, Bağdad köşkü Kütüphanesi, 400.
 — *Tevârih-ul Ervah*: Ayasofya kütüphanesi, 3595.
 AHMED REFİK: *Anadoluda Türk aşiretleri*: İstanbul, 1930.
 — *Fatih devrinde Sultan öyüğü*: Türk Tarih encümeni mecmuası, Sayı: 80
 — *Tevârih-i âl-i Osman*: Tarih encümeni mecmuası, S. 29. 1928.
 ÂLÎ: *کنه الاخبار*: C. 5. S. 128, 129.
 ANONİM: *Tarih-i âl-i Osman*: Edirne, Selimiye kütüphanesi, Bâdi Ahmed Ef. Kitapları arasında, 287.
 — *Tarih-i âl-i Osman*: Bursa, Cami'-i kebir K. 40.
 — *Tevârih-i âl-i Osman*: Breslau, 1822. (Giese basımı)
 ARIK (Fahriye): *Neşri nin hayatı ve eserleri*. İstanbul, 1936.
 AŞIK ÇELEBÎ: *تذکرۃ مشاعر الشعرا*: Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı, 2406.
 AŞIKPAŞAZADE: *Tevârih-i âl-i Osman*: İstanbul, 1322. Ve Giese basımı.
 AZİZ ibn ARDŞÎR-i ASTARÂBÂDÎ: *Bezm-ü Rezm*: İstanbul, 1928.
 BABİNGER, F.: *Geschichte schreibr der Osmanen und ihre Werke*. Leipzig, 1927.
 BROCKELMANN: *Z. D. M. G.* 73, 112, 1919.
 ENVERÎ: *دستورنامه* (Mükrimin Halil basımı, İstanbul.)
 EVLİYA ÇELEBÎ: *Seyyahatnâme*, C. B.
 FUZULÎ: *کلیات دیوان فضوی: داستان لیلی و مجنون*, İstanbul, 1328. S. 324.
 GİBB (E. J. W.): *A History of Ottoman poetry* London. 1900-1909.
 GİBBONS: *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu*. (Terceme: Ragıp Hulusi) İstanbul, 1928.
 GIESE (Friedrich)— *Çendereli maddesi: Encyclopédie de L'Islam*, Tom. I. S. 852-854.
 — *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesi*: Türkiyat mecmuası, C. I, 166-167.
 HADÎDÎ: *Tarih-i âl-i Osman*: Üniversite Kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı. 1268.
 HAMMER: *Devlet-i Osmaniye tarihi*. (Terceme: Mehmed Ata) İstanbul, 1336.
 İbn BİBÎ: *Selçuknâme*. Ayasofya kütüphanesi, 2985.
 İDRİS (Bitlisli): *هشت بهشت*
 İSMAİL HAKKI (Uzunçarşılı oğlu): *Anadolu beğlikleri*. Ankara, 1937.
 — *Kütahya şehri*. İstanbul, 1932.
 KÂTİB ÇELEBÎ: *كشف الظنون*: C. I. S. 218.
 KÖPRÜLÜ (Prof. Dr. M. Fuad): *Anadolu beylikleri tarihine ait notlar*. Türkiyat mecmuası, C. 2.
 — *Anadoluda İslamiyet*: Edebiyat fakültesi mecmuası, Yıl. 2, Sayı 4 ve müteakıp. 1922.
 — *Anadoluda Türk dil ve edebiyatının tekâmülüne umumî bir bakış*. Yeni Türk mecmuası, Sayı. 4, İstanbul, 1934.
 — "Germiyan beyliği", tarihine aid; Türkiyat mecmuası C. 2.
 — *Les Origines de l'Empire Ottoman*: Paris, 1935.
 — *Lütfi Paşa*; Türkiyat mecmuası: C. I.
 — *Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşu meselesi*. Hayat mecmuası, C. I. Sayı. 11-12. Ankara, 1927.

- *Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar*. İstanbul, 1924. (Hatiboğlu)
- *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar*. İstanbul, 1928.
- *Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul, 1928.
- LÂTİFÎ: *Lâtîfî tezkiresi*, Matbu, 1314.
- LÜTFÎ PAŞA: *Tevârih-i âl-i Osman*. İstanbul, 1341.
- MORDTMANN (J. H.) *Der İslam*. XV, 1926, 90.
- *Devşirme maddesi*. Encyclopédie de L'Islam, C. I.
- MÜKRİMİN HALİL: *دستورنامه انوری mukaddimesi*. İstanbul, 19.
- NECİB ASİM: *Osmanlı tarihnüvisleri ve müverrihleri*.
Tarih-i Osmanî encümeni mecmuası. C. I. Sayı. 41.
- NESRÎ: *Cihannüma*. C. 6. Veliyyüddin efendi kütüphanesi, 2351.
- PERTEV NÂİLÎ: *Köroğlu destanı*. İstanbul, 1931.
- RİEU (Charles): *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum*. London, 1888.
- SADEDDİN (Hoca): *تاج التواريخ*, C. I. S. 148.
- SADEDDİN NÜZHET: *Türk şairleri*, Sahife; 369-384.
- SARİ KEMÂL: *Selâtinname*. Üniversite kütüphanesi, Türkçe yazmalar kısmı, 331.
- SEHÎ Bey: *تذکرہ ہشت ہشت*: Üniversite Kütüphanesi. Türkçe yazmalar kısmı, 2540.
- SÜSSEİM. K.: *Ahmedi maddesi*. Encyclopédie de L'Islam, C. I.
- ŞEYHÎ: *Divan*.
- ŞÜKRULLAH: *کتاب ہجۃ التواريخ*: Nurosmaniye kütüphanesi.
- *کتاب ہجۃ التواريخ*: Mustafa efendi tercümesi. Veliyyüddin efendi kütüphanesi, 2342.
- TAHİR BEY: *Osmanlı müellifleri*. İstanbul, 1333-1343.
- Taşköprüzâde: *شقایق النعمانیہ*: (Mecdî tercemesi) İstanbul, 1269.
- F. TAESCHTER und P. WITTEK: *Die Vezirfamilie der Çandarlyzade (14/15 Jhdt.) und ihre Denkmäler*, (Der İslam. Band. XVIII. HEFT. 1/2. 60-115.
- THURY JOZEF: *Ondördüncü asır sonlarına kadar Türk dili yâdigârları* Millî tetebbular mecmuası, Sayı; 4. 1331.
- URUC BEY: *Tarih-i âl-i Osman*. Hanovr 1925. (Babinger basımı).
- *کتاب دہ انوری*: Kilisli muallim rifat basımı. İstanbul, 1332.

Dâsitan-ı tevarih-i Mülûk-i âl i Osman metnindeki Türkçe sözler için müracaat edilen eserler

- ABDULLAH BATTAL: *İbnü Mühennâ lûgatı*. İstanbul - 1934
- ABÜ HAYYAN: *Al-İdrâk li-lisân al-Atrâk* (Caferoğlu basım) İstanbul, 1931.
- AHMED CAFEROĞLU: *Uygur Sözlüğü*. İstanbul, 1934-1938.
- AHMED VEFİK PAŞA: *Lehçe-i Osmânî*. İstanbul, 1306.
- ATSİZ: *Edirneli Nazmi*. İstanbul, 1934.
- BROCKELMANN: *Mitteltürkischer Wortschatz nach Mahmud al Kaşgaris Divan lugat at-turc*. Leipzig, 1928.
- KIVAMEDDİN: *Nehc-ül Ferâdis den derlenen Türkçe sözler*. Türkiyat mecmuası, C. IV.
- KİLİSLİ MUAELİM RIFAT: *Maniler*. İstanbul, 1928.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ: *Kamus-ı Türk-i*. İstanbul, 1317.
- ŞEYH SÜLEYMAN efendi BUHARÎ: *Lugat-ı Çagatay ve Türki-i Osmanî*. İstanbul, 1928.
- T. D. T. C.: *Tarama dergisi*. İstanbul, 1934.
- W. RADLOFF: *Wersuch eines Wörterbuches der Türk - Dialect*. 1893 - 1911

UMUMÎ FİHRİST

- I. Ahmedî. (*Hayatı, şahsiyeti, eserleri. İskendernâme kimin namına yazılmıştır?*) S. 52-65.
- II. Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i âl-i Osman'ın tarihi değeri. (*Eserdeki tarihi malûmatın hulâsası.*) S. 65-71.
- III. Ahmedî tarihi nin ortaya koyduğu meseleler. (*Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşuna ait rivayetler - Bursanın zaptı meselesi - Âlâeddin paşa - Rumeliye geçiş meselesi - Sinan paşa - Çandarlı kara Halil - Osmanlı tarihinde, hükümdarların kardeşlerini öldürmesi, Mûrad I ile başlamıştır. R u m e l i de yerleşen ilk hükümdar kimdir?*) S. 72-89.
- IV. Ahmedî tarihinin tesirleri. (*Bu tarhtin, Ahmedî den sonra, bilhassa onbeşinci asırda yazılan Osmanlı tarihleri ile karşılaştırılması — Ahmedî ve Şükrullah — Netice.*) S. 89-99.
- V. Ahmedî İskendernâmesinin Türkiye ve Avrupa Kütüphanelerindeki nushaları. (*Metin bütünlemesine esas olan nushalar - İçinde Osmanlı tarihi bulunmayan nushalar.*) S. 100 - 110
- VI. Dâsitân-ı tevârihi Mülûk-i âl-i Osman. (*metin*) S. 111-135.
- VII. Ahmedî'nin Cemşid ae Hurşidi. S. 136 159.
- VIII. Ahmedî nin şahsiyeti ve tesirleri hakkında küçük notlar, S. 159-162.
- IX. Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-i âl-i Osman metnindeki Türkçe sözler. S. 164,
- X. Index. S. 170.
- XI. Bibliyografya.

D ü z e l t m e ;

Araştırmamızın muhtelif yerlerinde ve bilhassa metin kısmında. gözden kaçmış bulunan bazı kusurları burada düzeltmeyi lüzumlu buluyoruz :

1) Sa. 63. (1) nümâralı haşiyedeki ; *Ki vuruben* kelimesi, *Givürüben* : *Sokarak* olacaktır. 2) Sa. 68, S. 10'daki *doğruluğa* dan sonra, *veya Allaha* kelimeleri de bulunacaktır. 3) Sa. 69, Not. 2 de : *İsim fihristinde istifade ve kaydettiğimiz bu mühim malûmattan* kelimeleri yerinde sadece *bündan* kelimesi bulunacaktır. 4) Sa. 75, S. 32 de : *görülmeğe* kelimesi, *görülmeğe* olacak. 5) Sa. 89, S. 29'daki *ellerine* kelimesi, *illerine* ; 6) Sa. 111, N. 2 de *itmandur* kelimesi, *itmandur* ; N. 6'daki *iş* kelimesi, *işid* olacaktır. 7) Sa. 112, S. 6'da *iydelüm* kelimesinin (*y*) si fazladır. 8) Sa. 112, S. 17'deki *sonra oldu* kelimeleri arasına bir (—) işareti konulacaktır. S. 23'deki (—) işareti lüzumsuzdur. 9) Sa. 114, S. 15'de *buluben* kelimesi, *buluban* ; Sa. 117, S. 10'da ; *belgelerin* kelimesi, *beglerin* ; S. 22'de *mü'min* kelimesi, *mü,min* ; Sa. 119, S. 9'da ; *billür* kelimesi, *bilür* olacaktır. Sa. 13'de : *virbidi ısrâ* kelimeleri arasında (—) işareti bulunacaktır. 10) Sa. 119, S. 28'de ; *Uşanurdi* kelimesi, *Üşenürdi* ; Sa. 120, S. 26'da ; *Unmagıl* kelimesi, *Anmagıl* ; Sa. 121, S. 6'da ; *teman* kelimesi, *temam* olacaktır. 11) Sa. 124, S. 17'de : *peykânı okunun* ve S. 22'de ; *ki ola* kelimeleri arasında (—) işareti bulunacaktır. 12) Sa. 126. S. 3'deki *olursa* kelimesi için aşağıya yazılacak olan : (*veya : ölürse*) notu unutulmuştur. 13) Sa. 126, S. 22'de : *varügir* kelimesi, *darügir* ; S. 30'da : *ala* kelimesi, *ola* olacaktır. 14) Sa. 132 : Serlevhadaki (آقا) kelimesi, (آقا) olacaktır. 15) Sa. 135, S. 2'deki 8 notu, 1 olacaktır. 16) Sa. 139, S. 1'de : *delil* kelimesi, *dil*, ve *gaymaya* kelimesi, *yazmaya* olacaktır.

HAKKI PAŞA